

Dîroka hizra kurd

7

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

Dîroka hizra kurd
7
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
Çap 1.
2014-Almanya-Berlin

.
ISBN 968-4-940895-30-6

Pêşketin:

Di çerçoveya dîroka hizra kurd de hizirkirinên ku mirov bikê wê civakatî wê weke aliyekê temenî wê bi wê re wê weke ku mirov dibînê wê biafirênê. Di vê beşa xabatê de min bi zêdeyî giringî da têgih û hizirkirinên nava civakê ên ku ew hê jî di awayekê de dihên bikarhanîn. Di wê çerçoveyê ji wê rengê hizirkirina wê awayê wê yê têgihî ê tendurustî ê bihizirkirin ku ew bi çerçoveyek xwezayî dikê, rengê hizirkirinên wê yên li ser têgînên biolojîkî, kimya, anatomi û hwd re ew dikê wê bi wê min xwest ku ew wê di çerçoveyek dîmenî de wê li vir wê werênima ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ev temen û dîmen wê di nava hizirkirinên filosofên demê ên herêmê de jî wê di awayekê de wê were dîtin. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mriov wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Çerçoveya têgîna tendurustî a civakî li kurdistanê wê bêgûman wê gelek alî û rewşên wê yên teybet ên ku ew hê werina kifşkirin û bên ser ziman wê hebin. Min bi giranî di çerçoveya hizirkirinên civakî ên bi çerçoveya tendurustê ên di demên serdemên navîn de ev xabat hilda li dest. Weke çavkaniyên min ên sereka di wê xabatê de wê ev bê. Di wê temenê de ev xabat armanca wê ya sereka wê ew bê ku ev ji wan kifşkirin û hanînen ser ziman tenê weke destpêkek piçûk bibê. Di wê çerçoveyê de wê, çawa wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê çêbikê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov pêvajoyên pêşketina tendurustê li herêmê li ser mejuya wê re wê werênê ser ziman wê minaq di bin têgîna tendurusta meseopotamîya bê û ankû di têgîna tendurusta kurdistanê de wê dîmenekê berfireh wê bi wê mejuya wê û pêvajoyên wê yên pêşketinê ên cûr bi cûr re wê were li berçav. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ev wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê.

Pêvajoyên pêşketina tendurustê bi meju û ankû dîroka wê re kifşkirinên wê re wê ne tenê wê têgihîştinekê wê bi xwe re wê biafirênê. Wê ji wê

zêdetîrî wê temenekê fahmkirinê wê bo pêşketinên piştîre ku ew bên kirin bi berdewamî jî wê biafirênê. Di wê temenê de wê têngna tendurustê wê xosletê wê yê sereka wê ew bê ku ew ne tenê wê ya nû wê ji nava xwezayê û jiyane derve a xwezayê û hwd re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Bi wê re wê di xwe de jî wê bi hizirkirinên xwe re wê bi kûrbûnên bi wê re wê ew wê ji aliyekê din ve wê bibê. Di wê temenê de wê minaq wê bi lêkolînên weke li ser temenê lebratuwarî ên weke yên bi kifşkirin û lêkolînên li ser şane, bakterî û gelek alî û awayên din ên bi wê rengê ku wê bi biolojîkî û hwd wê werina kirin wê di wê çerçoveyê de wê mirov karibê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, çerçoveya têngna tendurustiyê wê weke ku em di hundurê vê xabatê de jî dibînin wê aliyekê wê yê giring wê bi çerçoveya fahmkirina anatomiyê û di wê de bi kûrbûna wê re wê xwe bide nîşandin. Di wê temenê de wê şîroveyên ku wê di serdemên navîn de bi filosofên herêmê ên weke şemsê hemedemî bê, Kûrê Sîna bê û hwd wê, bi gelek filosofên din re wê, were dîtînin ku wê, bi şîroveyên li ser kûrbûna bi fahmkirina anatomiyê re wê werina dîtînin bin. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê bi wê re wê were dîtînin. Ber vê yekê wê gotina anatomiyê wê di aslê xwe de wê zêde wê weke gotinek komplika û tevlihev û pirr pergala a di zikhevdû de ku ew bi wan heya wê were dîtînin û wê xwe li ber çavê mirov wê bide nîşandin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman. Bi teybetî em wê jî di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê goitna tendurustê a demên hemdem jî wê ev komplikabûyîna di wê de wê zêdetîrî bi kûrbûnên wê re wê bêhtir wê xwe bide dîyarkirin. Têngna tendurustîya demên hemdem wê di wê temenê de wê, li ser temenekê wê bigihîjê çerçoveyek fahmkirinê. Çendî ku wê xwediyê awayê xwe yê teybet ê pêşketinê bê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, ji azmûnên dîroka demdirêj a mirovatîyê a tendurustiyê jî wê sûdwergirê û wê li ser wan re wê pêşkeve.

Abdusamet Yigit

Destpêk; dîroka hizra kurd 7.

Di mijara fahmkirina dîroka kurd de wê, di serî de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên wê yên demên hemdem wê awa, reng, xoslet û têgînên wê ji nava ya demên xwe yên berê wê bide derhanîn. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, di wê temenê de wê, ev wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê karibê bide hanîn li ser ziman.

Di çerçoveya hizirkirinên demên serdemên navîn de wê, dema ku mirov wê hinekî li ser wê dihizirê wê, mijarên felsefeyê û zanyarî ku wê di demên piştê wê di nava civakê de wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin wê çerçoveya wan wê bîn pêşxistin. Di wê temenê de wê, dema ku em li demên hemdem ên civake kurd dinerê jî em wê bi wê re dibînin ku wê di bin navê çand, wêja, hûner, şeklên hizirkirinên ên weke

yên dîrok û bi awayên mijarên felsefeyî û hwd re wê, di wê temenê de wê, werin pêşxistin. Wê, di wê çerçoveyê de wê werina ser ziman.

Hizirkirinên serdemên navîn ku mirov ji kijan aliyê wê li wê binerê wê, weke ku mirov hin bi hin wê kifşdikê wê pîr zêde wê bi awayekê giringî wê derkevina hemberî me. Em nikarin zêde weke berê bêjin ku wê, demên serdemên kevnera tenê weke demêna 'tarî' û ankû 'tenê temenê wê li ser 'fêrbûnê' ya û hwd re wê werênina ser ziman. Çendî ku em di nava hizirkirina wê de kûrbibin em wê dibînin ku wê weke demek giring a demezrîner bo demên hemdem li ser pêşveçûnên hizrî û felsefeyî ên demên kevnera û berî wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê demên serdemên navîn wê dema ku mirov ji wê aliyê ve wê li wê binerê wê mirov dikarê bêjê ku wê ji ya ku em bi wê re kifşdikin wê zêdetirî giring bê û wê di wê de wê hebê.

Têgînên felsefeyî û civakî ku wê di demên hemdem de wê pêşkevin û wê di awayekê de wê temenê pêşveçûnên wê jî ji gelek aliyan ve wê biafirênin jî wê di wê demê de wê, pêşketina wan wê rengê xwe bi awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê pêvajoya olên dema aqil û hwd jî wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê bê avêtin. Di wê temenê de em, wê dikarin di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê, demên serdemên navîn wê weke demna giring ên demezrîner ên ku em dikarin wê di serî de wê, weke demna giring wê werênê ser ziman.

Pêvajoyên hizirkirinên ên di serdemên navên de wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê di awayekê giring de wê, derkevina li pêş. Her ku em pêşketinê di demên hemdem de dijîn û wan fahmdikin em wê dibînin ku wê, giringîya demên serdemên navîn jî wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê xwe di temenê wê û pêşketinên wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê dema ku mrimov li demên serdemên navîn dinerê wê di wê temenê de wê, weke demna giring wê xwe bidina dîyarkirin. Têgînên ku em di wê temenê de wan bi sazûmanî ên felsefeyê dibînin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xwe bi wê re wê, bidina dîyarkirin.

Li vir wê serdemên navîn wê piştî ku wê dawî wê li wê werê wê demên hemdem wê destpê bikê. Lê pêşî wê demek bûhûrîner wê weke demek bê jîyîn. Di wê temenê de wê, demên ku wê piştî demên navîn wê werin wê di awayekê de wê, pêşketinên serdemên navîn wê pêşî wê di awayekê de wê di berçav de wê derbas bikin, dahûr bikin, hevgirt (sentez) bikin û wê, piştî wê li ser wê re wê pêvajoyên xwe yên hizirkirinê wê werênina ser ziman. Demên hemdem û destpêka wê di wê temenê de wê mirov dikarê di awayekê de wê, di serî de wê di wê çerçoveyê de wê weke encamekê

pêşî wê bikirpênê û piştire wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê bênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê demên hemdem wê dema ku mirov wê li wê binerê wê, pêşî wê weke ku em ji demên ronansansê û hwd û pê de dibînin wê pêşî wê, di nava hewldana fahmkirin, ji hev derxistin û fahmkirina têgînên demên kevnera û piştire ên serdemên navîn de bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serê de wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê dema ku mirov demên hemdem bi awayekê wê tîpolojîya wê derxê li holê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê temenekê fahmkirinê wê di awayekê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Demên hemdem wê, ji xwe re wê, weke ku wê ji azmana bi zembilên wê bên xwerê wê nebin. Wê ew jî wê temenekê wê hebê û wê li ser temenekê wê di wê temenê de wê pêşkevin û wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bijîn. Di wê temenê de wê demên hemdem di dû awa û ankû dîmenî de wê dikarê werênê ser ziman. Yekê wê li ser temenê wê yên şûnpê ên berê re wê werênê ser ziman. Ya din jî wê weke demekê wê bi serê xwe wê dubare wê di awayekê de wê bibîne û wê werênê ser ziman. Ev jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku em demên hemdem dikin ku wan fahmbikin em di wê temenê de wê di nava van herdû dîmenan de wê dikin ku wê fahmbikin. Em çendî ku em di farqê de bin û ne di farqê de jî bin. Lê rastîya wê di wê temenê de wê di awayekê de wê di wê rengê de bê. Serdemên navîn wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê ji sê aliyên ve wê dikarê wê fahmbikê. Yekê wê bi temenê demên wê yên berê ên kevnera re wê fahmbikê. Ya din wê bi serê xwe wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê fahmbikê. Aliyê sêyem jî wê ew pêvajoyên pêşketinê ku wê ser milanyumekê re bin wê, di awayekê de wê bi fêrûazmûnên wê re ku wê di awayekê de wê, hizrên xwe yên pêşketî û yên demên berî xwe jî wê bi wê re wê di awayekê de wê li gorî ast, pîvan û rengê hizirkirina xwe wê di cerbandinekê de wê derbas bikê û wê bi wê re wê xwe bigihênê encamên xwe bixwe wê di wê temenê de wê bi wê re wê dikarê wê fahmbikê.

Di wê temenê de wê pêvajoyên felsefeya xwûdê û ankû felsefeya hebûnê bi gelek awa û dîmenên wê re wê di wê rengê de mirov dikarê wê werênê ser ziman. Lê di wê temenê de wê, pêvajoya felsefeya hebûnê ku wê destpêka wê çawa ku wê li ser têgînên xwûdawendî ên berî wê ku wê

bi navê xwûdê û li dora wê gotinê wê bèn felsefekirin û hwd re wê, piştê wê, di dewama wê de wê bi serê xwe wê weke têgînna bi azmûn wê bidest dana hizirkirinê wê bikin. Wê ji gelek aliyên din ve wê bi aqilê razberî û şenberî wê bidest hizirkirinê wê bikê. Teorizekirin wê di wê temenê de bi aliyên wê yên şenber û razberî wê destpêkên wan ên hizirkirinê wê di wê demê de wê, di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di serî de wê werênê ser ziman ku wê felsefeya hebûnê wê, di awayekê de wê, ne tenê wê bi encamên wê re wê weke felsefeya hebûnê wê bimênê. Wê pêvajoyên jîyanê û hwd jî wê, di awayekê de wê bide berxwe û wê temenkê fahmkirinê wê bi wan re û wê li ser wan re wê bi xwe re wê bide çêkirin.

Hizirkirinê bi felsefeyî wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê bihizirê wê di serî de wê xwe bi wê re wê bigihênina li temen û çerçoveyek hizirkirinê. Demên hemdem wê di wê temenê de wê, dema ku mirov bikê fahmbikê wê ew jî wê ji aliyekê ve wê weke demên di wan felsefeyan de ên kûrbûnê jî mirov wê karibê fahmbikê û werênê ser ziman.

Di awayekê de wê pêvajoyên hizirkirinê wê hertimî wê li ser esasê hinek pêwîstîyan wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê bi dîyarî wê mohra xwe wê li wê hizirkirinê wê bide jî wê ev bê. Di aslê xwe de wê dema ku mirov felsefeya serdemên navîn binerê wê di wê temenê de wê rengê felsefeyî wê xwe bide nîşandin. Gotinê weke referans û temen dîyarker ên weke ya 'xwûdê', 'bawerî' û hwd wê dema ku wê pêşkevin wê li ser temenê wê bi wan hizirkirin û kûrbûnê de ku wê çawa wê bibin wê weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bibin bê. Di wê temenê de wê felsefe û ankû hizirkirin wê, dema ku wê di awayekê de wê jîyanê û rengê pêşketina wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê ji aliyekê din ve jî ew rengê ku ew di ahengekê de xwe dide domandin wê li gorî jî wê di awayekê de wê bi hizirkirinê re wê, şewayên darêjkî û hwd wê, di temenê hizirkirina xwe de wê, xwe bigihênê wan û wan fahmbikê. Zanîn wê armanca wê ya sereka wê fahmkirin bê. Wê di nava jîyanê de wê, rewşên ku ew hena wê bi wan û hebûnê ku ew hena ku wê wan çawa wê fahmbikê wê bi wan re wê, di nava hewldanê de bê. Aqil û ankû zanîn wê dema ku mirov wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê hebûnê wê hertiştê wê weke aqil wê bikê û wê fahmbikê. Aqil wê ne tenê wê bi dîmenkirina tiştê re wê, di wê temenê de wê, di awayekê de

wê bi wê re wê bi sínor wê fahmbikê. Ji wê zêdetirî wê, di awayekê din de jî wê, hebûnê wê, di wê de wê, dema ku wê bi wê bihizirê wê hem wê weke xwe wê, li wê bihizirê û hem jî wê, di awayekê de wê, bi hûrgilên wê re wê, bi wê re wê bihizirê û wê, di dewama wê de wê, xwe bigihênê aliyên wê yê din ên hizirkirinê. Di wê temenê de wê hizirkirin wê bi wê re wê, pêvajoyên fahmkirinê wê bi xwe re wê, pêşbixê.

Felsefeya hebûnê wê, weke element, dîyarde, fenomen û têgînên wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefeya hebûnê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê rengê fahmkirinê a bi hebûnê ku wê bi fizîkî, bûjenî û ankû rewşî û hwd re wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê weke şêwayekê hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi awayên aqilmeşandinê re wê lêbipirsê ku ew rastiya wê çi ya. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên hizirkirinê ên demên ronansansê de wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi destpêkî wê pêşî wê ev alî wê werina lêpîrsîn. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê, felsefeya bûjenîparêzîyê û ya îdealismê ku wê pêşkeve wê, li ser wê temenê ku wê ew wê çawa wê were fahmkirin wê li ser wê esasê wê weke temenekê fahmkirinê bê. Felsefeya serdemên navîn wê, têgîna hebûnê wê zêde di wê de wê bi awayekê de wê kûrbibê. Wê di dewama wê de wê pêvajoyên wê yên jîyanî jî wê, di awayekê de wê di nava jîyane civakê de wê bi li gorî wê jîyankirinê û hwd re wê bi sazûmanbikê û wê bênê li holê.

Her rengê hizirkirinê wê di awayekê de wê, sazûmana wê ya ku wê biafirê wê, biwê re wê, di awayekê de wê, çawa wê were jîyankirin jî wê, di awayekê de wê bikê ku ew wê, bi dîmenbikê. Di wê çerçoveyê de wê, awayên jîyanê wê bi wê re wê bibê. Di serdemên navîn de wê li ser temenê bawerî û olê re wê, bi îteatê re u wê were pêşxistin re wê di awayekê de wê rengê jîyanî ê li ser menewiyetê wê bide dîyarkirin.

Di wê de kûrbûn wê di awayekê de wê, çawa wê bibê wê bi jîyanê re wê were dîtin. Di warê hizirkirinên bi wê re wê de wê, di awayekê de wê awayî û ankû di zikhevdû de wê, di awayekê de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Pêvajoyên hizirkirinê wê, di awayekê de wê, dema ku wê, di serdemên navîn de wê, werina hizirkirin wê, encamên hizirkirinê ên serdemên kevnera jî wê di temenê wê de wê bibê. Lê wê li gorî wê

têgîna xwe ya hizirkirinê wê ew jî wê, di awayekê de wê were li wê hizirkirin. Di wê de li baweriyekê hizirkirin û li gorî wê hizirkirin wê bibê, weke ku wê çawa wê piştî serdemên navîn wê di çerçoveya zanyarî de wê li ser esasê zanîne û felsefeya wê re ku wê bibê bê.

Li herêmê wê pêvajoyên hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê çerçoveyê de wê, 'di ahengekê de' wê di awayekê de wê bi wê re wê, were jînkirin. Di nava wê de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê, li ser temenekê ontolojikî wê were kirin û meşandin. Derneketina dervî wê û di wê awayê de wê hertimî wê li ser temenekê manawî jîyankirin jî wê, bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Pêvajoyên hizirkirinê wê, dema ku mirov wê, fahmbikê wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Em ku pêvajoyên felsefeyê ên serdemên navîn wan di çerçoveya pêvajoyên hizirkirinê ên herêmê û di berdewamiya wê de wê bi wan bihizirê û di dewama wê de wê bi wê temenê xwe bigihênê hizirna wê di wê temenê de wê ne tenê wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê bi berdewamî wê bi wê re wê biafirê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê wê, temenê wê yê bi hizirkirinê jî wê di awayekê de wê weke ku wê bê dayîn domandin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê. Gotina 'jîyane biaqil' ku wê mirov di wê temenê de wê, li wê bihizirê wê mirov di dewama wê de wê bi wê dikarê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê di herikina wê de wê, di pêvajoyên wê yên hizirkirinê de wê, ew wê, di ahengekê de wê, xwe bide dîyarkirin û domandin wê bi wê re wê temen bibê û wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, di karê wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Hizirkirina li jîyanê wê li ser çî temenê û awayê bê wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di deestpêka ronansê de wê, awayên hizirkirinê ên ku wê bibin wê, bi zêdeyî wê li ser temenekê aqil re wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Ew temenê aqilî wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, bi mijarên aqilî, awayên aqilî ên weke matematikê û hwd bi wan hizirkirin û hwd re wê di awayekê de wê xwe bide nişandin. Wê di dewama wê de wê li ser wan aliyan re wê, sazûmanak hizirkirinê wê bi wê re wê hin bi hin wê bibê û wê derkeve li pêş.

Têgînên mantiq û matematikê wê di wê çerçoveyê de wê zêdeyî wê di temenekê felsefeyî de wê xwe diawayekê de wê bide dîyarkirin. Mantiq wê, di awayekê de wê, di serdemên navîn de wê zêdeyî wê derkeve li

pêş. Sedema wê ya sereka jî wê, di awayekê de wê ew bê ku wê di temenekê felsefeyî ê hizirkirinê de wê, zêdeyî wê teorizekirin û wê pêşkeve û wê, di awayekê razber de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê xwe li ser wê temenê wê bidê domandin û hwd re wê, karibê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê têtînen weke yên mantiqê û hwd wê zêdeyî wê, di awayekê de wê, derkevina li pêş. Lê têtînen li ser hizrên tendurustiyê û hwd re jî wê di awayekê de wê zêdeyî wê derkevina li pêş. Mînaq wê, zaneyên kurd ên weke Abdûlahê şems û ankû **şemsê** hemedênî ku ew li dora sedsale 14 dijî wê li ser têtîna ortopediyê wê hizirbikê û wê di wê warê de wê hizrên xwe wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê cerahî de wê, hin bi hin wê pêşxistinên ku wê bibin wê derkevina li pêş. Şems wê, di wê warê de wê, di awayekê de wê, li gorî ku wê were dîtî ew bixwe jî weke bijiskvanekê bê û wê di wê temenê de wê, xwediyê awa û rengê hizirkirinê bê. Ji Abdûlahê şems ku ew bixwe jî ji şehrezorê bê wê, ji wî heta ku wê bigihijê birehimê haqî wê, di awayekê de wê, di warê de wê gelek zanyarên ku wê di wê warê de wê bihizirin wê bibin.

Dema ku mirov bahsa têtîna tendurustê û pêşketina hizra wê bikê wê bêgûman wê gelek zaneyên ku mirov dikarê navê wan hilde û werênê ser ziman wê bibin. Di wê temenê de wê, zaneyên demê ên weke Zekarîya Razî wê, di awayekê de wê weke ku mirov dibînen wê di wê warê de wê weke kesekê ku ew hizrên xwe dihênê ser ziman bê. Razî wê li ser têtîna dermangeriyê û hwd de wê, di awayekê de wê xwe pêşbixê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Bîrûnî wê li ser wê xabatek jîyangerî wê bikê û wê di wê de wê werênê ser ziman û bènê ku Razî wê li ser temenê Manî û aligirên wî de wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê di bin bandûra wan de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê warê de wê, Filozof û dîrokzaneê xorasanî Şehrîştanî ku wê di sedsale 11' min de wê bijî wê, di derbarê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Wê li ser wan gotinan re wê heta ku wê hinek gotinên weke 'ji olê derketiya' jî wê bo Razî wê werina ser ziman. Şahrîştanî wê li dijî wan derkeve û wê, di temenê parastina wî de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Razî wê li ser xate ku wê weke şûnpêya ismailiyan wê were û wê di wê çerçoveyê de wê, were nasîn. Wê, heta ku wê gelek hizrên wî ku wê ji aliyê zaneyê ismailî bavê hatim ve wê werê qaydkirin û wê werina ser ziman.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, hizrên wî yên di derbarê tendurustiyê de wê, weke ku em dibînin wê zêdeyî wê li ser rewşên

nexweşîyan ên weke sorikan û hwd wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê nexweşîyên weke derketina agir, bê hal mayîn û hwd wê li ser wan bisekinê. Di awayekê de wê, li ser anatomiya zindiyî wê, hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke wî zaneyên demê ku ew jî li herêmê ji têgîna tendurustîyê a ber diclê wê sûdwergirê û wê xwe pêşbixê û wê di nava wê de wê mazin bibê wê li rojavayê kurdistanê û şamê wê bijî weke bavê nefis jî wê di awayekê de wê hizrên wî yên li ser anatomiyê, derûnî û 'gerîna xwûnê a di laş de' wê li ser wê bisekinê. Di çerçoveyekê de wê bi salixkirina awayekê matebolismaya zindiyî wê bikê ku ew wê salixbikê. Li ser hizrên Galen û kûrê Sîna ên di wê warê de ku ew wê werina ser ziman wê hizrên xwe wê vebêjê û wê bête ser ziman. Di warê fîzyoloji, derûnî û firtê (**pulse**) wê hizrên xwe wê bête ser ziman. Di wê warê de wê, bo ku ew deverên laş salixbikê û ankû wan bête ser ziman wê xêzkerinên weke bi şemayî wê bikarbête. Wê weki din li ser oftalmolojiyê û ankû zanista çavan wê di awayekê de wê, zêde wê bisekinê û wê hizrên xwe wê bête ser ziman.

Di nava xabatên wî de wê gelek hizrên wî ên li ser anatomiya laş û ankû beşên laş ên hundirîn weke dil, gurçik, kezeba sipî û kezeba reş û hwd wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di warê pergale serifandinê, valakirinê û hwd de jî wê weke ku wê were ser ziman wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wan varan de em dibînin ku wê Dinwerî û Semşê hemedênî jî wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Biqasî ku em dizanin wê şemşê hemedênî wê di awayekê de wê, li ser anatomiya laş a hundirîn wê bisekinê û wê di wê temenê de wê, li ser rêyên dermankirin û başkirinê wê zêde wê bixabitê. Di wê temenê de wê, xwediyê têgînek xort bê, Hizrên filosofê kurd şemşê hemedênî ên di derbarê tendurustîyê û ankû anatomiya zindiyî de wê, zêdeyî wê bale mirov wê bikişênin.

Di wê temenê de wê mirov dibîne ku wê di wê demê de wê, sê navendên girîng wê li kurdistanê ku wê di wan waran de wê bizêdeyî wê xabat wê bi zanyarî wê werina kirin wê hebin. Xorasan, şehrezor û cizira bota bê. Li dora wan herêman wê hinek deverên din jî ên ku wê navê wan wê derkeve wê hebin. Lê ev herê navend wê di awayekê de wê bi zêdeyî wê di wê temenê de wê, weke ku em dibînin wê navê wan wê bi zêdeyî wê li pêş bê. Şehrezor wê di nava rojhilat û başûrê kurdistanê de wê bimênê û wê, di wê temenê de wê, bi hesanî wê zaneyên herêmê wê karibin xwe bigihênina wir. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku em dibînin wê xwe bide dîyarkirin. Şehrezor wê, di awayekê de wê,

weke navendek giring a weke kirmaşanê wê navenda kurdên Manîyî û piştî wan yaresanî jî bê. Wê di wê temenê de wê, ev herêm wê di wê temenê de wê di berhevkirina gelek zanyariyên giring di xwe de wê bi wê re wê, navê wê derkeve.

Li wê herêmê wê, gelek pirtûkxaneyên mazin ku wê bê gotin wê li wê hebin. Di dema pêvajoyên hêrişên islamistan û piştî ên selçûqîyan de wê, du van herdû deman de wê, du caran wê ji temen ve wê were tarûmarkirin û wê hemû berhem û pirtûkxaneyên herêmê wê werina şawitandin. Di wê temenê de wê, her dema ku wê werê şawitandin jî wê ji nûve wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Weke ku em bi rewşa razî, şemşê hemedanî û hwd re dibînin ku wê di warê tenduristiyê de wê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê, weke navendek wan a zanyarî wê pêşketina xate ismailiyê wê di awayekê de wê giring bê ku mirov wê bikirpênê bê. Wê li herêmê wê ev wê weke xatek ku wê di hinek waran de wê di van deman de wê, bi teybetî ku wê weke demek pêvajoya pêşketina zanyariya tendurustiya hemdem de ku wê xwe bide nîşandin li nava sedsalên 11'min û heta sedsale 13'min û hinekî ji wê wîrdetir jî wê ev wê, di awayekê de wê, were dîtin. Wê di wê demê de wê, weke ismailiyan wê gêlani ku ew jî wê weke navenek tariqatî a kurdî bê wê li herêmê wê ji zanînên di wê warê de wê, pêşavaniyê wê bikê. Şêx Avdulqadirê gêylanî jî wê ji wan wê were û wê li ser wê temenê wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya hizrên tendurusti li herêmê wê di wê temenê de wê pêvajoyek ku wê di wê de wê kûrbûn wê bibê wê bê jînkirin. Lê heta wê demê jî wê li herêmê wê di nava civakê de wê bi kurdên êzdayî û Manîyî re wê, di awayekê pirr zêde û kûr de wê temenekê hizirkirinê ê pêşketî wê di wê warê de wê hebê. Li ser wê temenê û bandûra wê re wê pêvajoyên pêşketinê wê xwe di awayekê de wê li herêmê wê bidina nîşandin. Çerçoveyek bi sazûmanî ku wê li ser pêvajoyên anatomiyê û ankû fîzyolojiya zindiyên wê rawastihê wê pêşketî wê hebê. Di wê rengê de wê jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizrên tendurustî wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Ber vê yekê ya ku wê bi teybetî wê zane û filosofên vê herêmê wê dema ku mirov li rengê hizirkirinên wan dinerê wê bi teybetî wê astronomi, tendurustî, derûnî û hwd wê, hinek ji wan aliyên di wê warê de ku wê bi hizrên wan re wê bê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê bi hizrên xwe yê di derbarê mijarên felsefeyê ên weke mantiqê, matematikê û hwd re wê

di van alî û waran de jî wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Çendî ku wê, Bîrûnî wê, di awayekê de wê **Zekarîya Razî** wê di awayekê di bin tohmetê de hiştinê de wê bixwezê ku ew wî werênê ser ziman û wê weke 'di bin bandûra Manî û aligirên wî de maya' wê werênê ser ziman li ser hizrên wî yên di warê tendurustiyê de lê wê, dema ku em li hizrên Bîrûnî ên di wê warê de ên li ser rewşên dermankirinê û ankû dermanxaneyîyê ('**chemist**') û hwd wê werênê ser ziman jî lê wê ew jî wê di awayekê de wê, li ser wê temenê wê xwediyê şêwayekê ku ew ji wê sûdgirê û hizrên xwe ew dihênê ser ziman bê. Weki din wê pergalek astronomikî a bîrûnî bixwe jî wê dema ku mirov hinekî di wê de kûrbibê wê di wê temenê de wê bi wê bandûrê wê mirov karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê têngîna dermangeriyê wê li herêmê wê bi teybetî wê, kurdistanê wê mejuyek wê ya pirr zêde a kevn wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di warê dermangeriyê de wê di aslê xwe de mirov dikarê wê bêjê ku wê di awayekê xwezayî de wê ji demên kevnera û berî wan ve jî wê heta wê demê wê, demek ku wê li ser dermankirinên ji xwezayê ku wê bi fahmkirina wê re wê pêşkeve wê hebê. Di wê temenê de wê di nava têkiliya şînahiyên û anatomiya zindiyên de wê çî wê baş bê û wê baş wê li hevdu wê were wê di awayekê de wê di derbarê wê de wê kesên ku wê bi xwezayê wê bi zane û weke pîspor bin di warê têngîna tendurustiyê de wê, hebin. Ev wê weke kesna ku wê hertimî wê serî li wan biheta xistin ban.

Di dewama wê de wê jî wê weke aliyekê din wê, didewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngînên bi fîzyolojikî ku wê li ser fahmkirina anatomiya û hwd re wê pêşkeve wê, ev wê taqabûlî demên felsefeyê wê bikin. Wê ev wê di temenê wê rengê pêşketinê û fahmkirina wê de wê, di awayekê de wê, ew zanîna xwezayî a bi hezaran salan wê hebê. Wê li ser wê re wê, di awayekê de wê, hizirkirinên li anatomiya û uzwen mirov ku ew çawa na û çawa dikarin bijîn û bi çî baştir dijîn wê êdî wê mirov wê li ser wê bihizirê. Wekî din wê di çerçoveya wê de wê têkiliya nava uzwen mirov û ankû têkiliya xwezayî a weke bi xwezayî li ser xwarinê û hebûnê û hwd re wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê rewşên weke bi derûnî ên weke dilxweşî, hêrsbûn û hwd ku wê mirov wê bidest li sedema wan wê bihizirê wê weke aliyên din ên ku wê di wê çerçoveyê de wê pêşkevin bin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser

ziman ku wê mijara tendurustiyê wê piştî ku mirov wê bidest ketina farqe de wê piştî wê weke mijarek din a giirng ku wê hin bi hin wê bikeve rojava mirov û wê hin bi hin bi lê zêdebûna zanînê re wê pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê bibê. Lê di wê temenê de wê pirr zêde wê têgînên xwezayî wê di temenê de wê hebin.

Minaq wê dema ku mirov wê bi xwarin xwarinekê wê bikeve jahrî û ankû wê pêkeve û ankû wê di dewama wê de wê xwarinek wê li mirov wê newê û hwd wê weke aliyna din ên ku wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Wê dema ku wê tiştêk wê li mirov newê ku mirov bi wê nexweş bikeve wê pêşî mirov wê xwe ji wê bi dûrbigirê. Lê piştê wê fêrî wê bibê ku ew sedema wê fahmbikê ku mirov ber çî ew bi wê dikeve û sedema wê çiya wê ew wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê biolojîkî de wê tevliheviyên wê yên ku ew weke bi çêkirina xwarinê û hwd re ku wê bîn kirin wê bi wê re wê li wê bihizirê. Çêkirinê weke xwarinê wê aliyekê wan ê giirng ê bi fêrbûnê ê ku wê di wê temenê de wê bi rewşa pêvajoyên tendurustê ve girêdayî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê ew jî wê ji aliyekê din ve wê pêvajoyên fahmkirinê wê bi xwe re wê bijî. Yanî bi gotineka din wê di awayekê pirralî de wê ev pêvajoya fêrbûnê wê di zikhevdû de wê bibê û wê, piştê wê mirov wê bi hûrgilkinê wê ji hevdû derxê û wê bi wê re wê li ser wê re wê xwe bigihênê fahmkirinekê.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên fahmkirina tendurustê wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya jîyane civakî de wê bi rengê jîyane wê ve girêdayî jî wê xwediyê aliyekê bê. Wê di wê temenê de wê ne tenê wê bi rewşa tendurustiyê ve wê girêdayî bê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din wê ev jî wê bi wê re wê hebê. Wê, di nava jîyanê de wê li ser têgîna xweşiyê û hazgirtinê û hwd a bi fîzîkî re jî wê bi fahmkirina fîzîkî ku wê pêşkeve wê bi wê re wê xwediyê temenekê bê.

Pêvajoyên fahmkirinê ên di wê warê de wê, dema ku mirov hinekî empatiyê bi wan re dênê wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê girîng wê di nava civakê de li kurdistanê wê gelek têgîhên ku wê bi giştî weke yên malê civakê wê di nava wê de wê werina ser ziman û di nava wê de wê kes wê hevdû fêrî wê bikin wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em bahsa têgîna tendurustê bikin em tenê nikarin li ser zane û ankû hinek filosofên ku ew ji xwe re kirina mijar û li ser wê hizirîna û xabat nivîsandina bi tenê wê werênina ser ziman. Ew wê tene wê aliyekê wê bê û ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê ku wê di ahenge pêşketina aqil û zanînê de ku wê xwe bide dîyarkirin bê.

Lê ji aliyekê din ve jî wê, dema ku em li wê dihizirin em wê dibînin ku wê di wê temenê de wê sazûmanek rûniştî a bi têngîna tendurustiyê wê hebê. Wê di nava wê têngîne de wê hizirkirin wê piştî wê hin bi hin wê pêşkeve. Pêvajoyên wê yên pêşketinê wê ji yên sîmyayê û heta yên kimyayê ku wê ji aliyekê ên berî wê re jî li wan were hizirkirin wê bibin. Di nava jîyanê de wê dema ku wê xwarinek wê were çêkirin û yan jî wê tirî wê bê kirin weke araqê (şarabê) û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li wê jî wê were hizirkirin. Yan jî wê fêkî wê were tîrşkirin û wê ji wê tûrşû wê were çêkirin wê di wê temenê de wê, weke aliyekê din ên ku em dikarin wê di wê temenê de wê werênina ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinê a bi wê rengê wê di awayekê de wê, hin bi hin wê di awayekê de wê zêdeyî wê pêşkeve. Mirov wê dema ku wê fêrî ji hevdû cûda fahmkirina beşên laş bibê wê bi hevdû re wê çawa wê çerçoveyek jîyanî wê biafirênê wê li wê bihizirê. Minaq wê fêrî wê bibê ku dil lêdide wê mirov bijî. Lê ku dil lênedê wê demê wê jîyan wê nebê. Lêdana dil wê bi hemû zindiyên de wê weke xosletekê hevbeş ê teybet û giştî bê. Wê di wê temenê de wê ew wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê, fahmbikê. Di nava wê de wê, rêyên xwûnê û ankû rêyên herîkîna xwûnê ên rayan wê di wê temenê de wê bînin kifşkirin û fahmkirin. Dema ku wê mijara dil wê were hildan li dest wê weke ku em bi şemşê hemedênî re wê dibînin ew wê, ghiştîna rayên xwûnê li dil wê kifşbikê û wê di dewama wê de wê li wê bihizirê. Wê di nava laşê zindiyekê de wê kifşbikê ku wê gelek deverên rayên xwûnê wê hebin. Ev rayên xwûnê wê weke rêyê xwûnê wê, di wan re wê, xwûn ji deverekê wê herê deverekê. Di temenê de wê, di awayekê de wê ew wê were kifşkirin.

Makanismaya rayên herîkîna xwûnê wê, di wê temenê de wê, aliyekê din bê ku wê, şemşê hemedênî wê ew wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din wê di wê çerçoveyê de wê, di mejiyê wî de wê ew wê li wê were hizirkirin ku ew ra piştî mirinê wê çawa bin wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê ew hizirkirina wî hebê. Lê di wê warê de ew li laşê zindiyên wê bi vekirin û ketina nava hewldana dîtina uzwen hundirîn de ku ew kiribê jî wê di wê warê de wê zêde agahî wê di destê me de wê weke ku wê nebin. Lê di wê warê de wê, weke ku ew di wê warê de ew xwediyê zanîna wê ya ew di awayekê de wê, têngînekê wê bide me.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijara vebûn û girtina birînekê wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê başkirina wê di wê temenê de wê, ew li wê bihizirê. Çawa û ber çî ku ew bîrîn vebû wê di cih de wê xwûn ji wê were. Piştî ya ku wê xwûnê dide sekinandin wê li ser wê rawastihê.

Di dewama wê de wê, di wê çerçoveyê de wê, di warê hizirkirinê li ser xwûnê û rêyên gerîna wê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, weke ku em dibînin wê di çerçoveyek anatomîkî de wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, bixwezê ku ew wê, mekanismaya wê di nava wê rewşa wê ya anatomîkî de wê fahmbikê. Di nava jîyanê de wê, di wê temenê de wê têkiliya fîzyolojîkî wê weke ku em dibînin ew li ser wê dihizirê û di awayekê de ew hizrên xwe bi wê re dixwezê werênê ser ziman. Di nava hewldana fahmkirina anatomiyê de wê di wê temenê de wê weke ku em dibînin wê serdemên navîn de wê, bi zêdeyî wê, hewldanak bi zanebûna demê re wê pêşkeve.

Di çerçoveya fahmkirina têtîna tendurustê de têtîhiştina fîzîkî û ne fîzîkî

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa têtîna tendurustê a li herêmê di nava hizrên filosofên herêmê de li wê bigerihê wê di awayekê de wê, mirov dikarê wê di bin hinek serekna de wê bi çerçova bikê û wê werênê ser ziman. Di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji aliyê pêşî ve wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê têtîna fîzîkî û ankû anatomiyê bê. Wê pêşî wê hizrên ku wê werina ser ziman wê di awayekê de wê, bi hizrî û gotinî wê bi giştî wê çawa wê fahmbikin û wê bi gotin bikin wê di wê temenê de bê. Minaq wê nexweşîyek wê çî bê û wê encamên wê çî bin wê hin bi hin wê li ser wê were hizirkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê weke ku em di çerçoveya hizirkirina serdemên navîn de wê dibînin wê di awayekê de wê, bi awayekê giştî û teybetî wê anatomi wê çawa wê were fahmkirin wê pêşî wê li wê were hizirkirin.

Di awayekê din de jî wê di çerçoveya hizirkirina wê de wê, di awayekê de wê, pêşî wê bi gotinkirin û her wusa bi teorizekirinê û hwd re wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê gotinên gelemper wê di wê temenê de wê werina ser ziman. Wê bi fîzîkî û di awayekê de wê têkiliya wê ya bi hevdu a weke bi uzwen mirovî re wê, weke ku em bi hizrên fexredinê xelatî, şemşê hemedênî û hwd re wê bibîne. Di wê temenê de wê, weke

van wê gelek zaneyên din ên ku wê mijarê wê di wê temenê de wê hildina li dest wê hebin bin.

Ev wê di awayekê de wê weke aliyekê mijarê wê bi xwe re wê biafirênê. Aliyê din jî wê, têgîna derûnîyî ku wê bi wê re wê li wê were hizirkirin bê. Wê di wê temenê de wê pêşî wê weke rewşên rûhî ku wê xwe bi gîyanî wê bidina dîyarkirin wê bibin. Di dewama wê de wê, bi wê re wê hizir wê li ser wê re wê werina ser ziman. Di demên berê de wê, rewşa weke di temenekê rast de jîyankirinê û ankû xwediyê rûhiyetek baş bê wê di wê temenê de wê, bi awayekê rast xwe gihandina gîyanek rast a ku mirov wê dikarê wê fahmbikê bê. Di wê çerçoveyê de wê, hemû rengên hizirkirinê wê, di wê temenê ên xirabûnê de wê, di çerçoveyekê de wê bi têgînek gîyanî ve girêdayî wê werina hanîn li ser ziman.

Di mijara fahmkirina wê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê weke ji aliyê nefsê ve wê bê hildan li dest. Zanîna wê jî wê weke **zanîna nefsê** wê bê bi navkirin û wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Di dewama wê de ku em bi gotinkirinekê bikin wê têgînên şehrezorî ên ku ew di wê temenê de li ser têgîna 'nefsê' re ku wê bikê wê karibin têgînekê di wê warê de bidina me. BI heman rengê em dikarin serî li suhrewerdî jî bixin.

Di nava felsefeya wan a nefsê de wê, di wê çerçoveyê de wê hizirkirinên weke ku mirov wê, xwe li xwe serwer bê. Weke ku kurd wê carna wê di nava xwe de bêjin 'ku mirov karibê xwe' wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê rewşekê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wekî din wê li ser rewşa tékiliya fizîkê û derûnîyê a nbi hevdû re jî wê, gotinên weke bi wê rengê ên bi rengê 'ku mirov ne kêfxweş bê wê, mirov nikarê tiştêkê jî bikê' û 'yan jî 'mirov xamgîn bê wê dilê mirov biêşihê' û hwd wê, gotinên bi wê rengê ku wê çendî wê weke gotinna wêjeyî wê wê werina ser ziman jî bin lê wê di awayekê de wê karibin di wê temenê de têgînekê bi xwe re bidina me. Zekarîya razî wê dema ku ew bahsa zanîne wê di wê warê de wê bikê wê, bi zanîne wê weke ku mirov wê bigihijê dilxweşiyê û ankû dilşahiye. Gotinên weke "ku mirov li dunyayê li pey zanyariyê bikeve wê, bigihijê dilxweşiyê" û hwd wê, di wê temenê de wê têgînekê wê bi xwe re wê bidina me.

Di wê temenê de wê, mijara aqil wê çendî ku wê derkeve li pêş bi pêşketina wê re wê mijarên jîyanî wê bi rewşên wê yên ku ew dihên jînkirin re jî wê bînen kifşkirin bi wê û wê werina ser ziman. Di dewama wê de wê bi wê re wê li wan wê were hizirkirin. Di awayekê de wê, li ser temenek menewî hizirkirin û hewldana xwe gihandina fahmkirinê û

rengê jîyan û fahmkirinê wê bi wê re wê, weke aliyekê ku wê di nava wê de wê ev alî jî wê weke ku wê çareserîya wan wê bihata dîtin ba. Hin gotinên Manî ên weke ku wê bi navê wî werina ragihandin û wê bête gotin ku “wê hemû nexweşî jî nebaşîyek gîyanî wê biafirin” jî wê weke aliyekê din ku mirov wê dikarê wê li vir wê bikirpênê bê. di wê temenê de wê têkiliya nebaşîyê bi têgîna nebaşîya gîyanê re wê were danîn jî wê di awayekê de wê weke aliyekê ku mirov wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê mantiqê wê gotinê wê hinekî wê di wê temenê de bê ku mirov xwediyê gîyanek rehet û bêkul û xem bê wê bi wê re wê di awayekê de wê, rehetî û rewşên nexweş jî wê bi wê re wê xwe nedina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê hinek zane û filosof ên demê wê balê bikişênina li ser ‘zindîbûna bi gîyanî’ wê bikin. Di wê temenê de wê, di nava felsefeya suhrewerdî û ya şehrezorî de jî wê gotinên ku wê di wê temenê de wê werina ser ziman wê hebin. Wekî din kûrê Sîna, el-kîndî û heta kûr rûşd û hwd jî wê gotinên bi wê rengê ku wê werina wê wateyê wê bi serifênin.

Di nava civake de wê hertimî wê têgînek wê bi çerçoveya nexweşîyê û ankû kesên nexweş re wê hebê. Ew jî di çerçoveya nêzîkatîya baş de lê nêzîkkirin bê. Wê kesekê ku ew nexweş bê wê weke mihtacê nêzîkatîyek baş bê wê hertimî wê nêzîkatî wê lê were kirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Hizirkirinên bava mirovan a li hemberî hevdu wê, dema ku wê di wê temenê de kesekê ku ew nexweş bê wê lê baş nerîn û ankû li hemberê kirina nêzîkatîyek ku wê were wateya nêzîkatîya nebaş wê, di wê temenê de wê, hertimî wê di berçav de wê derbas bikiran. Minaq zaroyek wê dema ku ew carna wê çîrokna bi tirs ku wê ji wan re wê bi heta gotin ew jî wê weke nêzîkatîyek ne rast û ne baş wê hatiba dîtin. Ber ku wê di encama wê de wê zaro wê bi tirsîya û wê, ketiba rûhiyetek ne baş de.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê di çerçoveya kirinên ku wê mirov xwe bi wê baştirin wê hîsbîkê wê kirina wan wê di temenê de wê, li ser wê hatiba sekînin. Kesekê nexweş wê hêsta başîyê û ankû moralek baş pêre dana çekirin wê weke aliyekê baştirkinê wê biheta dîtin. Minaq El-razî wê di pirtûka xwe ya bi navê “el tîbb el-rûhanî” de wê bahsa derûnîyek baş a kesên ku ew di bin pêvajoya dermankirin a di nexweşîyê de na. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê werênê ser ziman. Nêzîkatîya baş wê, di wê temenê de wê di wê de wê lêgerînek baştirkinê wê hertimî wê weke ku wê lê hatiba lêgerîn.

Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê di awayekê derûnê de wê têtînên li ser rûhiyetê ku wê Suhrewerdî û şehrezorî û hwd wê werênina ser ziman wê di awayekê de wê weke têtîna ku wê di awayekê de wê, mirov di gelek zaneyên demê de jî wê bi awayna cûda bibîne bê. Di wê temenê de wê di temenê 'nêzîkatîya baş' de wê li ser wê were hizirkirin û wê ew wê bê xwestin ku ew were fahmkirin.

Di nava hizrên Feqiyê teyran de wê têtînên weke 'ji dil bîrîndar' 'nexweşîya dil', 'nexweşîya ji nexweşîyê' û hwd wê weke têtîna ku wê mirov dikarê xwe bigihêne wan bê. Di wê temenê de wê di çerçoveya nêzîkatîya li hevdû de wê dema ku mirov di vegotina dilberê ku wê weke beşek ji jiyane feqiyê teyran jî wê were dîtin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, mirov dikarê bi wê bigihîje wê têtîne.

Wek feqiyê teyran di nava hizrên melayê cizirî û berî ên êlî herîrî de jî wê di wê rengê de wê mirov dikarê xwe bigihê gotinan ku wê di wê temenê de wê hinek hizirna di serê mirov de wê bidina çêkin. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê minaq di rewşek xirab a weke ruhiyetê de parastina nêzîkatîya baş wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dibîne wê derkeve li pêş. Em dikarin van gotin û nêzîyan bi yekcarî weke gotinna di çerçoveyek gelemper de bi têtînek derûnê jî xwe li ser wan re bigihênina têtînekê û ankû wan di wê temenê û çerçoveyê de bi hinek şîroveyna werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê serdema navîn wê di aslê xwe de wê, ne zêde xarib bê ku wê di nava aqilê wê de wê xwe gihandina wê rengê hizirkirinê wê rengê. Ber ku wê di wê demê de wê jîyane bi hevdû re wê bi ber civakbûnê ve wê herê û wê, di wê temenê de wê têtîliya nava hevdû wê di awayekê de wê, zêde wê, were li berçav û wê weke ku em ji zaneyên weke mezdek û heta qudat hemedênî, suhrewerdî, şehrezorî û hwd wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê gitin wê werina gotin. Şehrezorî wê yekcarî wê keseyetiyê wê ji xwe re wê bikê armanc û wê hilde li dest. Di wê temenê de wê hem ji aliyê hizir û hem jî ji aliyê rûhiyetê ve wê di awayekê de wê, nêzîkatiyê wê lê bikê. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê di awayekê de wê fahmbikê wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di warê hizirkirina bi rûhiyetê de wê, di wê temenê de wê têtîna başî û nebaşîyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku em di nava hizrên şehrezorî de dibînin em dikarin wê di awa û rengê din de jî bi wê empatiyê bikin û wê bi wê rengê wê werênina ser ziman. Ev jî wê di awayekê de wê wê têtîna 'empatiyê' ku em wê

dikarin wê di awayekê de wê di wê temenê de wê, hildina li dest û wê werênina ser ziman bê. Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê ew wê were hanîn li ser ziman.

Şehrezorî wê, di wê temenê de wê di nava şertûmercên xwe yê civakî de wê 'têgîna hevdû fahmkirinê wê weke ku em di pirtûka wî ya bi navê 'kitabûl **rumûz**' de dibînin wê di awayekê de wê bi zelaî wê bi regekê hizirkirinê ku em dikarin wê di wê çerçoveyê û awayê de wê fahmbikin wê bête ser ziman.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mriov wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê. Di mijara fahmkirina hevdû de wê, di temenekê civaknasî de wê li ser hevdû fahmkirineka ku ew di regekê derûnî û di regekê civakî de di zikhevdû de ku ew were fahmkirin li ser temenekê epistemolojikî a bi têgîna hebûnê û hwd de wê li ser wê re wê di awayekê de wê bihizirê. Ev jî wê, rengê hizirkirina wî zêdetirî wê bi qadir û qiymet wê bikê. Di warê rengê hizirkirinê a ku em dikarin di wê temenê de wê balê bikişênina li ser wê û ku em dikarin wê fahmbikin wê hizrên şêx Avdulqadirê geylanî jî bin. Ew jî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, mijara têgîhiştina hazê li ser awayekê fahmkirinê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Vajî wê weke têgînek bi xamgînî, nebaş û hwd re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe dewê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara fahmkirina têgîna dilxweşî û ankû dilşahiya hazzî ku ew wê dihê hizirkirin ku ew bi aqil mirov xwe bi fahmkirinê dikarê bigihênê li wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê dikarê weke encamek fahmkirinê li vir li ser hizrên filosof û zaneyên ku me li vir navê hanî ser ziman re ku mirov karibê xwe bigihênê li wê bê. Di wê temenê de wê, ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Li vir wê, têgîna hazz girtinê û ji wê têjgirtinê wê mirov çî dikarê wê bi bi têgînî û ankû derûnî wê fahmbikê. Wê di awayekê de wê, weke li mirov xweş hatinê û xitabkirina wê ya li ego û ankû ajoya mirov re wê di awayekê de wê karibê wê temenê wê di awayekê de wê bide çêkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din be ku mirov wê di wê temenê hizirkirinê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di mijara hizirkirina têgîna hazzgirtinê û ji wê têjgirtinê de wê, di wê temenê de wê aliyekê ku wê bi bi têgîna 'kûrbûna bi keseyetiyê' re wê

were ser ziman re wê di wê temenê de wê di awayekê de wê aliyekê wê yê giring ê bi hizirkirinê re wê were ser ziman. Avdulqadirê gêylanî wê di temenê başbûna wê temenê de wê di awayekê de wê, weke ku wê rengê fahmkirinê ê bi aqil ku mirov xwe bigihênîyê de û wê weke ku ew salix û tefsir dikê wê bi wê re weke ku mirov xwe bigihênê li mertebeyekê bi wê re wê, mirov karibê xwe di dewama wê de wê bigihênê li wê û rengê fahmkirina wê. Di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê ku em bi nerînek cûda a din ku em dervî têngînek olî û bawerîyî li wê rengê hizirkirina wî bihizirin wê di wê rengê de wê di awayekê de wê têngînek derûnî a zelal wê li ser temenekê fahmkirinê û keseyetiyê ku ew bigihîjîyê de wê di wê temneê de wê bidê nîşandin. Di wê çerçoveyê dew wê rengê fahmkirinê wê bixwe re wê bide dîyarkirin. Ji aliyekê din ve jî wê dema ku em di çerçoveya têngîna civakî a ku ew di nava wê de li wê dihizirê wê di wê temenê de wê weke ku ew wê, li ser temenê başkirinê ên weke ku 'ew destê xwe dide wan û başdibin' û hwd re jî wê di wê temenê de wê di temenekê bawerkirinê ku wê de xwe bi têngîni gihandina li rengê fahmkirinê a ku ew xwe bi wê rohnîkirî bibînê re wê di wê temenê de wê, karibê temenekê fahmkirinê wê bide me. Têngîna avdulqadirê gêylanî a di derbarê têngîna zayendî de jî wê di wê temenê de bê û wê, di wê rengê de ew ji ya gelek oldar û zaneyên olî ên dema xwe wê cûdatir wê bihizirê. Ber vê yekê wê hizrên wî di wê warê de wê zêdetirî wê di awayekê de wê, derkevina li pêş. Mijarên ku ew bi gotinî û nivîskî wan dikê ku ew bi birhan bikê û werênê ser ziman wê di wê temenê de wê li ser temenekê hizirî mirov dikarê wan fahmbikê û wan werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di awayekê hizirkirinê de wê çerçoveyek fahmkirinê a teybet wê bi wî re wê hebê. ew hizirkirinên hallac bixwe jî ji yên xwe dîr nahizirê û heta ku ew di awayekê de wê, gotinên methiya wê di awayekê de wê bo wî bixwe jî wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Heman nêzîkatîya bi rûmetkirinê a ku ew li hemberî hallac dide nîşandin em di nava gotinên melayê cizîrî de li hemberî nesimî bi xwe de jî wê dibînin. Di wê temenê de ew dixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizrên demê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê pîrr zêde wê, di awayekê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Di nava hizrên şehrezorî de wê, dema ku mirov dihizirê wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê di wê temenê de wê, awayekê hizirkirinê wê

xwe bi wê re wê bide nîşandin. Şehrezorî ew di mejiyê xwe de xwediyê têgînek civakî a bi çerçoveya û di hundûrê wê de ku wê keseyetê, komên zayendî û hwd ew di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi rastîya wan re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê bênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de ew di awayekê sentezkirina hizrên berî xwe de ew dixwezê hizrên xwe di dema xwe de bênê ser ziman û li ser wê re ew bi hizrekê xwe bigihênê encamekê bi fahmkirinê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê têgîna têgînek derûnî a anatomikî wê di wê temenê de wê xwe di awayekê de wê di çerçoveya hizrên wî de wê xwe bide dîyarkirin. Ew di wê temenê de wê têkiliya beşên laş a bi hevdu re çawa ya û wê, çawa wê bi wê bihizirê û wê bixwezê ku wê bihizirê. Bi têgînek derûnîyî fahmkirina çerçoveya anatomiyê wê weke aliyekê wê yê din bê. Wê mirov dikarê wê di çerçoveya têgîna anatomi û laşê derûnî de wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman. Weke ku em çawa di çerçoveya mejiyê sentetikî de dihizirê wê di awayekê weke de wê, têgîna laşê derûnî û anatomiya derûnî wê di awayekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li vir di aslê xwe de ez wê dihizirim ku wê têgîna laşê derûnî ez wê rasttir dibînim ku ew wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bigotin bikim û wê werênima ser ziman. Li gorî min wê di awayekê de wê temenê wê hebê ku ew were werênê ser ziman. Ber ku weke ku em çawa ku em bahsa mejiyê derûnî û ankû mejiyê civaknasî dikin û wê bi wê re wê bi temenekê wê dikin ku wê fahmbikin wê di heman rengê de wê di wê temenê de wê, temenê fahmkirina laşê derûnî û ankû anatomiya derûnî hem wê di zikhevdû de û hem jî wê cûda û cûda wê hebê ku mirov wê fahmbikê bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê, dema ku em bi empatiyekê têgîna derûnîyê di çerçoveya têgînek tendurustî de wê, ji demên serdemên navîn û ji nava hizrên filosof û zaneyên demê wê dikê ku wê fahmbikê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmikê bê. Di çerçoveya hizirkirina mejiyê derûnî de wê, di wê temenê de wê, zêdeyî wê têgîn û fahmkirinên ku em di wê çerçoveyê de wê dikarin fahmbikin û werênina ser ziman wê hebin. Di wê temenê de wê hizrên qudat hemedênî, suhrewerdî, şehrezorî û heta hizrên şemşê hemedênî û piştê ibrehimê haqî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, rengê hizirkirinê wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Di serdemên navîn de wê, di wê çerçoveyê de wê, hizirkirinên li ser anatomiye û têgîna tendurustiyê re wê di awayekê de

wê, xwe bi gelemperî wê bide dîyarkirin. Minaq wê hizrên kûrê rûşd û kûrê Sîna weke di çerçoveya 'zagonên tîbbê' de wê, di wê temenê de wê çerçova û têgînek hizrî wê bi xwe re wê, bi gelemperî wê biafirênin. Hizirkirinên di wê çerçoveyê de ên bi tenduristî ku wê werina kirin wê di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê mijare wê bi aqil wê bi temen bikin. Wê di wê çerçoveyê de wê aqil wê dema ku wê bê temneê fahmkirinê û bi wê re pêde çûyinê wê êdî wê li ser wê re wê bi wê rengê wê fahmkirin wê gav bi gav wê pêşkeve û wê pêde wê herê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, hin bi hin wê li ser rewşa nêzîkatîyê re wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin Lê wekî din wê ji aliyê tendurustî ve jî wê, rewşên fizîkî wê hin bi hin wê di wê çerçoveyê de wê bèn fahmkirin û wê pêşkevin. Di ahenge de wê têgînên derûnî û ne derûnî di çerçoveya têgîna fahmkirina tendurustiyê de wê, di çerçoveyek hevdû tememkîrî de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di dewama wê de wê, di awayekêde wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Hizirkirinên tendurustî wê, di wê temenê de wê di serdemên navîn de wê di çerçoveya van rengên hizirkirinê de wê, bi wê re wê were dîtin ku wê hin bi hin wê di awayekê de wê zêdetirî wê ber bi sazûmanekê ve wê herê. Minaq wê weke ku em dibînin wê li kurdistanê di dema şadadî û anaziyyîdiyan de wê nexweşxane û ankû rewşên ku wê taqabûlî wê bèn fahmkirin wê pêşkevin. Wê di wan de wê, başkirin wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê, gotina 'şifayê' wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê, bi temenekê hizirkî wê, li ser wê re wê, pêşkeve.

Di wê çerçoveyê de wê, gotinên weke 'gihîştina li şifaya dilî' û ankû gihîştina 'şifayê di laşê xwe de' wê di awayekê de wê, weke gotinên ku wê di nava gel de jî wê di wê temenê de wê werina bikarhanîn. Wê di wê çerçoveyê de wê, di rewşên weke êşînê de wê dever û kesên ku wê serî li wan wê were xistin wê di awayekê de wê, pêşkevin û wê derkevina li pêş. Derûnîya serilêxistinê bo şifayê wê di wê temenê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Di wê çerçoveyê de wê, kesê ku ew wê şifatî ji jê were hêvîkirin ew wê weke kesna ku ew pêşî di derbarê xwezayê û derfetên wê yên ku ew bikarbênê de wê xwe bigihêne zanînekê. Di wê warê de wê, çi dermanê û çawa wê bikarbênê wê pêşkeve.

Têgîna dermankirinê wê di wê temenê de wê, wê di awayekê de wê, weke rewşna kirinê û ankû pîretikî jî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Minaq di nava kurdan de wê dema ku wê kesek wê birînek di laş û ankû

serî de wê bibê wê di cih de wê ji xwelîya tirafa êgir wê, danîna li ser wê bo sekinandina xwûnê û ankû di dema serî eşandinê de serîgirêdan û hwd wê, weke rewşna ku wê di wê temenê de wê pêşkevin bin. Weke wê rewşên ku wê bibin wê di awayekê de wê zêdeyî xwe wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Di nava kurdan de wê, nexweşîya sorikan wê weke nexweşîyek ku wê herkesekê ku ew di dema zaroktiya xwe de wê çarekê bi wê bikeve û wê di wê çerçoveyê de wê çend rojan wê derbas bikê û wê çawa wê derbas bikê wê di derbarê wê de wê xwe bigihênina li zanîne.

Weke din wê di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşên weke yên bikarhanîna rewşên şînahiyên bo rewşên nexweşîyan wê bibê. Wê di wê temenê de wê, dirûtina birineka li ser çerm û vebûyî û bi wê re wê, pêşxistina rewşên dermankirinê wê weke aliyna wê yên ku wê pêşkevin bin.

Di aslê xwe de wê têngîna dermankirinê wê di wê temenê de wê bi derfetên xwezayî wê pirr zêde wê li kurdistanê wê xwediyê mejuyek pirr zêde demdirêj a kevn bê. Wê dikarê weke çerçoveyek tendurustî a xwezayî û ankû weke çerçoveyek tîbbî a xwezayî wê dikarê wê bi nav bikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, weke ku wê di nava gel de wê were ser ziman 'xalk bi derfetên xwe re wê di nava xwe de wê pêşdixê' wê di awayekê de wê, rewşa wê were dîtin. Lê di awayekê din de jî wê, di wê temneê de wê, ew wê were dîtin di nava gel de ku wê, hertimî wê weke xûyekê bi zanistî ku wê pêşkeve di nava gel de wê di wê temenê de wê berî mirovan wê di wê rewşê de wê li zanîne bê. Wê di her rewşên ku wê weke yên nexweşîyê de wê, serî li kesên bi zane dayinê jî wê weke aliyekê din ê ku mirov wê di wê temenê de wê bikirpênê û wê werênê sr ziman bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê de wê, weke rewşek xwezayî wê pêşkeve bê. Di nava zanîn û tendurustiyê de wê, di wê temenê de wê, têkiliyek wê di aslê xwe de wê di her demê de wê hebê û ew têkilî wê hertimî û demê wê li gorî ast û radaya pêşketina wê di awayekê de wê, xwe bide pêşxistin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê di awayekê de wê kifşbikê bê.

Di nava jîyanê de wê, têngîna tendurustiyê wê, di wê temenê de wê, bi têngîni wê êdî wê pêşkeve. Kesekê ku ew serî wê diêşihê wê ji yê yekî ku ew serê wî naêşihê wê zêdetirî wê jê hêvî werina kirin. Kesekê ku ew di wê temenê de wê xwediyê nexweşîyekê bê wê, rewşek bêhnstandinê û ankû kirina wî ya wê di rewşek batlaneyê de wê, di awayekê de wê

pêşkeve. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê pêşkeve. Li gorî wê mantiqê wê, ew wê ew bê ku wê kesê nexweş ew bo ku ew rehet bibê ew divê ku ew xwe dirêj bikê û yan jî ew di rewşek bêhn standinê de bê. Di wê temenê de wê, rewşên nexweşiyê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, pêşkevin û wê di derbarê wan de wê hin bi hin wê zanîn wê pêşkeve.

Di nava civakê de wê, di wê rengê de wê derûniyek wê bi mirovan re wê di derbarê de wê pêşkeve. Li hemberî kesên nexweş nêzîkatîyek baş nîşandin wê weke ji mirovatiya mirov wê bê dîtin û hasibandin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser zimanku wê mijare nexweşiyê û têkiliya li wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê din ê xesasiye ku wê di nava civakê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Nexweşî wê, di awayekê de wê, weke rewşek ne rehet, ne asayî û hwd wê were dîtin. Di wê temenê de wê ew wê ne weke kesekê rehet wê were dîtin. Wê di wê temenê de wê kesê ku ew ne rehet û nexweş bo ku ew baş bibê wê di awayekê de wê, xwediyê rewşekê bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman ku wê rewşên nexweşiyê wê di wê temenê de wji du aliyan ve wê, dikarê wê di awayekê de wê ji demên berê ve wê hilde li dest û wê fahmbikê. Yek wê ji aliyê têgîna rûhî ve wê, were dîtin bê. Di wê aliyê rûhî de wê kesê ku ew wê, di wê rewşê de bê wê, weke kesekê ku ew rewşa wî ya derûnî bi bêhnstandin, gihandina bêhnên nû û hwd re wê bê xwestin ku ew were başkirin. Wê di dewama wê de wê di wê temenê de wê ew wê, were dîtin.

Minaq wê, di awayekê de wê, di demên kevnera de wê bawerî wê di awayekê de wê ji wê dîr wê newê hizirkirin. Ev têgîna baweriyê a ku ew bi wê têgîna derûnî re wê di nava kurdan de wê, were dîtin wê di awayekê de wê ji ya bawerîya olî û hwd û wê cûdatir wê di awayekê de wê bi xosletên wê re wê were dîtin. Minaq wê, dema ku wê bahsa wê were kirin wê, di awayekê de wê, rewşa weke bawerîya bi derûnîyê bi daqên ku ew li deverên laş dihên çêkirin ku wê ew wê weke rehetiyek derûnî wê di wê temenê de wê bidina çêkirin wê bi xwe re wê karibin bibina temenekê başbûnê. Di wê temenê de wê, bandûra derûnîyê li ser hebûna laşî a fîzîkî û hwd re jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, mirov dikarê wê ji wê aliyê ve wê hinekî wê lê bikolê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê rewşa pêbawerkirinê a di rewşan de wê, di awayekê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê mirov wê weke ku wê di nava civakê de wê bê gotin ku 'mirov xiret bikê' re wê were ser ziman. Wê di dewama wê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din

bê ku wê têngîna wê qinyat hanînê wê, di wê temenê de wê bandûra wê ya li hebûna mirov bi derûnî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi zêdeyî wê li pêş bê. Di wê temenê de wê dagerên derûnîyî ku wê werina pêşxistin wê weke navendna hevbeş ên ku wê di derbarê wan de wê xwediyê zanînê bin û wê bête bikarhanîn wê di wê temenê de wê werina dîtîn. Minaq rewşên weke yê rijandina guleyê û ankû di temenekê falvekirinê û hwd de jî wê were dîtîn wê di wê temenê de wê xwediyê rewşek bi bandûrî a xwe di xwe de baş hîskirinê jî bê. Ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê di awayekê de wê li wê bihezirê bê. Di nava wê de wê ev wê, di demên kevnera de wê, hebin. Lê wê di demên kevnera de wê, hin bi hin wê zêdetirî wê ev rewş wê bi ber regekê fahmkirinê a bi şewayê fahmkirina fizikî a tendurustî ve wê herê. Ev jî wê were wê wateyê ku wê di awayekê de wê, minaq wê, di dema nexweşiyê de wê bidest bikarhanîna tiştên weke 'derman' ku wê hin bi hin wê zêdetirî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş bin. Di dewama wê de wê, di wê çerçoveyê de wê dema ku wê ev pêşkeve wê êdî wê gav bi gav wê pêvajoyên wê yê fahmkirinê wê xwe di awayekê de wê, bi wê re wê, bidina nişandin. Di aslê xwe de wê têngîna dermangeriyê wê, di wê temenê de wê di serdemên navîn de wê weke ku em di awayekê de wê, bi filosofên herêmê ên weke dinwerî, şemşê hemedênî, fexredînê xelatî û hwd re dibînin wê di wê temenê de wê zêdeyî wê pêşkevê. Lê ku em wê ji nava civakê wê bi minaqekê wê fahmbikin wê jinebiyên ku ew di wê çerçoveyê de ew zêde bi zanebûn û wê dema nexweşiyê de wê, hinek tiştina wê li nav hevdu bixin û wê bidan mirov bo başkirinê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê ev wê pêşekve bê. Di aslê xwe de wê, ev wê di awayekê de wê weke destpêka têngîna tendurustiyê a hemdem ku wê bi bi temenekê zanyarî wê pêşkeve ku wê herê jî bê. Di wê temenê de wê kesên ku wê karê wan bi xûsîsî wê ev bê ên weke bijîşk û hwd ku wê derkevin li pêş wê di wê temenê de wê bibê.

Di wê çerçoveyê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev rewş wê, bi demê re wê zêde bibin. Wê têkiliyek zanyarî wê di wê temenê de wê di temenê fahmkirinê tendurustiyê de wê hin bi hin wê pêşkeve. Di nava felsefeyê de wê ev wê weke rewşên ku ew pêşdikevin wê pêşî ku ew werina fahmkirin wê were dîtîn. Lê piştî ew rewş wê hin bi hin wê, bête lêpîrsîn û pêşxistin. Wê di wê çerçoveyê de wê têngîna nexweşiyê wê di wê temenê de ew pêşkeve. Minaq kesekê ku ew zimanê wî dialiqê û kekeme ya wê di awayekê de

wê di wê temenê de wê fêrî kirinan bê kirin ku ew bo ku ew zimanê wî vebê. Gotina 'ziman vebûnê' a di wê temenê de wê di nava kurdan de wê weke gotinek bi gotina kekemê re wê di van demên serdemên navîn de wê pîr zêde wê biheta bikarhanîn ba.

Di dewama wê de wê gotina weke ya 'kesên ku ew bi zanîna xwe re xort' wê di wê temenê de wê were dîtî ku ew bi zêdeyî dihê bikarhanîn bê. Di wateya kesê bi zanîna xwe re xort de wê têgîna kesê ku ew dikarê ji nexweşîyan re çareyê û derman bibînê wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê hinekî li ser wê bisekinê bê. Wê kesê ku ew di wê warê de bi zanîna xwe xort wê, di wê temenê de wê kesê ku wê zêde jê hêvî biheta kirin ba. Wê serî lê biheta xistin. Wê weke kesê ku wî rewş fahmdikir, dizanî ku wê mirov di rewşa nexweşîyê de wê çî bikê û hwd. Di wê temenê de wê were ser ziman. Mînaq wê dema ku wê wê bi welidê û wê zaroya xwe wê werênê dunyayê wê, kesekê ku ew bizane bê ku ew mêr bê û ankû jin bê wê karîya serî lê biheta xistin. Kesekê weke bi zanîna xwe xort ba wê serî lê biheta xistin. Lê bi zêdeyî wê kesên weke jinebî wê serî li wan wê biheta xistin ku ew ji wê karê zêde fahmdikirin.

Ankû wê weke kesên ku ew bi zêdeyî ji wê karê welidandinê fahmdikin û wê çawa wê, rewşa jina diwelidê û ya zaroyê wê biparêzên wê dizanîn. Di zanîn wê di wê demê de wê, çî bikin. Wê bi wê rengê wê, di awayekê de wê, ew wê, weke kesên serî li wan dihat xistin ban.

Em di dewama wê de wê, dikarin wê werênina ser ziman ku wê rewşa rewşa tendurustiyê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi zanîna wê li wê biheta xistin.

Di wê rewşê de wê tiştekê din wê di dewama wê de wê were dîtî. Ew jî wê bê ku wê nexweşiyên nefîsî û yê fizîkî wê ji hevdu wê bê cûdakirin. Di nava civakê de wê gotina 'dîn' wê weke kesê ku ew aqilê xwe windakirî û ankû ew di demek şîyar de jî ew halisînasyonan dibînê û ankû ji xwe re diaxifê û hwd re ku wê were ser ziman wê di awayekê de wê, were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, 'di rewşek asayî de' wê mirov çawa bê wê di awayekê de wê ew kêr zêde wê di mejî de wê bê zanîn. Wê di dewama wê de wê li ser wê re wê, yê ku ew li gorî wê rewşê ne asayî na wê êdî ew wê werina kifşkirin û wê di wê temenê de wê bi wan re wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê, di nava civakê de wê di nava kurdan de wê gotinên weke 'harbûnê', 'xirabûnê', 'hîdeyetê', 'nexweş', 'dîn', 'kesê aqilê xwe windakirî', 'kesê bi aqilê xwe nexweş' û hwd wê çend ji wan gotinên ku wê werina bikarhanîn bin.

Di dewama wê de wê weke van gotinan wê gelek gotinên ku wê bên bikarhanîn wê hebin. Ev gotin wê di awayekê ne başî û ne rast tevgerîna mirov di rewşên weke yên bi derûnî û hwd de ku wê bihetan bikarhanîn ban. Weke van gotinan wê gotinên ku wê hê bihetan bikarhanîn wê hebûban. Li vir ev gotin wê di awayekê de wê weke gotinna ku wê rewşa nexweşiya zêhnî ku wê bi wê biheta bi navkirin jî ba wê bihetan ser ziman. Di aslê xwe de wê gotinên bi wê rengê wê, di awayekê de wê, di dewama wan de wê bêjeyên ku wê bi wan re wê 'ev kes nexweş a lê baş meyizênin', 'heya we lê hebê' û hwd wê di dewama wê de wê werina bikarhanîn ban.

Tabîî kesê bi wê rengê xwediyê nexweşiyê ba bi zêhnî wê weke 'dîyagnosa' herî giring wê weke ku wê biheta ser ziman wê, nêzîkatîya baş û fahmkirin bi hevdu re wê bê şert û merc wê biheta dayîn nişandin. Di hinek rewşna de wê, minaq wê weke rewşên nêzîkatîya baş ku wê biheta dayîn nişandin wê di wê temenê de wê, ew wê, bi wê re wê, weke ku wê baş bûba wê lê biheta nerîn. Ev wê, weke aliyekê fahmkirinê wê bi wê re wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, kesên ku ew di wê rengê de wê, di demên serdemên navîn de wê di nava kurdan de wê minaq wê hinek cûreyên gaya û hwd ku wê li gorî wan wê weke ji wan rewşan ên başkirinê ban wê bihetan bikarhanîn. Wekî din di rewşên bi wê rengê de wê, heta ku wê rewşên weke tirsandinê jî wê bihetan bikarhanîn. Di dewama wê de wê, rewşên weke yên firmandina laş û hwd wê biheta bikarhanîn. Ev jî wê weke aliyana ku wê kesên ku wê serî li wan biheta xistin bo şifayê ku wê bikiran ban.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rewşên dermankirinê wê weke ku em dibînin wê di demên serdemên navîn de wê di sazûmanaka fahmkirinê a bi aqil re de wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê di awayekê de wê were dîtin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çêkirina dermanan wê piştî wê weke ku em dibînin wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Wekî din wê bi awayê qinyatkirinê bi bawerî weke çêkirina daqan, niviştan û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyekê din ê bi wê dana bawerkirinê ku ew wê bi wê baş bibê bin.

Di wê temenê de wê di nava aliyê derûnî de wê hê jî wê di dîmenekê de wê aliyê baweriyî wê bandûrker bê. Wê di wê temenê de wê, li ser wê re wê rêyên çareseriyê ên başkirinê weke şifa û dermankirinê wê werina pêşxistin. Lê ev rewşên başkirinê wê piştî ku ew hatina pêşxistin û

zêdebûna wan û pê de wê ew wê weke aliyna zanînê ên bi serê xwe wê di awayekê de wê bimênin û ankû wê derkevina li pêş.

Di wê temenê de wê, hêvîya ji aqil wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê vê gotina bi hêvîya ji aqil wê ji du aliyan ve wê dikarê wê fahmbikê di wê çerçoveya wê rengê fahmkirinê de. Yek wê ji aliyê bi zanebûna di derbarê rewşê de bê û bi wê re karibê şifabikê û ankû zanibê ku wê çawa derman bikê. Ev wê weke aliyekê wê bê. Lê aliyê din jî wê ew ba ku wê bi wê re ku mirov ghişt zanîna tiştêkê di serê xwe de ew zanîn wê çawa wê bi serê xwe wê weke dermankirinekê wê xwe bi mirov re wê bide dîyarkirin wê di awayekê de wê bi wê re wê, dîmenekê wê bi wê re wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, gotina 'fahmkirinê', 'fahmbika!', 'dizanibê tê baş bibê' û hwd re wê, ev wê, di wê temenê de wê, di dewama wê de wê were ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara di wê temenê de wê bi zanînê re wê weke ghiştina başiyê wê weke aliyekê ku wê pîrr zêde wê di awayekê de wê, weke ku wê li pêş bê. Di wê temenê de ew, dagerên derûnî ku ew bi wê re ew dihên pêşxistin û hwd wê, di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê wate û temenê wan wê hebê. Di aslê xwe de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov bi wê fahmbikê ku wê çawa wê aqil wê derkeve li pêş bê. Wê aqil wê di awayekê pêşxistina şifayê de wê were dîtin û wê bi wê re wê were hizirkirin. Rêya başbûnê û şifayê wê di wê rengê de wê, weke ku wê di aqil de jî wê were dîtin. Wê beremberfî aliyê olî ên ku ew berfî wê demê hebûna û ku ew wê çawa wê, weke 'xwe zêde dana bawerîya xwe re wê baş bibê' re wê were ser ziman re wê ev wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê, zanîna tendurustiyê wê di wê warê de wê hin bi hin wê bi aliyên wê yên ku ew pêşkevin re wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna başbûnê wê, di dewama wê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê pêşî wê bi kifşkirina rewşê re wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide nîşandin. Piştî wê re wê di awayekê de wê mirov, xwe li ser wê re wê, bigihênê rêyîn başkirinê û derman. Di wê temenê de wê têngîna dermanê û başkirinê wê hin bi hin wê di awayekê de wê êdî wê bi hevdû re wê pêşkeve.

Rewşên weke yên kifşkirina nexweşîyan û ankû wê gotina 'tû nexweş î' ku wê ji kesekê re wê were bikarhanîn wê di wê temenê de wê

salixkirinên wê yên ku wê bibin wê bi wê re wê temenê wê êdî wê bîafîrê. Salixkirinên li ser salixkirinên rewşên nexweşîyê re wê di awayekê de wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, mirov wê bi wê re wê, êdî wê li rêyên şîfayê wê bi wê re wê li gorî wê lêbigirihê.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşa nexweşîyan wê di wê rengê de wê di awayekê de wê pêşî wê di awayekê gelemperî de wê bi salixkirinên wan re wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Her dem wê li gorî xwe wê di wê temenê de wê lêgerînên wê yên li ser esasên fahmkirinê wê bi wê re wê xwe bidina diyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê pêşî wê bi awayekê gelemperî wê ew wê, were kifşkirin. Wê salixkirin û gotinên gotinên gelemperî wê bèn gotin. Wê piştre wê di wê temenê de wê, rêyên dermankirinê û ankû başkirinê wê bèn pêşxistin.

Di wê temenê de wê nexweşîyên nefsi û yên ne nefsi wê di wê temenê de wê ji hevdû wê bèn cûdakirin. Ew jî wê bi pêvajoyekê re wê bibê. Wê di wê temenê de wê, ew wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Minaq li kurdistanê wê mar, tûpişk, pîrapindên bi jahr û hwd wê pîrr zêde wê hebin. Wê gelek ajalên din ên weke wan wê hebin. Wê di wê temenê de wê dema ku wê pêvadanak wê ji wan ajalan wê bibê wê çawa wê pêşîya wê were kirin wê di wê temenê de wê, rêyên başkirinê ji wê li ser wan wê pîrr zêde wê were hizirkirin. Gelek rêyên ji van nexweşîyên bi pêvadanê û bi wê ketina jahrê di laş de ku wê çawa ji wê were xilaskirin wê werina pêşxistin. Di wê temenê de wê çendî ku wê li kurdistanê wê ev ajal wê di demsalê wan de wê pîrr zêde wê hebin jî wê zêde agahiyên mirinê ên ji wan wê zêde newina bihîstin. Wê zêde qaydên wan wê di nava vegotin, çîrok û ankû bineterên nivîskî û hwd de di nava xêva civakî de wê li kurdistanê wê zêde nebê.

Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyna ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê bi teybetî wê li ser wê bisekinê bê. Di awayekê de wê minaq wê li herêmên kurdistanê mazinkirna tûpişk û maran bo ji wan girtina jahra wan wê di awayekê de wê dîroka wê, pîrr zêde wê kevn wê herê. Minaq wê gaye pungê ku wê weke gayeyekê weke li dijî wê jahrê wê bi hinek tiştên ku ew dihatina tevlikirinê re wê bi awayekê bi bandûr wê biheta bikarhanîn. Di wê demê de wê ji ji jahrê wê, zêde demek dirêj wê li pêşîya mirov neba ku wê li ser wê bisekinî ya. Di nava hizirkirinên di wê çerçoveyê de wê, pîrr zêde wê zanînek pîrr zêde pêşketî a di temenê weke “jahr xwûnê di rayan de hişk dikê û wan dide girtin” jî wê

hebûba. Wê di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê dermanên ku wê pêşîya wê hişkbûn û girtinê wê bigirê wê bihatan pêşxistin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ba ku wê biheta pêşxistin ba.

Di aslê xwe de wê dema ku em li rengên bi wê rengê ên weke dermankirinê bihizirê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê sazûmanak ji xwe re a xwezayî wê di nava civakê de wê bi mejiyê wê re wê were dîtin ku ew bi wê re xwe baştir dikê. Di wê temenê de wê di nava xwezayê ku ew dijî de wê, biqasî wê xosletên zindiyên nava wê ên wek ebi jahrî û ne jahrî wê bizanîyan û wê beremberê wê çareserî û ankû dermankirinên wan jî wê di awayekê de wê di wê temenê de wê bi hevdu re wê di mejiyê kesên ji nava civakê de wê hebûba. Li ser wê re wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê di serî de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê din de jî wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mejiyê bi hizirkirina başkirinê û ankû dana şifayê ji rewşên nexweşiyê ên bi wê rengê re wê, di ahengekê de wê xwe bi rewşê de wê bide dîyarkirin. Gelek nivîsên ku wê di nava hizrên filosofên demê ên di derbarê dermankirinê û hwd de ku wê werina dîtin û kifşkiriin û xwandin de wê dema ku mirov hinekî li wan dinerê wê mirov dibînê ku wê weke naqşkirin û nîşegirtina van rewşên ku ew di nava têngîna tendurustî a xwezayî ya civakî de ku ew hebûna ku ew hatina nivîsandin bin wê were dîtin. Wê ev wê di awayekê vekirî de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mejiyê civakê û ankû mirov ê bi gihandina şifayê wê di awayekê de wê, hertimî wê di awayekê de wê bi awayekê ajoyî û aqilî wê aktiv bê. Mirov wê hertimî wê li rewşa xwe ya baş wê bigerihê û wê bihizirê. Wê di wê temenê de wê, di rabûn û rûniştin û xwarinên xwe de jî wê, di awayekê de wê bi wê re wê bihizirê

Li vir em dikarin gotinekê jî di dewama wê de li ser têngîna civakê re wê bi têngîna sihatê û ankû şifayê re wê bi wê re wê werênina ser ziman. Di nava civakê de wê di awayekê de wê, di gelek awayan de wê awayekê têkilî ê pirralî wê bi wê re wê hebê. Ev têkilî wê hem ji aliyê civaknasî ve wê hebê û hem jî wê ji aliyê derûnî ve wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, têkiliyek ku wê xwediyê pirrwateyî bê wê derkeve li hemberê. Di nava civakê de wê têkiliya civakî a di wê temenê de ku wê mirov dikarê wê werênê ser ziman wê, bi awayekê başî, dûrûstî, rewîstî û hwd re wê, were hildan li dest. Wê dema ku wê ji van aliyan ve wê şîrove wê bi wê re wê werina kirin wê li ser têkiliya mirovan a bi hevdu

re bê, rengê təkiliyên wan ên bi hevdû re bê, nêzîkarîya wan a li hevdû bê û hwd wê bi gelek aliyên weke van re wê were lê nerîn û wê were fahmkirin.

Di wan aliyan de wê təkiliya mirov a civakî wê xwe di awayekê de wê, bi fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Civak û civaketî wê, di wê temenê de wê di nava rengê fahmkirinê de wê di awayekê de wê bi rengê fahmkirinê re wê di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijara civakê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, hemû zaneyên demê û bi teybetî ên serdemên navîn wê mijara təkiliyê wê di van aliyan de wê hildina li dest. Wê ji van aliyan ve wê bikin ku ew wê fahmbikin û wê temenekê hevdû fahmkirinê wê çawa wê mirov wê bi hevdû re wê çêbikin, wê li hemberî hevdû dilnizm bin û pak bin wê di wê temenê de wê, bi gotinên xwe re wê pêşnîyara wê bikin. Yanî wê weke ku wê kurd wê di nava xwe de wê werênê ser ziman ku mirov li hemberî hevdû qanc bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê rengê were hizirkirin û wê were ser ziman.

Di mijara təkiliyê de wê, di serî de wê, təkili wê dema ku em ji hevdû derxin wê di awayekê de wê, aliyê wê yê derûnî û civaknasî wê ji aliyekê ve wê çawa ku wê di zikhevdû de bê û wê hev re wê derbas bibê wê rengê wê were dîtin. Wê di wê temenê de ma ku mirov wê bi təkiliyekê wê xwe bi danîna wê re wê baş hîsbikê û yan jî wê, rehet û bikêf wê hîsbikê wê ev alî wê di temenê wê de wê hebin. Wê, ji wê aliyê ve wê təkiliya nava mirovan wê di wê temenê de wê, xwediyê temenekê fahmkirinê bê.

Mirov wê, di wê temenê de wê ji hevdû wê bi axiftinê û hwd re wê bigirin. Wê bi hevdû re danûstandinê wê bikin. Wê dema ku ew kirin wê di wê temenê de wê mejuyek wan a civaknasî weke ku ew bi hevdû ve girêdayî biafirê û wê di wê temenê de wê temenekê ku wê danîna hinek bendên civaknasî wê bi wê biafirê wê, xwe bide dîyarkirin. Bendên civaknasî wê, di wê temenê danîna təkiliyê de wê biafirin. Di serdemên navîn de wê bendên nava civake kurd ên ku em di wê temenê de wan werênina ser ziman wê li ser temenê malbatî jî wê xort bin. Wê di wê çerçoveyê de wê kevneşopîyên wan wê li pêş bin. Wê bi wan kevneşopîyan wê təkiliyê wê bi hevdû re wê dênin, wê herina cem hevdû û wê werin. Çanda wan ya mêhvandarîyê wê pîrr zêde wê pêşketî bê. Wê di temenê têgînên weke rêz û hûrmetê de wê hildina li dest.

Di wê temenê de wê təkiliyek xort a hevdû fahmkirinê wê weke ku em kifşdikin wê di nava wan de wê bi civakî û têgîna wê re wê hebê. Ji vê

aliyê ve wê dema ku mirov wê hilde li dest weke ku me gelek caran wê hanî ser ziman wê, civatên wan ên li hev rûniştinê ku ew her şev li dar dixin bi hevdû re wê, temenekê wê yê giring ê mejiyê wan ê civaknasî jî wê biafirênê. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa mejiyê civakî bikê wê di wê temenê de wê ew kombûn wê weke aliyê giring wê xwe bidina dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, ev alî wê temenekê weke ku wê heya wan jî hevdû hebê wê, biafirênê. Ev jî wê aliyekê civakî bi xwe re diafirênê. Em îro ku li kîjan têtînan filosofên demê ên serdemên navîn dinerin wê di temenê wê û rengê pêşketina wê de kifşdikin ku ew giringiyekê wê, civakatiyê wê bikin ku wê bi wê werênina ser ziman. Wê li ser temenekê civakî wê werênin ser ziman. Lê wê temenê civakî bi gotinên zelal wê bikirpênin û yan jî wê bêtînan ser ziman weke bi gotinên fihêtokî li wê dinerin. Ber ku wê, di wê temenê de wê, ber ku wê di fahma têtîna baweriyê û têtîliya wê ya bi civakê re wê zêde wê li ser wê newê hizirkirin li pêşîya têtînek hegomonikî wê êdî wê hemû tişt wê bi wê re wê li ser baweriyê re wê bê hanî li ser ziman. Di wê temenê de wê têtînek tengezerî a civakî wê xwe êdî wê bi demê re wê biafirênê û wê bide dîyarkirin.

Li vir mijare ne ew a ku em, wê jî aliyê têtînek hegomonikî ve wê hildana li dest. Çendî ku emê cih bi cih wê, bikirpênin jî lê emê wê li mijareka piştê wê bi serê xwe ku em wê hildana li dest re wê bihêlin. Li vir mijara wê di çerçoveya têtîna tendurustiyê a bi fîzîkî û ne bi fîzîkî ku em wê di awayên weke yê nefisî û hwd de wê fahmbikin bê. Ev alî wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Ber ku wê di demê de wê, di wê warê de wê çendî ku wê hizir wê werina ser ziman jî lê wê jî ber hinek astengiyên zêde wê pêşde neçin.

Di pêvajoyên hizirkirinê ên bi têtîna tendurustiyê ên li herêmê de wê, mirov dibînin ku wê di awayekê de wê li herêmê wê li kurdistanê û dora wê, têtînan tendurustî wê pirr zêde wê, hildana wan a li dest wê jî aliyekê ve wê bibê. Di wê temenê de wê, temenê wê yê ku ew afirîya wê li ser wê re wê, zanînek wê biafirê û wê xwe bide domandin. Ber vê yekê wê dema ku em wê dihizirin wê di wê temenê de wê, ew wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di mijara têtîna tendurustiyê de wê aliyên wê yê civakî ku mirov wê li wê dihizirê wê di wê temenê de wê di ahengekê de wê hinek aliyên wê yê ku em bi hevdû re kifşbikin wê hebin. Ber vê yekê wê di pêvajoya wê fahmkirinê û hanîna wê ya li ser ziman de wê, civakê wê weke temenekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Me li jor hinekî bi çend gotinan jî bê wê hinekî hanî ser ziman. Lê di dewama wê de wê, aliyên wê yên ahengî ên ku ew di dewama wê de hê werina ser ziman wê hebin. Minaq aliyên weke yên bi derûnî û civaknasiyê re bê. Wê di wê temenê de wê rewşên xwezayî ên weke bi dermanî û hwd re bê. Wê ev alî wê derkevina li pêş. Di awayekê de wê, bi hizirkirinê wê weke xosletekê xwezayê ê mirovî wê biafirê ku ew di awayekê de wê, hizrê bi xwe re ew di awayekê wê pêşbixê. Di wê temenê de wê, çawa wê bi wê re wê, li wê bihizirê wê mejiyekê wê biafirê. Di wê temenê de wê ji xwarin xwarina xwe bigra û heta ku wê bigihijê gelek alî û tiştên din wê, di wê temenê de wê, werina hizirkirin.

Di çêkirina xwarinê de jî wê aliyekê wê yê ku wê bi wê were hizirkirin wê hebê. Wê dema ku wê xwarin wê were çêkirin wê ji aliyê têrbûnê û bi wê girtina hêzê û hwd re wê li wê bihizirê. Lê aliyên din minaq wê dema ku wê kesekê nexweş bê wê, jê re wê xwarinên ku wê 'lê werin' wê werina çêkirin û wê di wê temenê de wê, xwarin wê weke temenekê başkirinê wê ji wê aliyê ve wê lê werê nerîn.

Di rewşa xwarinê de wê tevlihevkinên ku ew dihên kirin wê di awayekê de wê di çerçoveyek kombînasyonî a lev were de wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê weke 'ya ku ew li mirov were' wê di wê temenê de wê ew wê were çêkirin. Xwarin wê bi wê rengê bê. Wê bi wê re wê, minaq wê xwarinek ku ew li mirov newê wê, piştre wê weke ku mirov bi wê nexweş ket, wê kurd wê ji wê re wê bêjin 'ew pê ket.' Wê di wê rengê de wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê xwarin wê di wê temenê de wê weke aliyekê giring bê.

Di wê temenê xwarinê de wê zanîneka ku wê mirov dikarê wê di awayekê pirralî a di zikhevdû de ya wê dikarê wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê ji gelek aliyan ve wê zanînen ku wê werina bi hevdû ve kirin û wê bi wê re wê ahengek levkirî wê bi wê re wê were çêkirin wê bi wê re wê were çêkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê xwarin wê di wê çerçoveyê de wê ji aliyê civakî ve wê weke çandakê bê. Lê ew çand wê aliyê wê tendurustî jî wê ji wê aliyê ve wê hebê ku mirov wê bi wê re wê di awayekê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Çanda xwarinê aliyê wê yê tendurustî wê di wê temenê de wê, bi awayên wê yên ku ew bi wê dihên pêşxistin re wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Minaq xwarinek wê di awayekê de wê, çawa wê bê xwarin wê, ew jî wê aliyekê wê yê tendurustî wê hebê. Tu pariyê xwe wê xwarinê dema ku tu biavêjê devê xwe tê wê bicûyê.

Ku wê ne cûyê û wê bi qûrtênê têtê bi wê re wê pîrsgîrêkên tendurustî di xwe de wê bijî. Cûtin wê temenê serifendîne a di laş de jî wê ji aliyekê ve wê biafirênê. Wê dema ku ew hat cûtin di dev de di nava dinanan de wê, hingê wê tufa devê mirov ku ew di awayekê asîdî de ya wê tevî wê bibê û ew wê bi wê re wê, dema ku ew ket hundirê zîkê mirov de wê bi wê re wê, temenê serifendîne wê biafirênê. Pergale serifendîne wê di wê temenê de wê, di nava laş de wê bibê. Wê bi wê re wê, di awayekê de wê, xwe bide nîşandin.

Di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têtîna xwarîne wê weke vê aliyê wê gelek aliyên wê yê din jî wê hebin. Minaq wê xwarînek wê dema ku wê were xwarin wê ew xwarin wê were çêkirin. Wê dema ku wê nanek wê were çêkirin wê pêvajoyên weke hêrtina genim û ji wê kirina ard û bi wê hevîrtin û piştîre piştina wê re wê were çêkirin. Ev wê di awayê xwarîne din de jî wê wusa wê hebê Ev hemû wê pêvajoyîna ku wê di wê temenê de wê karîbê wan werênê ser ziman bê.

Wê dema ku em van pêvajoyên bûhûrandîne li wan dihîzîrê wê di awayekê de wê, bandûra wan wê li laşê mirov wê pîr zêde wê hebê. Ew pêvajoyên ku ew dihên derbaskirin wê di awayekê de wê, weke pêvajoyên çêker ên bi xwarîne re bin û ew pêvajo ew bi wê re dihên kirin wê di dewama wê di awayekê de wê, ew xwarin wê bi wê re wê bibê. Di aslê xwe de wê ev pêvajoyên xwarîne û rewşa tendurustiyê wê di awayekê de wê çawa wê li hevdû hûnandî bê wê, di wê temenê de wê were dîtin. Xwarînek hatî çêkirin li ser êgir wê cûda bê. Wê di serifandîna wê de wê laş wê zûtîrîn wê hazm bikê û wê di dewama wê de wê ew wê bi xwe re wê biserifênê.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din wê di wê temenê de wê her rewşên xwarîne wê di temenekê de ku wê laş wê fêrî wan bibê wê bibin. Di wê temenê de wê mirov dikarê wê weke pêvajoya peresendîne a li ser rewşên xwarîne re bi têtînek tendurustî jî wê werênê ser ziman bê. Wê di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê.

Di aslê xwe de wê, têtîna xwarîne wê di wê temenê de wê, di her rewşa zindiyî de wê, li gorî xwe wê vegûharîn û qaymgirtîne ku ew bi xwe re dide çêkirin û bûhûrandîne wê bide çêkirin. Ev wê weke pêvajoyîna vegûharîne bin. Weke ku wê dema ku wê çawa wê dema ku wê mirovek wê bi zimanekê wê biaxîfê û wê têtîne qirîkê wê li gorî wê awa wê bistênin û wê şeklê fizîkî wê bi xwe re wê li gorî wê awayê wê biafirênin

û hwd wê diakrê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Wê dema ku ew kes wê, bi tememî fêrî derxistina wan dengên wê zimanê bû û bi deng bigotin kir û pê de wê bi wê biaxifê. Lê ku ew mioijar hat dengna din ên zimanekê din wê karibê zoriyê di wê de biikişênê. Ev wê, weke rewşek giring a ku mirov wê dikarê wê di rewşa fîzîkî û pêvajoyên wê yên vegûhar weke ya xwarinê wê di awayekê de wê, werênê ser ziman bê.

Pêvajoyên vegûharinê wê, di wê temenê de wê, dema ku wê bibin wê bi xwe re wê ji aliyên civaknasî û derûnî ve jî wê bendên xwe yên fîzîkî wê biafirênin. Wê li ser wan re wê di awayekê de wê, xwe biadilênê û wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê derûnîya rewşê ku mirov wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê û rewşê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku em ji vê aliyê ve li ser têkiliya qaymgirtinên fîzîkî û rewşa derûnî ali gorî wê re gotinekê bo civaknasiyê bêjin wê di nava wê sînorê wê de wê, weke aliyekê ku wê xwe di rewşekê de wê bide dîyarkirin wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê temenekê fîzîkî ê bo têkiliya derûniyê û civaknasiyê a bi hevdû re wê di wê temenê de wê hebê. Ev jî wê di awayekê de wê, mirov dikarê wê ji aliyekê ve wê werênê ser ziman. Di mijara têngîna tendurustiyê de wê, dema ku em van gotinên weke 'ne fîzîkî' na ku em werênina ser ziman wê, di aslê xwe de wê, dîmenekê fîzîkî jî wê di awayekê de wê, bidina dîyarkirin. Wê li ser wê hebûna zindiyî a fîzîkî re wê dîmenê hebûna derûnî, civaknasî û hwd wê, di wê temenê de wê xwe biawayekê aqilê sentetîkî û hwd re wê, bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê hinekî wê li ser wê bisekinê bê.

Mijarên civakî wê dema ku em hildina li dest di temenekê tendurusti de wê ji van aliyan ve wê aliyên wê yên ku mirov fahmbikê û wê werênê ser ziman wê hebin. Di serdemên navîn de wê aqilê mirov wê di hizirkirina xwe de wê pêvajoyên bi ber wê fahmkirinê ve wê hin bi hin wê bijîn. Hizirkirinên li ser rewşa jîyanî, têkiliyên mirov ên bi hevdû re û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê bi awayekê giring wê balê bikişênê li ser wê bê. Di aslê xwe de wê, çerçoveya hizirkirinên, qudat hemedênî, şemşê hemedênî, suhrewerdî û şehrezîrî û hwd ku em dihizirin bi wê rengê wê karibin me bidina hizirkirin û wê me bigihênina encamak fahmkirinê li ser rewşa hebûna zindiyî a fahmkirinê re. Wê di wê temenê de wê zêde razberkirina têngînên bi navê hebûnê ên weke yên suhrewerdî, şehrezorî û hwd wê di awayekê de wê, dema ku em wan di

awayekê de şenberbikin û bi aqilekê şenber wan bikin bi awayekê objektiv bixwênin wê mirov karibin bi rehetî bigênina encamak bi hizirkirinê a bi wê rengê.

Ji aliyê anatomiyê ve hebûna fîzîkî û aliyên wê yên jîyanî

Di aslê xwe de ku mirov ji kîjan aliyê ve wê werênê ser ziman wê weke aliyekê giring wê rewşa fîzîkî û vegûharînên wê yên fîzîkî û hwd wê, xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Di awayekê de wê, pêvajoyên vegûharînê wê, dema ku mirov dihizirê wê weke ku em j inava hizrên filosofên kurd ên weke Dinwerî, aliyê Êsîr, suhrewerdî, şehrezorî û gelek zaneyên din ên weke ên herêmê re wê, di çerçoveyek têgînî a peresendinî de wê, di awayekê de wê rengê hizirkirina wan a ku mirov wê fahmbikê bidina dîyarkirin. Pêvajoyên vegûharînê wê dema ku wê di herikina dîrokê de wê werênina ser ziman ku ew di temenekê ontolojikî de bê, di temenekê teolojikî de bê û ankû di temenekê fîzîkî a anatomikî û hwd de wê, di awayekê de wê çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê, karibê mirov bigihiyê de.

Di nava pêvajoyên pêşketinê de wê, di wê rengê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên vegûharînê wê, di awayekê de wê weke ku em dikarin wê werênina ser ziman wê hertimî wê li ser temenekê fîzîkî wê xwediyê pêvajoyên xwe yên pêşketinê bin. Ber vê yekê wê aliyê fîzîkî wê, di wê rengê de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Lê wê dema ku em di çerçoveya têgîna anatomikî de wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê, di her demê de wê di temenekê zindiyî de wê rewşa anatomiyê wê pêvajoyên wê yên xwe li gorî rewşê bi rewşkirinê re wê, di awayekê de wê were dîtin. Minaq wê dema ku wê biriqînek di laş de wê vebê wê pêşî wê xwûn ji wê were û piştê wê, hin bi hinn wê, laş wê ew dever wê, rêya xwûnê wê, li wê were girtin. Di xwe de wê, xwe girtinê wê ev wê weke berxwedana wê ya anatomikî jî bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, xwediyê şewayekê bê.

Anatomi wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke ku em dibînin di çerçoveya hizirkirinê serdemên navîn de wê, di temenekê hemdem de wê, awayên wê yên hizirkirinê wê werina dîtin. Wê di çerçoveyek berfireh de wê li wê were hizirkirin. Anatomi wê, hemû rewşên me yên fîzîkî bi beşên laşên me ên

hundur û derve re wê dikarê wê werênê ser ziman. Ev wê ji aliyê fizîkî ve wê weke aliyekê wê xwe bide nîşandin. Lê aliyekê din ê weke ku wê di nava hizrên fîzîkî ên anatomîkî de ku wê li wê were hizirkirin wê di rengê wê hebûna fîzîkî û anatomiyê û tîkiliyên wê yên nava wê û di dewama wê de wê bi aliyên wê yên tevgerî û hwd re wê, dikarê wê werênê ser ziman. Ji du aliyan ve wê mirov karibê tevgera anatomiyê weke ku wê Dinwerî, şemşê hemedên û hwd wê werênina ser ziman wê hebê. Yek wê di awayekê de wê, bi laşê hebûna fizikiya laşî de ku wê di nava wê hebûnê de wê, bi hebûnîya wê ya ku ew bi demê re di gûharênê re wê li ser wê re wê di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Aliyê din jî em dikarin bi rewşên weke yên bi tevgerî û hwd re wê, dikarê wê werênê ser ziman. Minaq wê, rewşên fizîkî ên weke lingên mirov bi gav avêtina bi wan, deestê mirov bi rahiştina bi wan, çavên mirov bi dîtina bi wan û hwd re wê, dikarê wê, werênê ser ziman. Wê, di dewama wê de wê, di awayekê de wê, Dinwerî wê rewşa şîniyan û hebûna wanwê bi tîkiliyek wê weke ji aliyê nasîn û bikarhanîna wan ve wê werênê ser ziman. Wekî din wê li ser anatomiyê û tevgerên wê yên fîzîkî û vegûharînên bi wê re wê li wê biskeinê. Di wê temenê de wê, hewldanên vegotina pêvajoyên wê yên weke yên ji zaroyekê bûyîna wê û heta kalbûnê û mirina wê di nava wê de wê çî pêvajoyan wê derbas bikê wê weke aliyna ku wê bixwezê ku ew li ser wê bisekinê bê.

Minaq wê di wê demê de wê, çerçoveya hizirkirinê a bi beşên laş li ser erkên wê re wê, di awayekê de wê, were ser ziman. Di pêvajoyên hizirkirinê de wê, hizrên kûrê nefis û yên **hunaynê kûrê isak** ku ew li ser hebûna çav û nerîna çav ku wê rawastihin wê di awayekê de wê, tîgîn û çerçoveyek anatomîkî wê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê tîgîna hizirkirina li ser çav wê, di awayekê de wê, di nava Manîyan û heta Suhrewerdî û şehrezoriyan de wê di awayekê de wê hebê. Ew wê, weke rêya dîtîna a tîkiliya bi rohnîyê re wê dibînin û ew di wê temenê de wê, dixwezî ku wê tîkiliyê wê fahmbikin.

Bi wê minasebetê wê, bi nerînê mirov çîiqasî dikarê bibênê û derfeta mirov çîiqasî wê hebê ku mirov karibê wê bibînê bê û hwd wê di awayekê de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare dîtîna û çavê wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê di awayekê de wê ew jî wê di wê temenê de wê weke mijarna ku wê bîn hildan li dest bin.

Di çerçoveya hizirkirinên anatomikî de wê mirov dibînê ku wê di awayekê patalojikî de wê, rewşa nexweşîyan û pêvajoyên wan û xirabûn û başbûn ku ew çawa dibin wê di nava têgîna pêvajoyekê de wê bixwezî ku wê fahmbikin. Di wê çerçoveyê de wê, di nava têgîna anatomikî de wê, bi zêdeyî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê hin bi hin wê di temenekê şenber de wê hizirkirin û hewldanên fahmkirinê wê xwe di rengê de wê bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê li kurdistanê wê di wê temenê de wê di aslê xwe de em, bi awayekê gelemperî bihizirin wê dibînin ku wê çerçoveya têgîna patalojikî wê di awayekê de wê li wer hewldana fahmkirina rewşan û pêvajoyên wê yên vegûharênê ên li ser nexweşîyan û hwd re wê, têgihîştinek wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku pêşketî wê hebê mirov wê dibînê. Di wê warê de wê, Fexredinê xelatî wê, li ser wê têgîn û çerçoveya patalojikî wê di awayekê de wê bihizirê û wê, bixwezê ku ew wê di awayekê de wê, fahmbikê. Gotina 'vegûharinê' a ku em di nava têgîna fexredinê xelatî de wê kifşdikin wê di awayekê de wê weke ku em wê li ser temenekê anatomikî a di wê temenê de bê.

Wekî din wê Ibrehmê haqî wê di awayekê de wê, dema ku ew dixwezê di nava rewşa wê ya jîyanî û bi pêvajoyên wê yên jîyankirinê re pêvajoyên wê yên vegûharînê bi anatomikî fahmbikê wê di awayekê de wê, şêwayê wî yê bihizirkirinê wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê taqabûlî şêwayekê bi wê rengê wê bikê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku ew dema ku ew di awayekê gelemper de dixwezê ku ew pêvajoyên tendurustiya civakî û hwd wê, hilde li dest û wê di nava şert û mercên wê de wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, di temenekê patalojikî de wê, dîmenekê bi têgînî jî wê bi xwe re û bi hizirkirina xwe re wê bide me.

Li vir em di dewama wê de wê dibînin ku wê di serdemên navîn de wê beşên laşên mirovî ên hundirîn weke kezebên sipî û reş, dil û hwd wê werina hildan li dest. Di wê temenê de wê, hewldanên fahmkirina xosletên wan wê werina li wê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, têgîna ku wê bi gerîna xwûnê a di laş de re wê, mirov bijî jî wê di mejîyan de wê bi awayekê bi kok ku wê hebê wê were dîtin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Em dema ku em di çerçoveya têgînek

anatomyî de wê mijarê wê hildina li deest wê, di wê temenê de wê, ji têtînen serdemên navîn ên di nava civakê de ku wê di awayekê de wê werina zanîn de wê, çerçoveyek anatomîkî a tekûz wê dîmenê wê xwe bide dîyarkirin û nîşandin. Ev jî wê bi wê re wê tiştêkê din wê bi wê re wê bide nîşandin. Çendî ku wê di destpêkê de wê li beşên laş ên bi wê rengê ên hundur û derve wê li wan wê, di awayekê gelemper de jî wê were hizirkirin jî lê wê di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev hewldan wê di awayekê objektîv de wê weke hewldana xêzkirina çerçoveyek anatomîkî bi hebûna laş re bê. Wê zaneyên ku ew li dûv hevdu dihên wê di temenê hevdu rastkirinê bê û ankû li hevdu zêdekirinê de bê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Ev wê, weke mijarek gelemper wê di dîmenekê de wê li herêmê wê were dîtin. Di wê temenê de wê ev jî wê di dewama wê de wê were dîtin ku wê hin bi hin wê, di wê têtîn û çerçoveya ku ew dihê pêşxistin de wê kûrbûn bi awayên cûr bi cûr wê were kirin. Di awayê fahmkirina beşên laş de bê, di awayê fahmkirina tevgerên fîzîkî û hwd de bê, di awayê fahmkirina têtîliya nava wan de bê, di awayê têtîliya hundûr û derve weke bi dîtina çav re ku mirov dibînê û hwd re bê wê, di awayekê de wê, ew wê, were dîtin.

Di nava şertûmercên jîyanê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê hewldana fahmkirina wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê pêvajoyên vegûharênê ên di laş de jî wê, di wê temenê de wê li ser têtînek vegûhar ku wê di temenê wê de wê hizirkirina bi şewayê peresendinê hebê re wê li wan vegûharênê anatomîkî wê were hizirkirin.

Di wê temenê de wê, mirov dikarê werênê ser ziman ku wê di temenekê patolojîkî de wê li rewşên nexweşîyan û xirabiyên bi wan re ku wê rûbidin wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê bi nexweşîyekê mirov ber çî ji kal dikeve û ankû dikeve û hwd wê weke aliyekê din ê ku wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê nexweşî wê, di nava rewşa wê de wê hewldanên wê yên fahmkirinê û hwd wê bi wê re wê li wê were hizirkirin.

Em dema ku em li nava civakê li herêmê dinerin em wê jî dibînin ku wê di warê cebirandina şikeştinên bi hastûyên laş de jî wê têtîn û çerçoveyek pirr zêde pêşketî wê hebê. Di wê warê de wê, weke zanînek xwezayî a civakî jî wê li wê were nerîn wê kesên weke navserî xwe ên hinek kal jin û mêr wê bi wê karê re wê alaquadar bibin. Di wê temenê de wê gelek şewayên cebirandina hastûyan ku wê, ji serdemên navîn wê

heta roja me wê bimênê wê di wê temenê de wê, bi şêwayên cûr bi cûr wê werina dîtin. Di wê temneê de wê bi devera şikeştî û giradana wê û di dewama wê wê bikarhanîna tiştên bi wê cebirandinê weke derman û hwd wê, di wê rengê de wê, were dîtin. Di nava kurdan de wê, di wê demê de wê, di şêwayên bi wê rengê de wê minaq wê devera şikeştî ku ew pêşî bi firkindinê germ dikin û av dikin û piştê hin cûreyên gaye û ankû zerika hêkê û hwd wê di nava paç de ku wê li wê bipêçin wê were dîtin. Ev wê tenê wê awayek bê.

Di mijara cebirandinê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê têtînek xort wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Wekî din wê weke mijarek din a patalojikî ku wê were dîtin wê bi têtîna tendurustiyê û anatomiyê ku mirov wê hilde li dest wê mijara çêkirina dinanan bê. Wê di wê temenê de wê, çêkirina dinanan wê li herêmê wê ew jî wê di awayekê de wê, bi zanîna wê ya ku ew dihê dîtin de wê pîrr zêde di dîmenekê pêşketî de wê, xwe bide dîyarkirin.

Di warê cebirandina hastûyan û ankû çêkirina dinanan de wê di awayekê de wê weke ku wê di rewşên weke yên emeliyetkirinê ên roja me de wê dîmenek wê bi wê re wê were dîtin. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, were dîtin ku wê, vekirin û bi wê re levkirin û bi wê cebirandin wê di dîmenekê de wê bi wê re wê, were dîtin. Di awayekê din de wê zanînen weke yên di derbarê welidandinê de jî wê weke 'zanîna pîrkan' wê were dîtin û wê ew wê di wê derbarê de wê weke kesna ku ew xwedî zanîna bin wê biheta dîtin. Wê di wê temenê de wê ew wê weke çerçoveyek zanîni a di nava jîyanê de rûniştî wê were dîtin. Di wê warê de wê di derbarê fahmkirinên anatomikî ên di wê warê de jî wê, di awayekê de wê weke ku mirov dibînê wê zanînek ku wê mirovan wê xwe bi wê tîrzanîn bidîtan di warê welidandinê de wê were dîtin.

Di wê warê de wê, dema ku mirov wê di çerçoveyek giştî de li pêşveçûnên demê bidenê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê warê de wê zaneyên weke Razî, wê di warê hekimîyê de wê, navê wan wê derkeve li pêş. Di wê warê de wê, di awayekê de wê, çerçoveyek hizirkirinê a giştî wê, werênina ser ziman. Lê di wê temenê de wê, mirov dibînê ku wê li herêmê wê, di wê demê de wê, hizrên di derbarê anatomiyê de wê di wê demê de wê zêdeyê wê bi awayên wê yên patalojikî wê derkevina li pêş. Pêşketina têtîna tendurustiyê wê di serdemên navîn de wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê bi çerçoveyek anatomikî wê, hin bi hin wê zêde bibê. Li herêmê û ku piştê wê herê endulusê zaneyên weke El-zahrawî ku wê di wê warê de wê,

xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a anatomikî bê û wê di warê cebirandina hastûyan de wê, hizrên xwe wê bênê ser ziman wê bi wî re wê werê dîtin.

Di wê çerçoveyê de wê, di nava hizrên El-zahrawî de wê, rengê hizirkirinên wê yên anatomikî wê bandûra Manîyîyan wê bi zêdeyî wê di dîmenekê de wê were dîtin. Bi heman rengê wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê di wê temenê de wê, dîmenekê wê were dîtin. Di çerçoveyek fîzîkî de wê, di wê temenê de wê dema ku wê dem wê were demên dawî ên serdemên navîn wê di wê warê de wê zêdetirî wê di warê têngna tendurustiyê de wê bi sazûmanî wê, li rojava wê encamên wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Di demên dawî ên serdemên navîn de wê têngna tendurustiyê wê êdî wê hin bi hin wê weke mijarek zanîne wê were dîtin û wê di wê temenê de wê, ne tenê wê bi qaydkirina rewşan wê ji wê zêdetirî wê hizirkirinên bo fahmkirinê ên di derbarê rewşê û hwd de wê pêşkevin. Minaq hizrên weke bi lêkolînên li ser rewşên biolojîkî û hwd wê pêşkevin. Wê di wê temenê de wê kifşkirina baktariyan û hwd û di wê temenê de wê li ser wan xabatên ku ew bi biolojîkî wê werina kirin wê derkevina li pêş.

Ev xabatên bi wê rengê wê zêdetirî wê bandûrê li pêşketina têngna tendurustiyê a fîzîkî wê bikê. Têkiliya zanîna tendurustiyê û fîzîkiya wê di awayekê de wê, beremberê hevdû wê bi temenekê fahmkirinê wê pêşkeve. Ev jî wê zêdetirî wê di temenekê şenber de wê hin bi hin wê li ser temenê xabat û lêkolînên ku wê bi wê rengên cûr bi cûr wê werina kirin re wê xwe bide dîyarkirin.

Lê di wê temenê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku ew zanîna civakî û ankû zanîna nava civakê ku wê heta li dora demên dawî ên serdemên navîn wê weke têra xwe wê hebê jî wê di awayekê de wê, êdî wê weke li şûn bimênê. Wê pêşxistinên bi zanîna tendurustiyê re wê bi nivîsandinê û hwd wê derkevina li ser wê re. Wê zanîna tendurustê ku wê pêşkeve wê ji encamên wê yên xwezayî bidest pêşxistinên xwe yên bi zanîni wê bikê. Ev wê piştê wê li ser wê temenê wê pêvajoyên fahmkirinê wê bi lêkolînên ku wê werina kirin re wê di awayekê de wê zêdetirî wê, pêşkeve. Di awayekê de wê hizrên felsefeyî û hwd wê di wê warê de wê zêdetirî wê di awayekê de wê bandûra wan wê li fahmkirinê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê hebê. Ber ku wê di destpêkê de wê pêwîstiya aqilekê lêkolîner wê hebê û wê di wê temenê de wê li ser wê re wê, ew wê bê pêşxistin.

Di warê zanîna tendurustê de wê, di awayekê de wê, pêşî wê zanînen ku ew dihên ser ziman wê bên xwandin û wê werina fêrkirin. Wê piştê

wê bi wan fêrbûnan wê gihiştina li fêrbûnên nû wê temenê wê hin bi hin wê weke ku wê biafirê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew wê, xwe bide diyarkirin. Gelek rewşên xwezayî ên tendurustî wê bi demê re wê werina bi zanînkirin. Wê di wê temenê de wê, pêşî wê weke ku em dibînin wê bi zanînek gelemper wê çerçoveyek anatomiyî wê bizêdeyî wê were pêşxistin. Piştê jî wê bi rastkirin û lê zêdekirinên bi zanîni wê bi demê re wê ew wê were kirin. Di wê warê de wê, tendurust wê xate wê ya pêşketinê wê di wê temenê de wê, bi teybetî di demên dawî ên serdemên navîn de wê bandûra hizrên kûrê sîna, kûrê rûst, El-zahrawî, kûrê nefîsî, Razî û hwd wê, di wê temenê de wê were dîtîn. Kûrê rûsd bixwe jî wê dema ku wê hizrên xwe yên li ser têngînên tendurustê wê werênê ser ziman wê serî li hizir û zanîni Razî wê bide û wê jî wan wê sûdwegirê. Wê li ser wê re wê, hizrên xwe wê di gelek awayan de wê werênê ser ziman.

Li kurdistanê wê Zerdeştî û Manîyî wê, xwediyê mejuyek demdirêj a bi zanîna tendurustê re jî bin. Wê di wê temenê de wê bandûra wan di aslê xwe de wê li ser hizirkirinên bi felsefeyê û hwd re wê, di wê warê de jî wê, li ser rengê hizirkirinên zaneyên demê wê were dîtîn. Bi teybetî wê oldarên Manîyî wê di wê warê de wê, xwe pîrr zêde wê di awayekê baş de wê bikin ku ew xwe pêşbixin.

Wê rewşên weke yên nexweşxaneyî wê, di awayekê de wê, di demên serdemên navîn de wê, di nava deverên bawergehan de wê, weke cihna 'xwe li xwûdê girtinê bo başbûnê' ku wê werina dîtîn jî wê werina pêşxistin. Di wê temenê de wê deverên bi cihên razanê û hwd ên di wê temenê de ku wê werina bikarhanîn jî wê bibin. Nexweşî wê, dema ku wê di pêvajoya başkirina wê de wê, ew wê bê kirin wê di wê temenê de wê, ew wê, weke rewşek ku wê, bi alikariya xwûdê başbûnê bûya wê li ser wê temenê de wê bê ser ziman. Ev jî wê bandûra deverên bi wê rengê ên weke bawergehan wê zêdetirî wê mazzir wê bikê.

Di aslê xwe de wê, di demên dawî ên serdemên navîn de wê weke ku wê were dîtîn wê, xate pêşketinê a di warê zanîna tendurustê de wê bi ber rojava ve wê biherikê. Bandûra rêveberiyên olî û tûndûtûjîya wan û ne hiştina xwe hanîna li ser ziman a li herêmê wê di awayekê de wê temenê wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di serî de wê, werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya têngîna tendurustê de wê, dema ku mirov li serdemên navîn dihizirê di çerçoveya hebûna têngînên tendurustiyê ên li herêmê de

wê di wê warê de wê gelek tiştên ku em dikarin wan werênina ziman wê hebin. Wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê di warê têgîna dermangeriyê û ya tendurustê a baştirkirinê û hwd de wê hebê. Wê di rewşên weke cebirandinê û ankû başkirina ji rewşên din ên weke ji hinavî (hundirîya laş) û dernavî (dervîya laş) de wê, bi wê re wê, were dîtin.

Di warê zanîna di derbarê şînahiyên xwezayê de wê, zanîna ku wê hebê wê di awayekê de wê bo bikarhanîna wê ya di warê tendurustê de jî bê. Wê çî şînayî wê kêrî çî were û hwd wê di wê temenê de wê kêr zêde wê zanînek wê ya dihat zanîn wê hebûba. Wê di wê temenê de wê êdî wê di dema rewşa nexweşketinan de wê, di wê rewşê de wê serî li wan rewşên dermankirinê wê biheta xistin.

Di wê temenê de wê, ji aliyê fahmkirina rengê nexweşiyê û hwd de jî wê rewşek teybet a ku mirov wê bikirpênê û wê werênê ser ziman wê hebê. Ew jî wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê li herêmê wê ev wê hebûba. Wê di wê rewşê de wê, ji bertekên ku wê bihetan dayîn nîşandin xwe gihandina nasîna nexweşiyê û rengê wê de wê, di awayekê de wê biheta dîtin.

Di nava civake kurd de wê, rewşên weke yên li dijî baktariyên xirab ku wê weke têgînên 'antî-bakteriyeyî' wê werina bikarhanîn gelek rewşên weke yên ku ew li ser rengên xwarinê, şînayî û hwd re ku wê bihetan bikarhanîn wê hebûban. Di wê temenê de wê, rewşên weke yên di şifakirinê de bikarhanîna hingiv, rûnê zeytonan, gelek cûreyîn gaye û hwd wê, werina dîtin. Minaq ji şêwayî weke ji gûlan derxistina ava gulan wê di wê temenê de wê, weke şêwayekê ku wê di wê demê wê pîrr zêde wê rastî rengê bikarhanîn wê were bê. Ev wê weke ku wê di nava kurdan de wê were dîtin, çêkirina hinnayê, kilêçav, andakoyê û hwd wê, weke rewşna biolojîkî ên weke dermanî ku wê ji çêkirina wan re jî wê weke minaq ku mirov dikarê bide bin.

Di dewama wê de wê rewşên weke yên welidandinê û hwd wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, bi awayên wê re wê, di derbarê wan de wê, bi zêdeyî wê, mirov wê xwediyê zanînekê bê. Di nava civakê de ku wê heta roja me jî wê weke 'bikarhanîna rêbazên serdemên navîn di nava kurdan de' wê were ser ziman jî şêwayên weke yêmn jînekolojiyê ên di derbarê nexweşiyên jinan û hwd de wê, hebin. Di wê temenê de wê, di zikê jineka bi haml de zaroya wê ku ew di zikê wê de ne serjêr bê wê çawa wê di zik de wê were zivirandin wê teknikên wê heta roja me jî ku wê werina bikarhanîn wê di nava civakê de wê werina dîtin. Her wusa jinên ku ew zaroyên wan nabin wê, şêwayên vekirina tupên wan ên li herdû aliyên ên

bi hamlbûnê wê hê jî wê di wan de wê ew şêwa ku wê di demên serdemên navîn de wê bihetan bikarhanîn wê werina dîtin.

Di aslê xwe de wê, weke van wê gelek şêwayên tendurustî û başkirinê û ankû dermankirinê wê li herêmê wê hebin. Têgîna tendurustê a li herêmê di nava civake kurd de wê, mirov nikarê wê tenê wê bi temenê pêşveçûnên serdemên navîn re wê di awayekê de wê fahmbikê wê şûnpêya wê ya berî wê jî wê hebê. Di wê temenê de wê ew jî wê bi wê re wê xwediyê mejiyek demdirej bê. Wê, serdemên navîn navîn wê weke demek bûhûrîner ku wê ji wê bi ber demên hemdem û ankû şêwayên tendurustê ên dermankirin û başkirinê ên hemdem ve ku wê bê çûyin wê, weke demek wê ya navîn bê.

Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke demek ku wê di aslê xwe de wê, di warê derxistina reng û dîmenekê anatomîkî û di wê de çêkirina temenekê kûrbûnê û hwd de wê, weyn û rola xwe wê di awayekê baş de wê bileyizê. Di wê temenê de wê dema ku mirov li ser serdemên navîn bihizirin wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê demek di wê de wê ji ya ku em dizanin wê zêdetirî wê pêşveçûn di van waran de wê bibin bê. Di serdemên navîn de wê xate pêşketinê wê destpêka hemdemiyê wê bi xwe re wê biafirênê. Ber vê yekê wê di awayekê de wê bi teybetî wê mirov dikarê wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman.

Di mijara têgîna tendurustiyê û dermankirinê de wê, pêşveçûnên ku wê bibin wê li ser temenekê zanîna botanîkî wê di destpêkê de wê bimeşê. Di wê de jî wê ji ber pêvajoyên wê yên demdirej ên pêşketinê wê herêmên kurdistanê wê zêdetirî wê li pêş bin.

Di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di zanîna xwezayê de wê kûrbûna wê bi fahmkirinê wê temenê wê pirr zêde wê li herêmê di nava civakê de wê ji ber rengên hizirkirina bi olên wan ên xwezayî re wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê li kurdistanê wê ev wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê di temenê wê de wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di wê warê de wê, di warê çêkirina tiştan di çerçoveyek kimyawî û ankû biolojîkî de wê, zêdeyî wê temenek wê di wê temenê de wê hebê. Meyendin, çêkirinên weke yên tûrsû, wekî din ji gaye derxistina rûn, rewşên weke van wê pirr zêde wê di temenekê pêşketî de wê li herêmê wê hebin û wê pêvajoyên pêşketinê wê bi ser xwe re wê bidina derbaskirin. Wê di wê çerçoveyê de wê ev wê, bi wê re wê hebê. Di nava civakê de wê, minaq wê, rewşên weke bi tendûrûstî ku wê werina zanîn a weke ya bi çêkirina dermanan û hwd re wê bi zêdeyî

wê hebê. Di wê temenê de wê, melhemên çav û pîrzikan ku ew di laş de derkevin wê werina pêşxistin. Di wê temenê de wê, têgîna dermangeriyê wê, di awayekê de wê zêde li pêş bê. Di wê temenê de wê dermanên bo serêşê, bêhna ji dev ku ew dihêt, paqijkirina dinanan, **cebîrandîna hastûyan**, nexweşiyên weke yên kezeban û gorçikan û hwd wê werina pêşxistin. Di wê temenê de wê, rewşên ku wê bi dermanî wê werina pêşxistin wê bi wê re wê di awayekê de wê, weke aliyna tendurustiyê ên giring bin.

Ev rewşên ku me bi navkirin wê, ew û gelek rewşên din ên weke wan wê pêşxistina wan wê di nava civakê de wê li herêmê wê pêşxistinêni wan wê hebin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê kifşbikê bê. Di rewşên weke yên xwerhê di laş de jî wê dermanên ku wê bo wan hatibê bikarhanîn wê hebin. Di wê temenê de wê, ew jî wê weke aliyekê din ê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman. Di warê tendurustiyê de wê li kurdistanê wê kevneşopîya wê, pîr zêde wê, kevn wê herê. Zeerdeştî wê minaq wê xwediyê çerçoveyek giring a bi têgihiştina wê bin li kurdistanê. Di dewama wê de wê mirov diakrê wê werênê ser ziman ku wê zanîna tendurustê wê li herêmê wê piştî serwerîya osmaniyan li herêmê û pê de wê li herêmê wê bisekinê û wê, di dewama wê de wê êdî wê xate pêşketinê wê li rojava wê rengê pêşketina xwe wê bide domandin. Wê li rojava wê di dewama wê de wê pêşketina ronansê û piştê têgînên nû ên di çerçoveya têgîna anatomiyê de ku wê bèn pêşxistin wê werina dîtin. Wê çerçoveya têgîna anatomiyê a hemdem wê di wê temenê de wê gav bi gav wê êdî wê bi ber wê ve wê gav avêtin wê bê kirin. Wê zanîna wê were pêşxistin.

Di warê perwerdeya li ser têgîna tendurustiyê re de ku wê li herêmê wê bi anatomiyê re pêşkeve

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa rewşên perwerdeyên li ser têgînên tendurustiyê re bikê wê ji du aliyan ve wê mirov dikarê wê li herêmê wê werênê ser ziman. Yek wê weke ku em di nava civake kurd de wê dibînin wê bi rêya pîrkan, baytaran û hwd ku wê di nava jîyanê de wê bibê bê. Wê di wê aliyê de wê ji nava jîyanê û xwezayê wê bi fahmkirin û li ser temenekê ceribandîni wê pêşkeve. Mînaq wê, dema ku wê şênîyek wê were zanîn bê ku ew çawa ya û kêrî çî tê û dikarê were xwarin û ankû nîkarê were xwarin wê bi wê re wê di awayekê de wê bi çavdêrî û hwd re wê ew wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê, zanîna ku

wê bibê wê di awayekê de wê, weke zanîneka ku wê di nava civakê de wê li ser şewayên xwezayî re wê di wê temenê de wê pêşkeve bê.

Aliyê din jî wê aliyê nivîsandinê a têgînên tendurustî û hwd ku wê piştî ku wê têrbûnek di wan warên şopandinê ên li ser rêyên xwezayî û hwd re ku wê di çerçoveya aliyê pêşî ku me hanî ser ziman de wê bibê wê li ser wê re wê bibê. Di wê temenê de wê, aliyê nivîsandinê wê di temenê xwe de wê, di wê rengê de wê, berhevkirinek bi zanîna a di mejî de wê bihawênê.

Di dewama wê de wê, di awayekê din de jî wê fêrûazmûnên ku ew di nava jîyanê de ew bûna û bi reşwên başkirinê re ku ew hatina pêşxistin jî wê di temenê de wê hebê.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşa perwerdeyê a li ser wê re wê kesên bizane ên weke pîrk minaq wê dema ku wê welidandinekê wê bikin wê ew wê, çavdêrî û kesên ku ew li wê dinerin wê ew wê, bi kirinên xwe re wê ji wan re wê weke fêrbûnekê jî wê bimênê. Wê di wê temenê de wê piştî wê re wê weke kesên ku ew şopandina û bi wê re ketina welidandinê de û ew dîtina wê êdî wê piştre wê serî li wan bê xistin.

Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, li herêmê wê bizêdeyî wê pêşkeve. Aliyê din wê weke aliyê nasîna beşên laş ên zindiyan bê. Wê di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê din ê bi zanîna anatomiyê re wê were ser ziman.

Li kurdistanê deverên perwerdeyê dibin weke zaningeh û ankû 'medresa' û hwd wê di wê temenê de wê di wan de jî ew zanîna wê were xwandin. Zane û filosofên ku wan hizrên xwe di wê temenê de hanîna wer ziman wê di nava kesên ku ew dixwênin de wê ew jî wê werina fêrkirin. Di wê temenê de wê di destpêkê de wê, di awayekê xwezayî de wê mirovek wê bê xwediyê zanînek tendurustî a xwezayî.

Di wê temenê de wê ev wê di awayekê de wê li herêmê wê bi zêdeyî wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê zanîna tendurustê lê wê, aliyê wê yê pêşî ku me li jor hanî ser ziman wê bi xala yekem re wê, di destpêkê de wê di nava xwezayê de wê, bi zêdeyî wê di awayekê de wê bi wê re wê, xwe bide nîşandin. Minaq wê, di destpêkê de wê weke ku em di nava civakê de dibînin wê pêşî wê sawal wê di dema çêrandina wê de wê, kîjan gayayê wê bixwe û kîjan gayeyê wê nexwê wê ew wê bi wê re wê were kifşkirin. Di dewama wê de wê li ser wê re wê mirov wê êdî wê hin bi hin wê di rewşa gayeyan de wê, zanîneka xwe wê bi demê re wê zêdetir wê bikê. Wê di wê warê de wê di awayekê de wê, bi zêdeyî wê li wê

bihizirê û wê ew wê, pêşbixê. Di wê temenê de wê, minaq wê hin gaye ku ew weke gezgezok k uew digihijina laş û xwerhê di laş de çedikin wê ew wê werina kifşkirin. Weke wê di wê rengê de wê, di nava wê de wê, xosletên şîniyan wê fêrbibin. Wê bi wê re wê, ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê di awayekê de wê, pêşkeve û wê, derkeve li pêş bê.

Di warê zanîna tendurustê de wê, di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê fêrbûna wê ji nava jîyanê wê di awayekê bi jîyankirinê de wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Çêkirina dermanan û hwd wê, di wê temenê de wê, hin bi hin zanînek wê bi wê re wê pêşkeve. Di wê rengê de wê mirov wê ji nava tiştên ku ew dixwûn de wê, tiştên weke derman ku ew bikarbênin jî wê hin bi hin wê biafirênin wê bi wê rengê wê di nava jîayne xwe de wê di rewşên pêwîst de wê bidest bikarhanînê wê bikin. Minaq wê weke bergira pêşî a şerêşê ku wê hisandin, çav miçkirin û serîgirêdan wê bi wê re wê, di awayekê de wê, weke ku mirov dibînê wê derkeve li pêş. Wê bi wê re wê, bergirên din ên bi dermanî wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di awayekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava xwezaya xwe de fêrbûna bi tendurustî weke dermankirinê û hwd wê pêşkeve. Di aslê xwe de wê, ev wê weke pêvajoyna giring bin. Di serdemên hemdem de wê ev pêvajo wê hemû wê di çerçoveyek ahengî a bi anatomiyê re wê bèn qaydkirin û wê bèn ser ziman. Wê di wê temenê de wê zanîna serdemên navîn a tendurustê wê divê ku mirov wê ji du aliyên ve wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê qaydkirin û nivîsandinên rewşên tendurustî ên ku ew dihên zanîn û bikarhanîn bin.

Wekî din wê di wê demê de wê, bi zêdeyî wê têgînên weke yên hizirkirina li ser beşên laş û erên wan ên ku ew di jîyanê de pêkdihênin jî wê zêdetirî wê bê hizirkirin. Di dewama wê de wê, beşê laş wê bi hevdû re wê çawa wê kar bikê û wê di hundirê laş de wê, çî wê hebê wê, ew jî wê, hin bi hin wê wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê, di pêvajoyên pêşketina têgîna anatomiyê de wê, pêşkeve. Di aaslê xwe de wê hizirkirinên li ser anatomiyê wê bi awayekê gelemper wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê, hizirkirinên li giştîya laş û beşên wê bi hevdû re wê, di awayekê de wê, di çerçoveya têgîna tek û hevgirtineka bi yekiti de wê bibê.

Wê di wê temenê de wê xêzkinên di çerçoveya laş de ku wê werina kirin wê di wê rengê de wê weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku

wê, xêzkirinên li ser anatomiyê re wê, di wê temenê de wê di demên ronasansê de wê zêdetirî wê bi dîmenkirina anatomiyê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê ev jî wê di nava jîyanê de wê aliyekê din ê fêrbûnê wê bi xwe re wê di çerçoveyek hemdem de wê, derxê li holê. Wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava felsefeyê de wê aliyên têgînî ên ku ew mirov dikarê bi têgînek anatomikî wan fahmbikê wê di nava xêzkirinên weke bi hûnerî û ankû aliyên din û hwd re wê werina xêzkirin. Ev jî wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku wê bi demê re wê, mirov wê têgîna xwe ya anatomiyê wê pêşbixê û wê bi demê re wê ew wê hertimî wê di nava hewldana çêtirkirina wê de bê.

Di wê rengê de wê, têgîna anatomiyê wê weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê, li wê bihizirê bê. Wê di wê temenê de wê têkiliya wê ya bi jîyane mirov ve girêdayî wê were hildan li dest. Minaq ji teftazanî û heta Êlî Herîrî wê mijara ziman wê werê hildan li dest. Di wê temenê de wê xweşik axiftinê û di wê de bikarhanîna xosletên anatomiikî wê di awayekê de wê, li wê were hizirkirin.

Mirov wê dema ku wê diaxifê wê zimanê xwe di devê xwe wê bi karbênê û ankû wê bi labitênê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di destpêkê de wê bi çavdêriyan re wê xwe bide nîşandin bê. Zanînen anatomikî wê di wê temenê de wê di çerçoveya têgîna anatomiya serdemên navîn de wê li ser temenekê çavdêriyê bê û wê di wê de wê awa wê kûrbûn wê bibê wê li ser wê re jî wê xwediyê dîmenekê bi wê fahmkirinê re bê.

Di çerçoveya têgîna anatomiya serdemên navîn de wê, dîmen û dîtbarîya bi anatomiyê re ku wê were pêşxistin û raxistin li ber nerîna çav wê, di wê temenê de wê hin bi hin wê temenê hizirkirinê wê bi wê re wê bê pêşxistin. Di aslê xwe de wê, nerîna mirov a li ser rewşên laş wê bi wê re wê, di awayekê de wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, hin bi hin wê di temenekê hemdem de wê hizirkirinên li ser anatomiyê û erk û barên wê yên jîyanî wê were hizirkirin. Wê di wê temenê de wê her beşek laş wê sînorê wê heta kûderê wê karibê herê wê li wê were hizirkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirina li ser rewşa anatomiyê re wê bi wê re wê, were hizirkirin. Di wê temenê de wê, hemû aliyên laş ku wê çawa wê hevdû temem bikin û wê pêwîstîya wan wê bi hevdû hebê wê di awayekê de wê bi wê re wê, li wê were hizirkirin û kifşkirin.

Di nava civakê de wê, dema ku mirov li ser temenê wê yê hizirkirinê û xwezayîya wê re bihizirê wê mirov dikarê bibînê û wê werênê ser ziman ku wê, xwediyê çerçoveyek anatomi a bii fahmkirina xwe re bê. Wê li ser wê re wê di awayekê de wê kêma zêde wê bihizirê û wê pêşxistinên xwe wê di awayekê de wê bi wê re wê, bide çêkin. Wê di wê rengê de wê, fahmkirinên anatomikî û fêrbûna bi wan û ankû ji wan wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bizêdeyî wê, pêşkevin û wê derkevin li pêş.

Di têngîna anatomiyê de wê her tişt ku ew heya weke beşek ji wê bi erkek û barek xwe ya di çerçoveya wê anatomiyê de wê hebê. Di wê temenê de wê, dikarê wê fahmbikê. Di demên dawî ên serdemên navîn de wê ji du aliyên ve wê, dikarê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Yek wê li ser dîmenekê fizikî ê giştî re bê. Wê bi wê rewşên giştî û bi gelemperî ên fizyolojikî wê karibê di çerçoveya wê de werina fahmkirinê. Wê ev wê di serdemên hemdem de wê di bin navê 'fizioterapîyê' de wê pêşkeve. Di wê de jî wê li ser temenekê anatomiyê wê ji aliyê wê ve wê kûrbibê. Aliyê din ê duyem jî wê li ser temenê hebûna beşên laş ên weke hinav(hundirê laş) û dinav (derveyî laş) de wê karibê were fahmkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, beşên laş wê çî wê li wan wê were û çî li wan newê û ankû ji wan re baş a û ankû çî ne baş a wê were kifşkirin. Ev wê, di demên navîn ên serdemên navîn de wê hin bi hin wê bi kifşkirinên xwezayî re wê werê kirin.

Kifşkirinên li ser fizikê û anatomiyê re wê di awayekê de wê di zikhevdû de wê pêşde wê biçin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Anatomi wê di awayekê pirr dîmenî de wê, di wê temenê de wê kifşkirinên di wê de wê bînin kirin û wê ew kifşkirin wê di nava hevdû de wê bina temenekê fahmkirinê ê ku wê bi hevdû de wê mirov bigihijiyê de bê. Di aslê xwe de wê kifşkirina laşê zindiyan wê bi demê re wê, zêdetirî wê weke aliyekê wê yê giirng wê, derkeve li pêş. Ev wê, piştê wê, zêdeyî wê bi destpêka wê di serdemên navîn de wê bibê. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê pêşkeve.

Di nava xwezayê de wê, gelek zindî wê hebin û wê her zindî wê awayekê wê xwediyê rewşa xwe ya anatomikî bê. Wê pêşî wê ji anatomîya sawalan wê mirov de dest bi gihiştina li têngîna wê bikê. Piştê jî wê ew wê, zanîna xwe wê berfireh bikê û wê bi ber aliyên din ên jîyanê

weke bi mirovan û hwd ve wê bibê. Wê di anatomiya mirov de wê zêdetirî wê bi felsefeyê wê êdî wê kûrbûn wê bibê. Mirov ber ku ew weke zindiyekê dihizirê û hwd wê, di wê temenê de wê bi têgînek astbilind wê lê were hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Ev wê di nava hemû cûreên zanînê de ku ew yên olî jî bin û ne olî jî bin wê di nava wan de wê, bê ser ziman.

Pêvajoyên fêrbûnê ên li ser anatomiyê re wê, di awayekê de wê di aslê xwe de wê weke ku em felsefeyê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê re dibînin ku wê di temenê de wê cih bigirê. Wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên hizirkirinê wê, li ser wê temenê wê kûr bibin.

Ji hevdu derxistina bi fahmkirinê a beşên laş wê, bi wê re wê, weke mijarek fahmkirinê a fahmkirinê wê biafirênê. Minaq wê dema ku wê mijara çav wê dîtîne li wê were hizirkirin wê, mirov çawa dibîne û çendî dikarê bêjê ku ew ya ku ew dibîne weke wê ya wê, hertimî wê di wê rengê de wê, li wê were hizirkirin. Ev wê, li ser pêvajoyên hizirkirinê de wê, di nava hizirkirinê de wê, xwe bide dîyarkirin. Ya ku mirov dibîne wê weke dîtina me ya ku em wê dibînin bê. Lê di aslê xwe de wê, mijare dîtîne û weke wê dîtîne ku ew çendî wusa ya wê, hertimî wê weke mijarek hizirkirinê wê bimênê. Di wê temenê de wê, ya ku mirov wê dibîne wê kesekê din jî wê bibîne. Wê, ew weke me bibîne? Wê di wê temenê de wê bi lêpirsînên wê re wê, di awayekê de wê, ew wê bê kirin. Pêvajoyên felsefeyê wê hinekî wê li ser sererastkirinê nerîne û ankû bi gotina 'nerîna rast' re wê bimeşe. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, bi wê re wê bihizirê. Pêvajoyên hizirkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê di temeneê rast de wê, çawa wê temenekê têkiliyê bi nerîne û hwd re wê dênê wê li ser wê bisekinê. Aliyên din ên weke şertûmercên civaknasî ên nava jîyanê û rewşên derûnî û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyana ku wê li wê bi wê werina hizirkirin bin. Di wê temenê de wê aliyê dîmenê anatomiyê ê derûnî û civaknasî wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê bi wê li wê were hizirkirin û wê hewlbê dayin ku ew bi wê re were fahmkirin bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa têgîna nexweşiyê wê bikê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê rewşa nexweşiyê, hewldanên başkirinê û çawa mirov dikarê xwe ji wê biparêzê jî wê weke aliyana din ku em di dewama wê de wê fahmbikin bê. Di wê temenê de wê, dema ku mirov li rewşa fahmkirina anatomiyê binerê jî wê ev wê weke aliyekê wê

din wê xwe bide nîşandin. Kûrê Sîna ku di pirtûka xwe ya bi navê “el-Kânûn fi’t-Tıb” de wê, bahsa rewşên nexweşîyê, sedemên nexweşîyan û hwd wê li ser wan wê bisekinê. Kûrê Sîna û ankû “ibnî Sîna” wê, ew wê pirtûka xwe ya li ser rêgezên tendurustiyê bixwe jî wê di dema ku ew li hemedênê di nava zaneyên herêmê de dimênê û têgîna xwe ya tendûrûstê pêşdixê wê, di wê demê de wê binivîsênê. Yanî bi gotineka din wê weke pirtûkek ku ew ji zanîn û çavdêriyên wê yên li herêmê ku ew di wê temenê de dibînê wê ji wan wê bîafênê û wê **bênê ser ziman**. Pirtûka Sîna wê di wê dema ku ew wê dinivîsênê de wê, li herêmê wê, zaneyên mazin ên weke ji wê herêmê ku wê, li ser têgînên tendurustê wê hizrên bînina ser ziman wê di wê temenê de wê, ew binivîsênê.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ew wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê mirov xwe ji wê bipolarêzê û rêyên parastinê wê bikê ku ew li ser wan bisekinê. Heta wê dema wî ku wê di awayekê de wê, çerçoveya têgîna tendurustê ku wê were ser ziman wê li ser wê bisekinê. Wê sentezek wê derxê. Wê di dewama wê de wê, hizrên xwe wê li ser wê werênê sr ziman. Wê di dewama wê de wê hizrên xwe li ser komên civakî ên civak, balix, kal, jin, zaro û hwd wê werênê ser ziman. Weke beşên ku ew tendurustiya wan were şopandin ên kal wê li ser wan wê bisekinê. Wekî din wê, li ser sedemên nexweşîyê, mirinê û hwd jî wê di wê temenê de wê bisekinê.

Di aslê xwe de wê dema ku ev aliyên kûrê Sîna di pirtûka xwe de hanîna ser ziman ku mirov li wan dinerê wê, di awayekê de wê weke aliyekê din ê giring wê, di nava civake kurd de wê ev alî wê di temenekê xwezayî de wê, di nava jîyanê de wê weke rengêkê jîyanê civakî ê rûniştî wê werina dîtîn. Ber vê yekê wê dema ku min çavek li nava wê hundirê pirtûka wî geran û min xwand wê di her beş û rêza wê de wê, tiştekek ku wê di wê temenê de wê ji nava civakê û têgiha civakê a tendurustiyê de ku wê hebê wê li ber çavên wê şaq bide û wê were ber bîra min.

Di wê temenê de wê ev alî wê weke aliyekê ku wê mirov dikarê wê di wê temenê de wê di serî de wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê têgînek din a wê di nava civakê de wê were dîtîn a weke di dema nexweşîyê de dest danîna li ser aniyê û germiya wê pîvandîna û ankû ji mîzê hewldana fahmkirina rengê nexweşîya hundirîn wê weke aliyna balkêş wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin bê.

Wekî din wê di dewama wê de wê, ku ew li ser rewşa derman disekinê wê bi bandûra wê ya li ser nexweşîyê û ankû bandûra wê ya di nexweşîyê

de wê çawa wê were fahmkirin wê weke aliyekê din ku ew bi wê li ser wê disekinê bê.

Di berga sêyem de ku wê weke bergek pirr zêde stûr bê wê, di wê de wê li ser patalojîyê wê bisekinê û wê rewşên weke yên bi nexweşîyê, çav, ziman, qirik, gûh, bêhvil, dinan û hwd wê bi uzwên hundirîn ên laş re wê li ser rewşa nexweşîyên wan ên hundirînî wê bisekinê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew wê di wê temenê de wê rewşa nexweşîyê wê, di wan de wê çawa wê bandûrê wê bikê û wê çawa wê karibê were kifşkirin û fahmkirin wê werê ser ziman.

Di warê têngîna rêgezî a tendurustê de wê weke aliyekê wê yê giring wê çawa wê tevgerîn, nêzîkatî û bi çi rengê wê bê hildan li dest jî wê weke aliyekê din bê ku mirov wê li wê bihizirê. Di nava civakê de wê, ber vê yekê wê ji aliyekê ve wê bo me wê giring bê ku em wê di wê temenê de wê, dikirpênin. Ber ku wê. di wê çerçoveyê de wê nêzîkatîya li nexweş, kêmendami û kesên kal ku wê were kirin wê di awayekê çawa de wê, ew jî wê weke mijarek nêzîkatîya tendurustî wê di wê çerçoveyê de wê, hilde li dest bê. Di mijare fahmkirina wê wê de wê, di wê çerçoveyê de wê, di şewayekê de wê, şewayên dermankirin û başkirinê wê di awayekê de wê bo her zindiyê wê giring, watedar û pêwîst bê. Wê di wê temenekê objektîv de wê hilde li dest û wê, fahmbikê.

Di nava civake kurd de wê, weke têngînek ku wê di wê çerçoveyê de wê, were ser ziman wê ew bê ku wê kesekê ku ew mihtacê alikariyê bê ew bê şertûmerc lê were dayîn. Di wê temenê de ew nêzîkatîya başkirinê û dana şifayê wê weke nêzîkatîyek tendurustî a bi aliyê têngîna fahmkirinê a baş ve wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijara têngîna tendurustiyê de wê, aliyê nêzîkatîyê wê weke aliyekê wê bimênê. Lê aliyê din jî wê di wê temenê de wê di çerçoveya şewayên dermankirinê, başkirinê û hwd wê, di awayekê de wê, derkevina li pêş. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, di serî de wê weke aliyekê wê din bê ku mirov wê, werênê ser ziman bê.

Mirov di nava jîyanê de wê, di rewşa nexweşîyê de wê beremberê wê rewşa nexweş nebûnê re wê hebê. Wekî din rewşên din ên weke navberê wê rewşên ku wê herdû aliyên jî wê bi dîtbarî wê di xwe de wê karibin bi hawênin bin. Lê di rewşa tendurustê de wê, rewşa dîtbariyê û ya dîtbarînê wê di nava hevdu re wê derbas bibê.

Di nava rewşa hewayê de wê, mirov dijî wê hertimî wê weke zindî wê pêwîstîya kişandina hewayê li kezebên mirov wê hebê. Wê ev wê, di rewşa hewayê a hildana hundir de wê, rewşê wê weke ku wê paqij bikê.

Mirov di laşê wî de wê, beşên laş ên weke dil bi hildana xwûnê li xwe û pompa kirina li deverên din ên laş û bi wê re wê paqijkirinê wê bi wê re wê bikê bê. Di rewşa beşên laş ên bi uzwen wê re wê di awayekê de wê, çendî ku wê bi hevdû re wê di nava têkiliyekê de jî bin lê wê ji hevdû cûda wê xwediyê heyinek bi hebûnê ku ew bi wê dikarê di çerçoveyek giştî a bi wê re were dîtin bê. Hemû laşê mirov wê, di awayekê de wê, di xwe de wê xwediyê tûra sînoran ku wê li hemû deverên laş belav bûbê û wê bi mejî ve wê girêdayî bê. Sînor wê hem bi hevdû ve girêdayênê wê bikê û hem jî wê agahiya laşî bi wê rêyên wê re wê ragihênê.

Di nava laş de wê, çerçoveya wê anatomikî wê bi wê re wê ku wê di zikhevdû de wê derbas bibê wê xwediyê rewşên wê yên pergali ên di zikhevdû de bin. Pergalên laş ên serifendinê, valakirinê, gerînê ên weke pergale rayên xwûnê, pergale sînoran û hwd wan, dikarê werênê ser ziman. Her rewş wê di çerçoveya hebûna zindiyî de wê erkek wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, hevdû temem bikin. Hem wê her pergale wê di çerçoveya xwe de wê, xwediyê hebûna xwe ya bi erkê bê û hem jî wê bi yên din re wê, di temenekê sentetîkî de wê xwediyêna têkiliyî bê.

Di rewşa têkiliyên di nava hevdû a anatomikî de wê, qas wê weke temenekê laşî a hevdû girêdanê û afirînê wê biafirênê. Di hemû rewşên laşî de wê, ew hebê. Qas wê rewşên laşî wê li gorî rewşan ku wê awa bi bedenê wê bistênê wê li gorî wê bikê adilandinê de. Qas wê hem rêyna ragihandinê û hem jî adilandinê bin. Wê, di wê temenê de wê di destpêkê de wê di rewşên bi pergali wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin.

Di hemû rewşên laşî de wê, têkiliya bi pergali a fizîkî de wê, ji du aliyan ve wê di destpêkê de wê dikarê wê fahmbikê. Pêşî ji aliyê fizîkî ve bê. Piştê ji aliyê sentetîkî ve bê. Wê di wê temenê de wê dîmenên din jî ên bi pergali ku wê di çerçoveya rewşa laşî û hwd de ku wê bi wê werina fahmkirinê wê hebê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, pirr zêde wê mirov karibê bi berdewamî wê, rewşên wê yên fizîkî ku ew afirîna û ankû diafirin wan werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê ev wê, di awayekê de wê, weke aliyna wê yên ku ew bi wê heya bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werê mê ser ziman ku wê rewşa laşî wê bi têkiliyên bi hevdû û di zikhevdû û pirrdîmenê û hwd de wê, xwediyê rewşek heyînê a anatomikî bê. Di çav re dîtinê wê temenê wê yê ku ew diafirênê wê hem aliyê fizîkî û hem aliyê sentetîkî bi pergali ê laşî ku wê di nav hevdû de wê hebê bê. Lê wê di wê temenê de wê xosletê wê yê sereka wê aliyê

sentetîkî bi temenekê fizîkî wê zêdetirî wê bi bandûrî wê xwediyî heyîn û weyneke bê.

Di awayekê din de wê weke ku em di têtîna tendurustî a serdemên navîn de wê, aliyê sentetîkî wê hin bi hin wê bi fizîkî wê bikeve rojava mirov û aqilê mirov ku ew were fahmkirin. Minaq têtîliyên bi hevdu ve girêdanê ên weke 'evînê' û hwd wê, di dewama wê de wê bi rengekê 'newrotikî' wê, bê dîtîna ku wê were hildan li dest. Em di çerçoveya têtîna girêdanê de wê weke ku em minaq di xabate Kûrê şîna a "el-**Kânûn** fi't-Tîb" ku wê bi hewldanên weke fahmkirina tiştên weke yên haşhaşê û hwd jî wê, di dîmenekê de wê li wan bê hizirkirin. Ev alî wê, di nava civakê de wê, weke aliyê lêpîrsînerî bin û wê di awayekê de wê, were hildan li dest. Di wê temenê de wê ku mirov wê, hinekî din lê dinerê wê dibîne ku wê çawa wê başbûn wê ji wê bibê wê di nava civakê de wê, li wê hizirkirin wê bê kirin. Rewşên weke berdana vexartîna çixarê û hwd wê, di awayekê de wê, di heman rengî de wê, di dîmenekê de wê, were dîtîna. Di nava civakê de li kurdistanê di demên serdemên navîn de wê ji zaroyan re wê, heta ku ew newîna demek balix wê, newê hiştîna ku ew bi kişînin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov hinekî li ser têtîna tendurustiyê ('**medicine**') dihizirê wê, di awayekê de wê, weke çerçoveyek berfireh em bi rengê pêşketîna wê ya di demên hemdem de wê dibînin. Di wê çerçoveyê de wê hildîna li dest wê, di aslê xwe de wê, di awayekê anasiklopediyî de wê, pêwîstîya hanîna wê bi hemû aliyên wê re wê pêwîst bê. Lê li vir me, weke ku me li jor dest bi hanîna wê ya li ser zîman kir wê bi çerçoveya wê ya civakî ku ew di serdemên navîn de çawa bi temen dibê û pêşdikeve wê di wê şewayê de wê hanî ser zîman. Emê di wê çerçoveyê de wê, bi berdewamî wê bînin ser zîman.

Lê di dewama wê de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê li ser temenekê wê yê ku ew bi wê were ser zîman re wê jî hinek aliyên ve wê salixbikê û wê werênê ser zîman. Di wê temenê de wê weke ku em di nava hizrên berê ên serdemên navîn ên civakî û rengê wê yê ku ew bi wê dîtîna û pêşxistin de wê, dikarê wê bi aliyê du awayan wê salixbikê. Pêşî bi awayê wê yê weke ku ew bi aliyên nexweşiyên hûndirîn ên laşî ji xwe re dikê temenê fahmkirinê û ew bi wê re dihizirê û wan dikê ku fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê di temenekê anatomîkî û hwd de wê werênê ser zîman. Wê ev alî wê bi temennî li ser çerçoveyek anatomîkî a fîzyolojîkî a bedenî wê ava bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser

ziman. Aliyê din jî wê aliyê derveyî weke aliyê civaknasî, hewirdorê a derve, û hwd re wê, dikarê wê werênê ser ziman. Aliyekê têkiliya mirov a bi xwezayê mirov a hewirdorê re jî wê bi tendurustê wê karibê were fahmkirin. Ev alî wê, di awayekê de wê, weke aliyekê ku ew bi wê re hevdu temem dikin bin.

Di dewama wê de wê, gotina tendurustê wê, dikarê wê bi temenekê pergali ku wê di bin wê de wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê gelek çerçoveyên anatomikî ên pergali û hwd wê bi wê re wê, were ser ziman bê.

Di çerçoveya laş û pergalen anatomikî û dahûrkirina wan de wê, di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman wê bi wê re wê, di dewama wê de wê, pêvajoyên nexweşiyê, dermankirinê, pêvajoyên başkirinê ên li ser wan re dihên pêşxistin û hwd wê, weke aliyna ku mirov wê di dewama wê de karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê tendurust wê weke gotinek gelemper wê, xwediyê çerçoveyek giştî û berfireh bê. Wê dema ku mirov wê li wê çerçoveya wê dinerê wê, di awayekê de wê hemû rewşên me yên bi tendurustî, awayên pêşveçûna wan, nêzîkatîya tendurustî a kesên ku ew di wê çerçoveyê de xabatê dikin û hwd jî wê karibê di wê çerçoveyê de bicih bikê û fahmbikê.

Di dewama wê de wê, minaq wê, di nava pêvajoya tendurustê de wê kesek wê dema ku wê nexweş bibê wê, ew wê, hildana alikariyê, dermankirinê û hwd wê di wê temenê de wê, bi wê re were ser ziman. Wekî din wê di dewama wê de wê, pêvajoya wê ya bi temenî wê, dema ku em, weke ku wê ji nava têgînên civakî ên serdemên navîn li kurdistanê wê kifşdikin wê di wê temenê de wê, nêzîkatîya tendurustî wê weke nêzîkatîyek civakî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê ew nêzîkatîya tendurustî wê beşên civakî ku ew dijîn wê çawa wê di awayekê de wê, bijîn û alikariyê ji hevdu bigirin û wê, çawa wê, nêzîkatîyê wê li hevdu bikin wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Weke ku em di pirtûka Kûrê Sina a bi navê û 'zagonên tendurustê' û ankû 'zagonên tîbbê' de ku wê werênê ser ziman wê, ji aliyê anatomikî, rewşa nexweşîyan û çawa wê ew di wan de wê, werina fahmkirin wê li ser wê bisekinê. Ev wê, weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê hizirkirinê a weke ku ew dihênê ser ziman wê di nava zaneyên herêmê û rengên hizirkirinên wan de jî wê bi awayekê gelemper wê were dîtin.

Lê em wê jî wê di awayekê din de wê di dewama wê de wê werênina ser ziman û wê bêjin ku wê têgîna tendurustê wê, weke têgîna dermankirinê wê di wê temenê de wê, li ser wê temenê pêşxistina

pêvajoyên baştirkirinê û hwd re wê, were ser ziman. Di wê temenê de wê di nava wê pêvajoyê de wê li ser anatomiyê, beşên laş ên hundirî û derve û hwd re wê mirov wê bi awayekê wê hin bi hin wê kûr bibê û wê di wan de wê bikê ku ew xwe bigihênê li zanînê ku ew karibê baştirin wê alikariyê bide.

Di dewama wê de wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê din ê giring wê, dema ku em li ser çerçoveya gotina tendurustê dihizirin wê dibînin ku wê çerçoveyek giştî û ku wê ji gelek aliyan ve wê bê salixkirin wê li kurdistanê wê di nava civakê de wê, were dîtî di serdemên navîn de. Ya ku wê di temenê van şîroveyên me yên di derbarê gotin û pêvajoyên pêşketina têgîna tendurustê de ku wê biafirênê wê ev bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê, dema ku em wê nûha dihênina ser ziman wê çerçoveyê wê bi rengê wê yê dihê dîtî re wê esas dîrin û wê dihênina ser ziman.

Di wê temenê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, dikarin wê werênin ser ziman ku wê pêvajoyên bi tendurustî ku mirov wê werênê ser ziman ku wê, bi gotinên weke 'tendurustiya civakî', tendurustiya kimyawî', 'tendurustiya biolojîyî', 'tendurustîya dermankirinê' 'tendurustiya derûnî', 'tendurustîya civaknasî û hwd wê bi gelek alî û rengên din ê bi gotinê em dikarin wê di wê temenê de wê kifşbikin û wê werênina ser ziman. Wê gotina tendurustê wê ji demên ronansê û pê de wê li rojava wê li ser temenekê biolojîkî wê zêdetirî wê dest bi pêşketina xwe wê bikê. Wê di wê temenê de wê têgîna tendurustîya biolojîkî wê zêdetirî wê bi wê re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê lêkolîn û hewldanên bi fahmkirina aliyên biolojîkî û hwd re wê, di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê temenê pêşketinê wê biafirênê bê.

Li ser wê temenê de wê, di awayekê de wê, êdî wê çerçoveya gotina tendurustê wê di awayekê de wê biafirê û wê bi wê re wê werê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna tendurustiyê wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên wê yên bi temenî wê pêşkevin. Di têgîna tendurustîya hemdem de w, temenê biolojîyî wê weke aliyekê bingihînê ê wê xwe bide dîyarkirin bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê û di wê de bi zêdeyî bi rengên fahmkirina li ser anatomiyê û hwd re. Wê di wê temenê de wê, bi gelek awa, reng û awayên dîmenî li hebûna anatomiyê wê were hizirkirin û wê ew wê bi wê re wê were fahmkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Li kurdistanê wê heta demên dawî ên serdemên navîn jî wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê têtîna tenduruste xwezayî wê di awayekê de wê li pêş bê û wê di wê temneê de wê hemû kifşkirinên serdemên navîn ên bi hizirkirinên li ser anatomiyê, civaknasî, derûniyê û hwd re ku wê kirin wê di çerçoveya wê de wê bîn kirin. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê werênê ser ziman bê.

Têtîna tendurustiya xwezayî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di awayekê ku em dikarin weke beremnerî têtîna tendurustiya hemdem a biolojiyî wê fahmbikê wê bi awayekê pirr zêde mazin û kûr wê, pêşkeve li kurdistanê. Di aslê xwe de wê, gelek kar û xabatên bi tendurustiya biolojiyî a demên hemdem ku wê were kirin wê di nava wê çerçoveya tendurustiya xwezayî a serdemên navîn de wê, di wê temenê de wê bîn kirin û ankû pêşxistin. Wê di wê çerçoveyê de wê çerçova û têtînek xort a tendurustiya xwezayî weke ku em kifşdikin wê, li herêmê wê, di wê temenê de wê were û pêşkeve. Şiroveyên li ser anatomiyê û pergaleên wê yê fahmkirinê ku wê, di serdemên navîn de wê bîn kirin û wê di wan de wê li ser esasê hebûna zindiyî û hwd wê bê xwestin ku wê bi fahmkirinê were kûrtirkirin wê di wê temenê de wê, ew pêvajoyê wê bi azmûnên xwe re wê di temenê wê de wê hebê.

Di wê temenê de ku em, dikarin di awayekê de wê, weke têtînek tendurustî a civakî jî wê bi navbikin wê di awayekê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa pêşxistina pêvajoyên dermankirin, başkirinê û hwd ên bi tendurustî hin bi hin wê bi zanîna hewldanên fahmkirina anatomiyê wê hin bi hin wê bi wê re wê di awayekê de wê, pêşkeve. Li kurdistanê wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê li ser çerçoveya civakî re wê çerçoveyek tendurustî a ku mirov wê dikarê wê di awayekê de wê, bi baştirin wê fahmbikê û wê werênê ser ziman re wê di awayekê de wê were dîtin.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîna tendurustiya serdemên navîn de wê, di van aliyên de wê hin bi hin wê bi salixkirinên nû ên ku wê li wê werina zêdetirkirin re wê pêşkeve û wê çerçoveyek wê ya hemdem a bi sazûmanî wê derkeve li holê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijara têtîna tendurustiyê de wê, bi teybetî heta ku wê dem wê were demên ronansê wê, di wê temenê xwezayî de wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê, pêvajoyên wê yên di serdemên navîn de ku wê pêşkeve wê bi zane û filosofên demê re wê li ser temenê felsefeyê û bi hizirkirinên wê re wê ew wê pêşkeve. Wê di dewama wê de wê, di awayekê de wê, felsefe wê, weke deriyê di wê de pêşketinê, kûrbûnê û gihiştina aliyên wê yên din ên bi fahmkirinên lêpîrsîner re bê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring ê din bê ku em bi têtîna tendurustiyê re wê fahmbikin û wê werênina ser ziman bê.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê, di wê temenê de wê li ser awayên fahmkirina rola beşên laş weke çav bi dîtîna, gûh bi bîhîstinê, ziman bi têtîngirtinê, çerm bi hîskirinê, mejî bi hizirkirinê, dest bi girtinê, dev bi cûtîna û hwd re wê bibê. Ev wê di serî de wê, di awayekê de wê, pêvajoyên wan ên pêşî ên fahmkirinê wê li ser temenekê hizirkirinê ku wê pêşî bi gelemperî wê çawa wê ew temenê fahmkirinê wê bi wê re wê, bi wê bibê. Mirov wêbi felsefeyê pêşî wê rêyên fahmkirinê ên weke bi dîtîna û tiştên ku ew dît weke wê dibîna û ankû wê weke wê derk dikê û hwd re wê li wê bihizirê. Di dîmenê pêşî ê fahmkirinê de wê, di wê de wê were dîtîna ku weke ku ew tenê li ser temenekê hizirî bê. Lê wê di wê temenê de wê dema ku em bi têtîna û têtîngihîstînek anatomîkî dihizirin wê mirov dibîna ku wê têtîna anatomîkî û hwd wê di temenê hizirkirinê me yên ji destpêkî û heta roja me de jî wê di awayekê de wê hebê. Wê di temenekê kifşkar de wê di wê temenê de wê hebê.

Dema ku mirov wê, li ser têtîngihîstîna felsefeyî ên weke birîqîna li mejî a bi dîtîna bi çav û tiştê û hwd de wê bikeve nava lêpîrsîna wê de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê ew wê, bihizirê. Wê di wê temenê de wê li ser wê temenê anatomîkî re wê li wê bihizirê.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên anatomîkî ên felsefeyê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê xwe bidina diyarkirin. Wê pêvajoyên felsefeyê wê di wê temenê de wê, bi têtîngihîstîna ku wê bi lêpîrsînerî wê bigihijê wan re wê, ne tenê wê temenekê fahmkirinê ê felsefeyî û ankû hizirî wê biafirênê. Wê di dewama wê de wê temenekê fahmkirinê anatomîkî jî wê di wê de wê çerçoveya wê hizirî wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê, li ser rewşên zindiyî ên jîyanî û hwd re wê êdî wê bi minaqî wê kûr bibê û wê di wê de wê kûrbûnê wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, xwe bide diyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna tendurustê wê di wê temenê de wê, dema ku em li wê bihizirin wê bi temenekê anatomiikî wê yekser wê pêşkeve û wê awayekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bistênê. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê bêjê û wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê wê çerçoveya anatomiikî wê, di wê de wê kûrbûn û fahmkirina beşên laş û erkên wan û nexweşîyên wan û pêşxistina dermankirinê ên bi armanca başkirina wan û hwd wê di wê temenê de wê temenê wê yê fahmkirinê wê biafirênê. Di wê temenê de wê têngîna tendurustê wê, di awayekê de wê, wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Di awayekê din de wê mirov diakrê wê werênê ser ziman ku wê têkiliya nava hebûna anatomikî û xwezayî û bandûra wan a li hevdû wê, di aslê xwe de wê çerçoveyek tendurustî wê bi fahmkirina wê re wê biafirênê. Di wê temenê de wê dema ku wê nexweşî wê pêşkeve wê, ew ji hundirîn bê û ankû bi bandûra tiştêkê din bê ku ew pêşkeve wê, bi elementên ji nava xwezayê ên weke bi dermanî û hwd ku wê werina bikarhanîn re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, rewşa xwezayê û hebûnê wê di wê temenê de wê, dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê weke çerçoveyek fahmkirinê a fîzîkî wê bi wê rengê wê bixwe re wê biafirênê bê.

Têngîna tendurustê wê weke gotinek gelemper û objektiv wê ji hinek aliyên ve wê dikarê wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê, mirov nexweş bikê û ankû bikêeve rewşek ne baş a fîzîkî û hwd de wê ew gotin wê were berbîra mirov. Lê di aslê xwe de wê, ne tenê di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê rewşa mirov a tendurustî a baş jî wê bialiyê wê yê baş re wê di awayekê de wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku em li ser wê temenê wê werênina ser ziman wê demê wê gotina tendurustê wê di aslê xwe de wê weke ali û awayekê din ê giring wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê her zindî ku ew bijî, xwediyê hebûnek jîyanî bê, xwediyê hebûnek anatomikî a **fîzyo-biolojîkî** ku ew dijî bê, xwediyê hebûnek fîzîkî ku mirov wê karibê wê bi têkiliyên wê yên bi hevdû û hwd re wê fahmbikê bê û hwd wê, hingî wê mirov karibê bahsa têngîna tendurustê bikê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna tendurustê wê, di wê temenê de wê hemû rewşên me yên jîyanî wê di awayekê de wê karibin bi

çerçoveya wan re ew di nava sînorê wê yê fahmkirinê de werina fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê gotina tendurustê wê di aslê xwe de wê xwediyê temen û çerçoveyek berfireh a fahmkirinê bê. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, rewşên fîzîkî ên bi hevdû re têkiliyê didênin û bandûrê li hevdû dikin di çerçoveya hebûna anatomîkî a zindiyê de wê, çerçoveya wê ya fahmkirinê wê biafirênê. Ber vê yekê wê, hemû rewşên fîzîyo-biolojîkî û hwd wê, di wê temenê de wê karibin bi aliyên wan ên hundirînî û derveyî û hwd re bi wê re werina fahmkirin û bèn têgîhiştin.

Di dewama wê de wê, dema ku mirov bahsa tendurustê kir wê di destpêkê de wê gotina anatomiyê wê bi navaroka wê re wê were berbîra mirov. Wê demê wê nava wê gotina anatomiyê wê bi hemû aliyên wê yên biolojîkî û fîzîkî û hwd re wê li ser wê rawastihê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê pergalên jîyane zindiyî wê di wê temenê de wê, karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Wê temenê zindiyî û çerçoveya wan a strûkturî wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were fahmkirin bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, karibê wê fahmbikê bê. Di nava wê de wê minaq wê mirov wê, weke zindiyekê wê bi hemû beşên xwe yên laş û uzwen xwe re wê di wê çerçoveyê de wê bi hebûn û têkiliyên wan li hevdû û bandûra li hevdû re wê were fahmkirin. Di serdemên navîn de wê weke ku em di nava têgîna tenduruste kurdistanî de wê dibîne ku wê hizirkirina li ser çerçoveya bedenî û bi beşên laş re hewldana gihiştina têgîhiştinê û hwd wê, bi wê re wê, li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, têgînen weke 'serê min diêşihê', 'piştê min diêşihê', 'lingê min diêşihê', 'dinanê min diêşihê', 'zikê min diêşihê' û hwd wê weke gotinna ku wê deverek laş a bi êşa wê bi xwe re wê werênina ser ziman. Lê ku em hinekî li ser têgîna van gotinan bihizirê wê, di wan de wê, bahsa deverek laşî bikê. Minaq wê dema ku wê bahsa serî bikê wê ne bahsa piştê bê kirin, dema ku wê bahsa ling were kirin wê ne bahs dest were kirin, dema ku wê bahsa piştê wê were kirin wê ne bahsa zik were kirin û hwd. Wê di wê temenê de wê di têgînê de wê, deverên laşî wê di wê de wê bi têgînek bi sînorkirî a di fahmkirina anatomîkî de wê were ser ziman. Di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, were fahmkirin.

Di mijara fahmkirina çerçoveya anatomiyê de wê, di wê temenê de wê, ne tenê wê hemû beşên laşê mirov û ankû uzwen wî yên hundirînî wê

werina qastkirin. Wekî din wê di wê de wê, gelek pergalên zindiyî ên weke ya serifendinê (mihandinê), valakirinê, sîniran, qas û ankû musklâtûran û hwd wê, bi gelek awa û rengên din ên anatomikî re wê werina sser ziman. Lê her pergal wê bi çerçoveya xwe re wê weke ku wê hebê wê, bi têkiliyên wê yên dahûrî û sentetîkî ên fîzîkî re ku ew heya re jî wê hebê. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, ew çerçoveya wan a têkiliyî re ku wê mirov fahmbikê wê di temenekê û awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijara fahmkirina têgîna tendurustiyê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê fahmkirinê bê. Di nava têgînên zanîstî ên bi awayek zanyarî li bin gotina tendurustê bi pergalî ku wê bi kûrbûna wê re wê pêşkevin wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê werênê sser ziman bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, pergalên din ên weke yên kimyewî wê weke pergalna ku em dikarin bi têkiliyên wê yên bi anatomiyê re dênin re wê fahmbikin û wê werênina ser ziman bê. Di aslê xwe de wê di zikhevdû de wê di awayekê de wê bê jînkirin. Wê dema ku em minaq bi kimyewî em rewşa şînayiyekê û hwd wê dibînin wê li wê dihizirin û wê dahûr dikin wê fahmdikin ew wê weke rewşeke di dîmenekê de wê weke dervî hebûna zindî a mirov û hwd weke ku ew hebê wê dîmenekê wê bide me. Lê ew hebûna şînayiyî wê bi serê xwe wê weke xwediyê hebûnek anatomikî a nebetî bê. Wê di wê temenê de wê ew wê, hebê. di wê temenê de wê, têgîna anatomiyê wê di wê çerçoveyê de wê dema ku em li wê dihizirin wê weke ku wê çerçoveyek hizirkirinê wê di awayekê de wê weke ku wê bixwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin û wê hebê bê. Ev di zikhevdûd e bûyîn û di nava hevre derbasbûyîn wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di serî de wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Minaq wê dema ku em li ser beşên laş re wê bi dahûrkirinê û di wê de kûr herin wê di wê temenê de wê ew wê bi wê re wê were dîtin ew di çerçoveyek hebûnî û sazûmanî de wê, çendî ku wê bi serê xwe wê hebê lê wê, weke ku wê di awayekê de wê, xwediyê tûra xwe ya têkiliya a pergalî a bi beşên din ên laş re ku ew dihên dîtin û ankû nayên dîtin re wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di serî de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijara têgîna tendurustiyê de wê dahûrkirinên fîzîkî ên bi beşên laş re wê, mirov wê di awayekê din ê sentetîkî û ankû bi aqilê sentetîkî wê

temenê fahmkirin û gihiştina awayê başkirina wê biafirênê bê. Ji xwe wê rewşa başkirinê û ankû dermankirinê wê di xwe de wê dîmenekê bi wê rengê jî wê weke ku wê bihawênê. Wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna têtikiliyên nava beşên laşî jî wê bi heman rengê wê weke aliyekê din ê dahûrî, fîzîkî û sentetîkî wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman bê.

Di mijara fahmkirina hebûna çerçoveya tendurustiyê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê gelemper de wê dîmenekê fahmkirinê wê bixwe re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, weke ku em dibînin wê di serdemên navîn de wê, bi ji hevkirina beşên laşî û dahûrîkirina wan a bi têngîna re wê bê xwestin ku ew temenê xwe yê fahmkirinê bi wê çêbikin. Wê di wê temenê de wê, mijarên weke yên hizirkirinê, avêtina dil, hebûna firtê, rêyên gerîna xwûnê û hwd wê weke aliyna ku wê mirov wê, pirr zêde wê li ser wê bikê ku ew bihizirê bê.

Di wê temenê de wê karkirina van aliyan û rewşa wan a bi têtikiliya li hevdû çawa wê bi hevdû û bi serê xwe wê di zikhevdû de wê hebin wê ew wê weke aliyna ku wê êdî wê bina mijara fahmkirinê. Di çerçoveya têngîna tendurustê a hemdem de ku wê ji demên ronansê û pê de wê pêşkeve ku wê di awayekê de wê weke ji ya xwezayî wê cûda bikê û wê vaqatihê wê bi awayekê wê bixwezê ku ew rewş di nava wê de ew werina fahmkirin. Di wê temenê de wê di awayekê mîkroyî û makroyî de wê bûyîn û hebûna organisma û bakteriyên û hwd wê, di wê tememê de wê çawa wê bi têtikiliyek jîyanî wê biafirin wê li ser wê bîna hizirkirin. Ev jî wê weke aliyna ku wê di dewama wê de wê, bîna fahmkirin bin.

Em dema ku em di çerçoveya têngîna tendurustê de dihizirin em di wê çerçoveyê de weke ku me li jor hanî ser ziman wê di nava sazûmana tendurustî a civakî de wê çerçoveyek berfireh wê were dîtin ku ew pêwîsta ku ew were fahmkirin. Wekî din wê, di awayekê din de wê, weke ku em di nava hizirên Dinwerî de wê dibînin ew li wê dihizirê ku wê rewşa jîyanê û ya xwezayî û birehî wê çawa wê bi hevdû ve girêdayî bê. Minaq wê zindiyê bê ku ew bêhnê bistênê wê nikaribê bijî. Di wê temenê de wê têtikiliya jindiyên a bihewayê re wê di awayekê de wê ji xwe re wê bikê mijara fahmkirinê. Di wê temenê de wê, di awayekê din de jî wê têtikiliya nava awayên zindiyên wê ji xwe re wê bikê mijar ku ew wê fahmbikê. Minaq wê rewşa zindiyên weke ya ku ew bi avê dijîn wê li

wê bihizirê. Zindiyek ku ew avê nevexwe wê nikaribê bij. Lê heman zindî wê dema ku ew bikeve nava avê de wê bixiniqê. Di wê temenê de wê weke rewşna ku ew di dîmenekê de weke ku ew bi hevdû re di nakokiyê de dibînê wê li wê bihizirê. Ew li wê dihizirê ku wê her zindî wê xwediyê sazûmanek xwe ya jîyanî bê ku ew bi wê dijê. Lê di dewama wê de wê, çawa wê ew têkili wê di nava wan de wê hebê ew dixwezê ku wê jî wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de ew cihêrengîya zindiyî û xwezayî a di nava jîyanê de ku ew heya wê li wê bihizirê. Wekî din wê çima wê demsal wê hebin. Çima tenê nabê havîn û çima tenê ne zivistan û hwd. Wê ev pirsên bi wê rengê wê, di mejiyê wî de wê bibin û wê li wan bihizirê.

Wekî din wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê dikarê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijara fahmkirina hebûna zindiyan wê weke aliyekê ê pirr zêde bi mijarî û wê berfireh bê. Di wê temenê de wê, di nava jîyanê de wê, di awayekê de wê weke ku ew dibînê û dixwezê bènê ser ziman wê her tişt wê di rengekê de wê, direkt û ankû indirekt wê bi hevdû re wê têkiliyek jîyanî wê hebê. Wê di wê temenê de wê bi dîtina hevdû bê, bi têkiliya bi hevdû û hwd re bê wê, bikê ku ew wê fahmbikê ku wê çawa û wê xwediyê têkiliyek di nava hevdû de bê.

Di awayekê de wê, dema ku em pergale tendurustê a civakî a xwezayî wê li wê dihizirin wê di awayekê de wê, çawa wê, di pêvajoyekê de wê, pêşkeve wê dîmene wê di awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Têgîna tendurustê wê gelemper bê. Wê bo hemû zindiyan wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a hevbeş bê. Lê di wê de jî wê her zindî wê xwediyê xosletên xwe yên ku ew bi serê xwe û weke xwe werina fahmkirin bin. Di wê temenê de wê ti zindî wê di awayekê de wê nikaribê weke yê din ew were fahmkirin. Ew di nava mirovan de ku ew weke 'hemû mirov in' jî bin. Wê di nava wan de wê xosletên cihê ên ku ew bi wan hena û dikarin werina fahmkirin. Di wê temenê de wê dema ku em têgîna tendurustê wê fahmbikin wê ji aliyekê ve wê bi zindiyî û jîyanî wê xoslet û teybetiyên hevbeş wê hebin û di çerçoveya her zindiyî de wê, xosletên ji hev cihê wê hebin. Ev di rewşa du zaroyên cêwî ên ku ew bi hevdû re ji dayikekê û bavekê dihên dunyayê de jî wê wusa bê.

Dema ku em mijara çerçoveya têgîna tendurustê wê bi wê rengê wê fahmbikin û wê werênina ser ziman wê di aslê xwe de wê êdî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, çerçoveya têgîna tendurustê wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê bi çerçoveya rengê fahmkirina aqilê hemdem ku mirov li wê dihizirê wê pirr zêde wê bi çerçoveyek komplika û berfireh wê bi dîmenekê wê li ber mirov xwe bide dîyarkirin û şaq bide. Di wê çerçoveyê de wê, pêvajoya demên dawî a serdemên navîn ku wê hin bi hin wê li ser temenekê anatomiyê wê bidest fahmkirina wê werê kirin û wê bi wê re wê hin bi hin wê weke ku em bi têgînên weke yên Kûrê Sîna, şemşê hemedênî, fexredînê xelatî û hwd re dibînin ku wê di wê de wê, kûrbûn wê bibê wê, ev pêvajoya wê ya fahmkirinê wê piştî wê xwe di awayekê de wê bi berdewamî wê bide domadin û wê, li ser wê re wê kûrbûn, kifşkkirin û pêşxistinên nû wê bi demê re wê bibin û wê derkevina li holê. Minaq wê weke sazûmanak rûniştî a di nava jîyane civakê de wê pêşkeve. Deverên weke 'nexweşxane' wê pêşkevin. Wê di wan de wê kesên di warê dermankirinê û hwd de ku ew pîspor in ên weke bijîşk û hwd wê biafirin û wê bicîh bibin. Wê di demên hemdem de wê 'klinik' wê vebin li ser wê temenê. Ev jî wê weke pêvajoyîna wê yên bi encama kûrbûna bi wê re ku wê di temenekê gelemperî de ku wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin bê.

Ji aliyê sazûmana civakî ve wê di wê rengê de wê di temenekê de wê awayekê wê yê pêşketinê wê bibê. Civak wê bi wê re wê, di awayekê de wê, xwe birêxistin bikê. Yan jî em dikarin bêjin ku wê rewşa xwe ya tendurustê wê di awayekê de wê weke ku wê bi rêxistin bê. Rewşa civakê a tendurustiyê ku wê were birêxistin kirin wê di wê temenê de wê, rêgezên dermankirinê, belavkirina şifa û başkirinê wê li ser rewşên nexweşiyê re wê bînin kirin. Ev jî wê, weke aliyekê ku wê civak wê bi wê ve wê rabê bê. Hê di serdemên navîn de wê, bahsa avabûna rewşên weke yên taqabûlî rewşên weke yên nexweşxaneyan wê bikin wê bê gotin ku wê bînin vekirin.

Di wê temenê de wê, di wê de wê, di awayekê de wê temenê belavkirina tendurustiyê wê, di awayekê de wê, bi zêdeyî wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê ji pirr aliyan ve wê, bê ser ziman bê. Hê di serdemên kevnera de wê di demên hûrî-mîtan û med de wê rewşên weke yên başkirinê wê bînin pêşxistin. Wê di demên kevnera de wê li berçav bahre reş wê weke hipokrat, û heta galen wê, di awayekê de wê, ev pêvajoyên tendurustiyê û bi temenkirina wê ya bi hizirkirinê wê êdî wê, pêşkeve û wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Ev pêvajoyê wê weke ppêvajoya pêşî a bihizirkirinê bê. Wê dem bi dem wê rewşên weke yên kirinê ên dermankirinê jî ku wê bibin wê li ser wan wê werina hizirkirin.

Wekî din wê rewşên weke nexweşîyên weke yên nexweşîyên epidemîkî wê bibin û wê, mirovatî wê bi wan re wê hevnasînê bikê. Nexweşîyên weke yên *vebayê* û hwd wê, tenê wê hinek ji wan bin. Wekî din wê piştî şeran wê nexweşîyên bi wê rengê wê bibin û wê belav bibin. Ev jî wê weke aliyna ku wê werina dîtin bin.

Di serdemên navîn de wê mirov dibînê ku wê di awayekê de wê, ev pêvajoyên bi hizirkirina têtîna tendurustiyê wê, zêdetirî wê, di awayekê de wê, bi ber pêvajoyên hizirkirinên li ser têtîna anatomiyê ve wê herin. Mirov wê, di wê temenê de wê, bidest hizirkirinên li beşên laş wê bikê. Di wê temenê de wê, nexweşîyên beşên laş wê bidest kifşkirinên wan bikê û wê bidest pêşxistin dermanan wê bikê. Di aslê xwe de wê serdemên navîn wê di wê temenê de wê weke temen bûhûrîner ku wê piştî wê pêvajoya jîyane demên şariştaniyê a bi hezaran salan wê di wê temenê de wê, bi encamên wê re wê, xwe birêxistin û temen bikê. Wê di wê temenê de wê, serdema navîn wê di aslê xwe de wê, demek giring ku wê ji nûve divê ku ew di wê temenê de ew were hildan li dest û şîrovekirin. Di awayekê de wê pêvajoyên şerên imparatoriyî ên hegomonîkî û rûhanî û hwd ku wê pêşkevin wê ew jî wê çerçoveyek civakî a li gorî xwe wê di demê de wê pêşbixin. Wê bi wê re wê, di awayekê de wê pêvajoyek civakî a teybet wê di wê demê de wê bê jînkirin. Mirov wê bi wê re wê, zêdetirî wê di çerçoveyek giştî de wê bigihêjê nirxên hevbeş û wê bi wan 'weke hevdû' wê bijî. Di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê din ê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Wê ziman wê pêşkeve û wê sazûmanên wê derkevin li pêş. Wê bi wê re wê pêvajoyên hizirkirinê wê zêdetirî wê di wê temenê de wê xwe bidina dîyarkirin. Lê di aslê xwe de wê ev rewş hemû wê temenekê wan yê anatomîkî jî wê ji aliyekê zindiyî ve wê hebê. Minaq wê, fêrbûnên bi zimanê û hwd jî mirov ji aliyekê ve wê bi rengên awa standinê û hwd re dikarê di wê çerçoveyê de wê, hilde li dest. Weke wê gelek rewşên din ên civakî wan dikarê bi wê rengê werênê ser ziman.

Di serdemên navîn de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê bi têtîna zanînê û kûrbûnên wê yên ontolojîkî û ankû hiyararşîkî û hwd re wê bibê. Wê di wê temenê de wê têtîna bi hevdû ve girêdanê a têtînî wê hin bi hin wê pêşkeve û wê di mejiyê mirov de wê cih bigirê. Wê di wê temenê de wê, mirov wê, bi wê re wê, bidest hanîna li ser ziman bê. Di dewama wê de wê têtîna zanyarî wê, pêşkeve. Zanyarî wê hinekî din wê di temenê zanîna bi ast de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê mirov

dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman ku wê zanîna demên serdemên navîn ku em ji kijan aliyê ve lê binerin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi sazûmanî û ankû pergâlî û hwd wê, xwediyê çerçoveyek hizirkirinê bê.

Têgînên weke yên şenber, razberî, mantiq, matematik û hwd wê êdî wê zêdetirî wê di nava jîyane mirov de wê bidest cihgirtinê wê bikin. Wê di wê rengê de wê, sazûmana hizirkirinê wê biafirê. Wekî din wê mirov dikarê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman ku wê sazûmana jîyankirinê wê êdî wê hin bi hin wê biafirê. Wê bi wê re wê têgînên weke bi sazûmanî ku wê di encama wê zanînê de wê pêşkevin ên weke tendurustiyê û hwd wê, bibin. Ji nava wê kifşkirin û weke têgînek bi serê xwe bi rêxistin kirin û gihandina rêxistinek pergâlî di nava jîyanê de û bi wê re ketina nava hewldana çêkirina temenê wê yê fahmkirinê ên weke bi anatomîkî û hwd wê, weke aliyna giring ê ku wê di dewama hevdû de wê, bi fahmkirinê wê pêşkevin bin.

Sazûmana têgînên tendurustî wê di wê temenê de wê êdî wê bi temenbûna wan re wê pêşkeve. Ev alî wê çendî wê weke aliyna giring ên jîyane mirov jî bin lê wê ji aliyekê din ve jî wê weke encamna li ser wê pêvajoya hizirkirinê jî bin. Wê di wê temenê de wê, dikarê wê weke aliyekê giring wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê nivîsandinên li ser anatomiyê wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê zêdeyî wê giring bin. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyna ku wê mirov bi wan wê bixwezê ku ew xwe bigihênê temenekê fahmkirinê ê fizîkî. Bandûra pêşketina têgîna anatomiyê û hwd wê, di serî de wê ji du aliyan ve wê xwe bide dîyarkirin. Yek wê di temenê aqilê fizîkî de ku wê xwediyê wateyekê bê. Aliyê din jî wê bi pêvajoyên wê yên ku ew dihê xwestin werina fahmkirin bin. Wê di dewama wê de wê li ser wê re wê hewldana fahmkirina pêvajoyên bûyîna zindiyan û di dewama wê de wê, çawa dibin, pêşdikevin û ji holê diçin wê li ser wan wê bê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê didewama wê de wê, di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Pêvajoyên fahmkirina anatomiyê wê, di awayekê dîtbarî de wê, li ser temenekê hebûna heyî û çerçoveya wê re wê, xwediyê dîmenekê fahmkirinê bê. Wê di wê de wê, mirov wê, di wê çerçoveya wê ya zindiyî de wê bixwezê heta ku ew dikarê wê kûrbibê. Wê bi têgîna şaneyê û heta çûyin li binşaneyê û hwd re wê di awayekê de wê bidest hizirkirina li wê were kirin. Di wê temenê de wê, pêvajoya gihiştina navaroka şaneyê û di

dewama wê de heta ya gihiştina kifşkirinên bi genetikî û hwd wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di serî de wê di awayekê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Têgîna pêvajoya fahmkiirna biolojiyê wê weke ast û radayek din a kûrbûnê a di çerçoveya wê fahmkirina çerçoveya anatomiyê de bê. Wê bi wê re wê, derxistina naqşaya qasan û bi wê re kifşkirinên di wan de ên bi pergalek sînîran û ankû ´neronan´ û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Ev pêvajoya kûrbûnên bi biolojiyê ên di çerçoveya anatomiyê de wê ne tenê bi zindiyan re wê bibê. Wê bi rewşên weke yên fahmkirinên bi şînayîyên botanikî û hwd re jî wê bibê. Giştina şaneyên şînayîyan û ji wê hewldana gihiştina cûdahiya nava wan a bi piştre bi genetikî û her wusa di nava wan û ya zindiyan û hwd de wê, di awayekê de wê, renekê din ê pêvajoya fahmkirinê a di wê warê de wê biafirênê. Wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya biolojiyê wê çendî ku wê di wê temenê de wê temenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bi aqilê mirov re wê biafirênê lê wê di dewama wê de wê, bê temenê fahmkirinên cûda ên bi çêkerî ku mirov wê bidest çêkirina afirandina bi wan jî bikê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, dikarê wê, di awayekê de wê, werênê sser ziman. Lê gelek rewşên di nava jîyanê de ên bi objektiv ku ew hena wê di awayekê de wê, bi xwe re wê dîmenekê fahmkirinê wê di wê çerçoveya fahmkirinê de jî wê bi têgînî wê karibin biafirênin. Minaq ji hevdû bi zabûnê û ankû bûyînê a zindiyan û di dewama wê de wê, bendên bi van girêdayî û her wusa pêvajoyên wan ên xwarin xwarinê û piştre nexweşketina wan bi demê re wê, weke aliyna ku wê li wê were hizirkirin bê. Wê mirov wê, dema ku ew sawalan di gûrênin û goştê wan dixwûn wê ew bixwe jî wê bi demê re wê bê temenekê têgînî ê anatomikî di mejî de bê ku mirov di farqê de bê. Minaq wê dema ku wê sawalekê wê bi gûherênê wê hundûrê wê vekê û wê binerê û bibînê ku wê çi uz (organ) wê di hundurê de wê hebin wê ew wê bibînê. Ev wê, bi wê re wê, hin bi hin wê di derbarê hundirê zindiyê de wê mirov wê bikê xwediyê zanînê û wê bigihênê li fahmkirinên cûdatir.

Di wê temenê de wê, hinek xosletên hevbeş ên weke hemû zindî di wan de xwûn, goşt, hastûr û hwd heya wê di wê temenê de wê, weke têgînek hevbeş a ku hemû ji wê diafirin wê di mejîyan de wê biafirê. Wekî din

wê təkiliya hastû, goşt û xwûnê a bi hevdû re wê hin bi hin wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, dema ku wê sawalek wê were gûharandin wê du tişt wê bina sedema wê fahmkirin ku ew sawal êdî najî. Yek wê jê herikina xwûnê bê. Ya din jî wê qûtbûna di laşê wê de bê. Wê di wê temenê de wê ev herdû rewş wê di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê bina temenê fahmkirinê.

Di wê temenê de wê vajî wê rewşê jî wê tégînên ku wê bi rastîniya jîyanî ve girêdayî wê biafirin wê hebin. Minaq zindiyek bo ku ew bijî divê ku ew newê gûhrandin û ankû laşê wê ne wê qûtkirin. Wê dema ku wê destê kesekê û ankû ligê kesekê wê were jêkirin wê karibê bijî lê wê, weke kê m uz w wê bijî. Wê dema ku wê serî were jêkirin wê nejî. Dema ku dij sekinî wê nejî. Di wê temenê de wê rewşên di çerçoveya jîyankirinê û yê di çerçoveya jîyanekirinê de wê, werina fahmkirin. Ev jî wê, di awayekê de wê, dualiteyek jîyanê a ku wê bi çerçoveya jîyane anatomiyê ve girêdayî ku wê werina fahmkirin bin.

Di wê temenê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di awayekê de wê jîyane dijî wê di wê temenê de wê salixkirinê wê werina kirin. Salixkirina bi jîyankirinê ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê təkiliya wan wê bi rewşên uz wî (organî) ve girêdayî wê li wê were hizirkirin. Jîyankirin wê di wê temenê de wê ji du aliyên ve wê li wê were hizirkirin. Yek wê ji aliyê hebûna zindiyê a ku ew dijî ve bê. Ya din jî wê ji aliyê wê zindiya ku ew dijî ku ew karibê weke xwe û bi bi awayekê tam bijî û pêwîstîniyê xwe yê ku ew bi wan bijî werênê li cih bê. Di wê temenê de jî wê tiştên weke pêwîst wê dest, ling, zik, gûh, ziman, mejî û ankû serî û hwd bin. Wê di wê temenê de wê ev di çerçoveyek anatomikî de wê di asta giştî de wê xwediyê sazûmanek bi pergali bin. Wê di wê temenê de wê, dikarê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava ahenge anatomiyê û tamiya wê de ku mirov dihizirê wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku mirov, bêçav bê wê nebînê û wê ji dîtîne bêpar bê. Dema ku mirov ne bêgûh bê wê ji bihîstinê bêpar bê. Dema ku mirov ji destekê û ankû herdû destên xwe bêpar bê wê, ji rahiştina tiştan û kirina tiştan a bi destî wê bêpar bê. Dema ku mirov bêling bê wê, nikaribê ser xwe bimeşê û herê û werê. Di wê temenê de wê çerçoveya hemû uz wên me wê di awayekê giştî û çerçoveya pergale giştî a zindiyê ya anatomikî de wê hevdû temem bikin. Wê di wê temenê de wê her yekê wê ji aliyê xwe ve wê aliyekê wê anatomiyê wê erkên wê bênin li cih û ew bi wê bijî. Di wê temenê de wê, her uz w wê çendî ku

wê bi serê xwe wê di wê temenê de wê, bibê wê di awayekê din de jî wê di çerçoveya giştîya anatomiyê de wê, xwediyê wateyekê bê. Yanî her uzv (organ) wê hem bi dahûrîya fîzîkî û hem ya sentetîkî wê xwediyê dualiteyek hebûnê ku ew bi wê karibê bijî bê. Ji aliyê xwe yê dahûrî ve wê, weke ku wê minaq bi destê rajihê tişteke, biling bimeşe, bi çav bibînê, bigûh bihîzê û hwd bê. Di çerçoveya sentetîkî de wê hevdû tememkirina di çerçoveya giştî a anatomiyê de ku wê hebê bê wê dikarê wê fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê di awayekê de wê, werênê ser ziman ku wê têngîna anatomiyê wê di awayekê de wê weke ku em bi biolojiya demên hemdem re wê dikin wê beşkirin, qatkirin û ji hevkinên wê yên ku ew bi wê dihêkin wê temenê bi wê gihîştina fahmkirina wê ya bi wê beşê bê. Lê ew beş ku ew dijî wê di awayekê de bê û ku ew ne jî wê di awayekê de bê. Di wê temenê de wê minaq mejiyekê dijî û mejiyekê mîrî wê ji hevdû wê cûda bin û wê dema ku mirov li ser wê bihizirê û lêkolînê bikê jî wê encamên ji hevdû cûda wê bidina mirov. Aliyê mejî ê dijî wê sentetîkîya wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê, rewşek wê ya teybet ku ew di nava wê de heya û were fahmkirin bê. Têngîna jîyanê em di wê çerçoveyê de wê di çerçoveyekê de wê bi hebûna zindiyê a li ser hevgirtiniya tamî a zindiyê re wê dikin ku wê fahmbikin. Wê çendî ku wê ev alî wê ne şaş fahmkirin jî bê lê wê kêma fahmkirin bê.

Di rewşa zindiyê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê her zindî wê di çerçoveya hebûna xwe ya anatomîkî de wê, xwediyê wê çerçoveya jîyankirinê bê. Wê çerçoveya jîyankirinê wê, di awayekê de wê, di nava jîyanê de wê, ew wê dema ku mirov li wê bihizirê wê bi wê re wê mirov dikarê bîrê ser ziman ku wê li ser astekê wê hebê. Di rewşa zindîtiya zindiyê de wê, ji hev cûdabûn jî wê ne li pêşîya wê asteng bê ku ew xwediyê rewşek jîyanî bê. Di nava têngîna zindîbûnê de wê astbûn wê di deestpêkê de wê bi du awayan wê hebê. Pêşî wê li asta anatomîkî wê hebê. Piştê wê di wê temenê de wê, rewşa sentetîkî bê. Wê, di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Minaq em wê, dema ku em bêjin 'şaneyek jî dijî' wê demê wê di wê temenê de wê çerçoveya wê jîyanê wê çawa wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê demê wê di awayên jîyanî de wê cûdabûn wê hebê. Lê di wê temenê de wê, ast wê hinekî wê ji aliyê xosletiyê ve wê xwediyê awayekê bê.

Di aslê xwe de wê zindîtiya wê, dema ku mirov wê bahsa wê bikê wê têkiliya nava şaneyê a li şaneyê wê ne tenê wê têkiliyek fizyolojîkî bi

tenê bê. Wê ji wê zêdetirî wê aliyekê wê yê din ê sentetîkî jî wê biwê re hebê. Di wê temenê de wê di serî de wê aliyê wê yê sentetîkî û aliyê din ê fîzîkî wê di ahengekê de wê têtikiliyek wan ya teybet a pirralî hebê. Wê ne tenê wê bi hevdû wê hebê. Wê wekî din wê bi têtikiliya wan a bi hevdû re ku ew, di dîmenekê de diafirin û hevdû diafirênin wê di dîmenê din de jî wê, hevdû di xwe de û ankû di hevdû de wê bijîn. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê temenê wê jîyanbûyîna wê biafirênê bê. Ji xwe ew aliyê şaneyê ê sentetîkî ku ew newê fahmkirin wê şane wê tenê wê weke rewşek fîzyo-biolojikî a anatomikî a formel wê bimênê. Ya ku wê temem dikê û ji wê rewşê derdixê jî wê di awayekê de wê ew aliyê wê yê sentetîkî bê.

Di rewşa jîyanîyê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di awayekê komplika de wê ew rewşa wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê rewşa zindiyê wê, di wê rengê de wê, bibê. Em minaq di çerçoveyek zindiyê de ji rêzê hinekî bi hesanî em bi hizirin ku wê dema ku ew laşê wê di awayekê de wê bi ajoyî wê bi têtikiliyên wê yên bi meji re wê bibînê, hêsbikê û hwd re wê bijê. Mirov wê ji wê zêde û cûda wê bihizirê û wê bi wê re wê, bi rêya sînîran di awayekê dîmenî ê weke sê-dîmenî de wê, bi sînîran re wê temenê wê jîyanbûna bi wê re wê biafirênê. Di wê temenê de wê, temenê wê bi wê re wê werênê li holê. Di nava zindî û anatomiya zindiyê de wê, têtikiliya bi pergali wê, di wê temenê de wê, her pergali wê bo xwe û çerçova û erka xwe ya hebûnî a bi anatomiye re ku wê bijî wê, bi wê re wê, bo pergale din wê dîmenekê sentetîkî jî wê bi hebûna xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring ê din bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê teybet ku mirov wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîna anatomiye wê, di wê temenê de wê dema ku em li ser temenekê hemdem bi wê dihizirin û encamên bi zanistî ku ew derketina li holê bi wan lê dinerin em dibînin ku wê ji ya ku em dizanin wê komplikatir û xwediyê tûrek têtikiliyan a di xwe de bê. Her anatomi ku ew di xwe de xwediyê tûrek têtikiliyên sînîrî a tekûz jî wê tamîya wê pergale sînîran bi çerçoveya wê li şûna carekê wê du caran di wê temenê de wê bi awayekê dîmenî wê bibînê, kifşbikê û wê bixwênê. Wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di serî de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijara têtîna anatomiye de wê, aliyekê wê yê giring wê bi têtikiliyan re wê bibê. Ev têtikili wê di xwe de wê hem bi aliyên xwe yên hundirînî ên

fîzyo-biolojikî û hem de jî ên bi di nava jîyanê de wê, bi reşwên derûnî, civaknasî û hwd re ku wê bi xwezaye wê re wê bibê wê dikarê wê di awayekê de wê fahmbikê. Ev dualiteya dualî a bi têkiliyan wê di wê de wê, aliyekê wê yê din jî wê hebê. Minaq em têkiliyên hundirînî wê dema ku em bi aliyê wê yê hundir re wê fahmbikin wê, ew wê di xwe de wê bi dêmenekê wê aliyekê derveyî wê bi xwe re wê biafirênê. Bi heman rengê wê aliyê din ê derveyî jî ku wê aliyekê hundirînî wê bi xwe re wê biafirênê ev wê di temenekê mantiqî a ku em wê bi hesanî wê fahmbikin wê di awayekê pirrdîmenî de wê temenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide çêkirin û wê bide fahmkirin.

Mijare anatomiyê wê dema ku ew wê bi çerçoveya wê ya jîyanî re wê di awayekê de wê fahmbikin wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ew anatomiya jîyanî ku wê weke di dîmenekê derûnî de û ankû wê bi dîmenekê derûnî re wê xwe bi awa û reng wê bikê û wê bide li der re wê, di awayekê de ku wê temenê wê bi anatomiya fîzîkî wê hebê wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Lê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, minaq wê her rewşa weke bi goşt, hastû û xwûn wê nikaribê wê mirov wê bêjê ku ew dijî. Ev wê di temenê de wê, ya ku wê rewşa anatomiyê wê ji wê cûdatir bikê jî wê di wê rewşê de bê.

Di mijara fahmkirina rewşa jîyanî û hebûna anatomikî de wê, têkiliyek teybet wê bi wê re wê hebê. Ew têkilî wê hem di xwe de xwediyê awayekê fîzyo-biolojikî a hebûnê hebê û hem jî wê bi heman rengê wê xwediyê awayekê sentetîkî bê. wê di wê temenê de wê ew wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Minaq em dema ku em bahsa hizirkirinê dikin. Em wê di wê çerçoveyê de wê, bi hesanî wê bahsa darêjkê, têgînekê bi dîtbarî, rewşek fîzîkî û hwd biikin û wê bi wê re wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Anatomî wê, di wê temenê de wê, bi têkiliya wê ya jîyanî re wê di wê temenê de wê xwediyê bend û têkiliyek pirr esas bê. Ku em bi tememî wê, aliyê jîyanî yekser li ser wê rewşa fîzîkî a anatomikî wê fahmbikin wê demê divîyabû ku mirovî tengezerîya dil derbas ne miriba. Yan jî xwûn çû ser mejî ne miriba. Rewşên weke wê dikarî wê werênê ser ziman. Wê demê ku em çendî wê rewşa jîyanî bi wê anatomiyê wê fahmdikin jî lê wê aliyekê din ê sentetîkî ku mirov wê bi teybetî wê

kifşbikê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê hebê. Di wê temenê de wê, awayekê təkiliya fizikî bi sentetîkî bi aliyê din ê ne sentetîkî re ku ew heya wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, di temenê wê de wê hebê.

Ev rewş wê çendî ku wê weke rewşek komplika û tevlihev a di fahmkirî de wê weke ku wê bide dîyarkirin û wê weke rewşek serxwezayî a têngînî wê di awayekê de wê dîmenekê di fahmkirina me de wê biafirênê bi wê rengê ku em wê dikin ku wê fahmbikin lê wê, di aslê xwe de wê dervî wê di awayekê de wê dema ku em wê fahmbikin wê weke pirr zêde wê di temenekê ku mirov dikarê wê fahmbikê de wê xwediyê awayekê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Benda jîyanî ku mirov wê di encama wê fahmkirinê de wê xwe bigihênê wê, li ser temenekê anatomikî wê fahmkirina wê di aslê xwe de wê ji ya ku em wê fahmdikin wê zêdetirî wê di awayekê komplika de wê weke ku me hinekî li jor wê hanî ser ziman wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de ew bende jîyanî wê, di wê çerçoveyê de wê demê wê tiştê din wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ew wê ew təkiliya sentetîkî a di nava wê pergalên anatomikî ku ew bi hevdû re bi wê diafirin û dijîn û xwe didina domandin ku ew pergalek ji wê bikeve wê weke avahiyek ku tu wê ji temen wê xirabikê ku ew li ser wê 100 qat jî hebê wê hemû wê bi yekcarê wê bikevin û wê bi rûxin. Di dîmenekê weke wê de wê ev wê xwe bi awayekê wê di mejî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman wê di aslê xwe de wê, xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide nîşandin. Em wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê bi wê re wê fahmbikin wê têngîna anatomiyê wê di wê temenê de wê, hem wê weke ku em di dîmenê li jor de wê tenê wê ne bes bê bo wê fahmkirina hebûna bende jîyanî bê û hem jî wê ji aliyekê din ve jî ji ya ku em wê çiqasî bi giringî werênina ser ziman jî wê ji wê zêdetirî wê xwediyê giringiyek mazintir bê. Wê di wê temenê de wê weke temenekê wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin.

Wê dema ku em bi awayekê sentetîkê ku em karibin wê naqşeya hizirkirinê, rewşa anatomiyê û hwd bi hemû aliyên wê yên pergalî ên weke pergale sînoran û hemû pergalên din bikin wê di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê xwe bi wê re wê di

awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Ev aliyên weke yên sentetîkî wê di meji de wê dema ku mirov li wan dihizirê wê bi têtîgîn û awayekê teknikî re wê dîmenekê wê di mejiyê mirov de wê bi çêkerî wê weke ku wê karibê biafirênê. Dibê ku ev alî bê wê ji aliyekê ve wê bi şubjeyî wê temenekê afrîner ê bi aqilê me yê teknikî jî wê ji aliyê xwe ve wê biafirênê.

Yekser dema ku ez li rengê hizirkirina ismailê cizirî têtîgînek bi wê rengê wê di mejiyê min de wê biafirê û wê karibê temenekê şîroveyî weke ku ez li jor wê bikin di mejiyê min de biafirênê.

Di aslê xwe de wê, weke ku em di demên hemdem de wê dibînin ku wê di nava aliyê teknikî û anatomîkî de wê têtîkiliyek resen a fîzîkî û dîtbarî wê di awayekê de wê bi wê re wê weke ku wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê karibê temenekê fahmkirinê di mejiyê mirov de biafirênê.

Di mijara gihiştina têtîgîna anatomiyê û fahma wê de wê, divê ku mirov wê di çerçoveyek pêvajoyî de li ser bende jîyanî re wê fahmbikin û wê di awayekê de wê, her demên wê bi wê cûda wê werênê ser ziman. Ber ku wê di wê temenê de wê her dem wê di çerçoveya jîyane zindiyekê de wê xwediyê rewşên jîyanî ên cûda ên bi aktivîya xwe ya jîyanî û ankû rewşên xwe yên bingihînê ên ku ew temenê wê jîyanîyê bi anatomîkî wê diafirênê wê bibê. Di rewşa anatomiya zaroyekê de wê, ji ya yekê mazintir wê divê ku wê cûda wê werênê ser ziman, ku ew çendî di çerçoveya jîyane heman zindiyê û ankû heman kesê de jî bê. Wê, di wê temenê de wê ev cûdahî wê aliyekê din ê bi fahmkirina têtîgîna anatomiyê re wê di awayekê de wê biafirênin.

Di wê çerçoveyê de wê, jîyan wê weke rewşek teybet a hebûnî wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Weki din wê di awayekê de wê, çendî ku em ji aliyê jîyanê ve binerin wê eww anatomi wê bi wê xwe bide domandin û wê, pêşkeve herê wê bi heman rengê wê ji aliyê jîyanê ve wê binerê wê, ew jîyan wê li ser wê rewşa hebûna anatomiyê a teybet re wê xwe bi wê re wê bide domandin. Di wê temenê de wê, jîyan wê bo ku ew bibê wê demê wê di çerçoveya hebûna anatomîkî de wê asteka gihiştinê wê bi wê re wê weke ku wê bi zindiyî û hwd re wê pêwîst bê. Ya ku wê di serî de wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin jî wê weke ev alî bê. Têtîkiliya pêjna jîyanê û hebûna anatomiyê wê di wê temenê de wê, têtîkiliyek çaprazî a li hevdû hûnayî bê. Wê bi wê rengê wê bi hevdû wê hebin û wê bijîn. Wê hebûna hevdû wê bidina domandin. Wê yek wê ne tenê bi ya din bê. Wê ji wê zêdetirî wê rewşa

wan ku ew bi wê bihevdu hena wê, weke rewşek teybet a di çerçoveyek hebûnê a teybet de wê dikarê wê fahmbikê bê.

Jîyan wê ji her aliyê ve wê xwediyê rewşek sofistike bê. Wê, di wê temenê de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê bi wê re dibînê ku ew weke hebûnek heyînî a pirr zêde giring bê. Em li jîyane hov a nava xwezayî bi zindiyê ne ahlkirî û ne kedîkirî re li wê bihizirin û em wê empatiyê bikin ku em wê fektora hovitiyê a bi nekedîkirî û neahlkirî a zindiyên xwezayê re wê, fahmbikê. Wê demê wê di çerçoveya giştîya jîyanê de wê dîmenê çawa wê xwe bide dîyarkirin? Wê di wê temenê de wê çendî weke di dîmekê çêker de wê awayek wê were berçavê me jî lê ji wê cûdatir ya ku em dixwezîn wê fahmbikin wê ew hebûna jîyanê û ahege wê ya pêdeçûyinê a bi heyîna jîyanî bê. Di aslê xwe de wê di hebûna zindiyekê de wê, dema ku ew hêrîş dikê û zindiyekê din dixwê wê ev wê ji rewşek weke bi wê re teqez weke xosletekê wê fahmkirinê ji wê zêdetirî wê wateyek wê hebê. Wê ew awayê ku ew zindî ku ew piling bê, keftar bê, şêr bê, di demên pirr berê de dînazorekê bê û yan jî ku em bahsa çî bikin wê di wê temenê de wê, ev rewş wê, weke awayekê teybet bê ku mirov wê bi wê bihizirê bê. di hemû zindiyên de wê, ku ew weke mirovan bihizirin bin û weke zindiyekê din ê xwezayê ku ew ne xwediyê hizirkirinê bê ew di nava avê de bijî bê, weke tayrekê difirê bê û ankû weke masiyekê di avê de dijî bê wê, aliyên wan dengkirin û dîtina bi çav wê hebê. Em ji wê aliyan ku em gavê biavêjin û wê fahmbikin wê di serî de wê, di wê temenê de wê, dîmenekê fahmkirinê ê cûdatir wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê karibê bide dîyarkirin. Dervî wê hebûna anatomiyê û wê bende wê ya bi jîyanê re wê van rewşên bi zindiyên re weke aliyekê wan ê teybet ê cûda mrov dikarê fahmbikê û werênê ser ziman.

Têgîna tendurustê li dora demên ronansansê û pêwîstîya qaviztînen yên bi tendurustîya biolojîkî ve ..

Têgîna tendurustê wê weke ku mirov li herêmê wê dibînê wê di nava civakê de wê bi zêdeyî wê bi awayekê sazûmanî wê hebê û wê li pêş bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê heta vê nûqteyê şîroveyên me yên ku me li ser têgîna tendurustê re me kirin me, awayên pêşketina bi wê a di nava civakê de ku ew di awayekê de di wê demê de hebûya û heta roja me dihê zanîn wê di temenê bi berdewamî ê nivîsandina wê de wê were esasgirtin. Ber min ev kir. Ber ku ew temenê ku ew di nava civakê de di awayekê de xwezayî de ew heya û pêşdikeve

wê, temenê hizirkirin û pêşxistinên têgînên di derbarê wê yên bi nivîskî ên dem bi dem jî wê biafirênê.

Di wê temenê de wê pêvajoyên têgîna tendurusta xwezayî wê, di awayekê de wê, hebê û min ew jî giring dît ku wê di awayekê de wê di dewama wê de wê kifşbikim û wê werênima ser ziman.

Di wê rewşê de wê, pêvajoyên wê yên heta demên ronansê wê werin jî wê li ser wê temenê xwezayî wê werin û bibin. Wê di dewama wê de wê ev temen wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov di wê temenê de li nivîsên ku wê di wê demê de wê werina kirin wê di çerçoveya têgînek civakî de wê bîn kirin. Mînaq şîroveyên îbrehim haqî ku ew li ser têgînên tendurustê û hwd dikê wê, di awayekê de wê dikarê di bin rengên şîroveya tendurusta civakî de wê bicih bikê û wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê kifşbikê bê. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, awayê pêşdikeve wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê jî mirov wê werênê ser ziman ku wê di wê rewşên tendurustî wê, dema ku wê li wê were hizirkirin wê di nava civakê de ku em weke 'bijişkna xwezayî' werênina ser ziman wê gelek kesên navserî xwe ên jin û mêr ku ew di wê warê de wê di demên reşên nexweşiyê de wê serî li wan wê were xistin wê hebin. Wê di wê temenê de wê bi xwezayî wê weke ku mrirov wê dibînê wê şewayek bi pêşketina têgîna tendurustê re wê di wê demê de wê hebê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, pêvajoyên pêşketina têgîna tendurustê wê dema ku mirov ji nava gotin û nivîsên filosofên kurd ên demê û hwd jî fahmdikê wê di wê rengê de wê weke ku mirov dibînê wê li ser temenekê civakî wê were li wê hizirkirin. Wê bi wê re wê pêvajoyên hizirkirinê wê bîn hizirkirin û wê di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê di aslê xwe de wê, bê dîtîna ku wê çerçoveya têgîhiştina anatomiyê a bi sazûmanî ku wê di wê de wê heta astekê jî wê bi zanebûnî wê were kûrbûn wê were dîtîna. Wê di wê temenê de wê, di demên li dora ronansê de wê li herêmê wê were dîtîna ku wê têgînên bi cerb ên ku wê di wê warê de wê

bên kirin wê werina pêşxistin. Çavdêrî, ceribendin û hwd wê weke ku mirov dibînê kê mî jî bê wê bi awayekê wê bikeve nava jîyane mirovan de. Wê di rewşên weke cebirendinê de wê, li ser temenê baytariyê a bi sawalan bê û ankû bi mirovan û hwd re bê wê di awayekê de wê, bi zanînek pêşketî wê derkeve li pêş.

Di wê temenê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têngîna tendurustê a demên li dora dawîya serdemên navîn de wê hin bi hin wê azmûnên bi cerb wê di temenê xwe de wê bidest bikarhanîna wan bê kirin. Wê rewşên weke yên nexweşxane wê pêşkevin û wê di wê temenê dema ku em li kes û zaneyên ku ew gotinê li ser têngîha tendurustiyê dibêjin û ankû dihênina sser ziman wê di aayekê de wê, weke ku wê were kifşkirin wê ji wê temenê û azmûnên wê sûdwergerin.

Di wê sînorê wê demê de wê weke nivîsên ku wê di wê warê de wê werina kirin wê li wê sînorê bin ku wê derketina li ser sînorê tendurustîya xwezayî û wê hin bi hin wê tendurustîya biolojîkî û hwd wê, di wê temenê de wê bi temenê şaqên wê yên ku ew bi wê li wê werina hizirkirin re wê derkeve li pêş. Lê di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê di wê demê de wê, têngîna tendurustê wê di wê rengê de li berxwe bide ku ew derkeve li pêş û pêvajoyên hemdem li ser wê temenê bi xwe re ew bikê ku wê bijî.

Ya ku wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di wê demê de wê pêvajoya wê bigirê jî wê kirin û kiryarên hegomonîkî û hwd wê hin bi hin wê li pêşîya wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, biawayekê weke ji temenekê giringîdayina wê dîrkirin û bi wê re weke 'nepêwîst' lê nerîn û hizirkirinekabi baxtewarî û hwd re wê, êdî wê di wê temenê de wê ne tenê wê pêşîya wê were girtin wê pêşîya ronansa demê jî wê were girtin. Wê di wê temenê de wê têngînen hegomonîkî û hêzên ku ew nûka di xwezin li herêmê serdest bibin û bibina desthilatdar weke osmanî wê di wê rengê de wê hebûna wan derbeya mazin bê li wan pêvajoyên pêşketina bi hizirî û felsefeyî a herêmê jî bê. Wê di wê temenê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman bê.

Li herêmê di wê demê de wê êdî wê ya ku wê bi pêwîstî ku ew divîyabû ku ew bijî jî wê êdî ew wê nejî. Di wê temenê de wê di awayekê de wê dîmenekê wê yê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Lê heta astekê jî wê di wê demê de wê têngîna tendurustê a xwezayî ku wê bibin wê di awayekê pêşketî de wê xwediyê

dîmenekê bê. Di wê çerçoveyê de wê, heta demên dawî ên serdemên navîn jî ew bi serwerî wê di awayekê de wê li herêmê ew bibê. Lê piştî re wê, di wê temenê de weke ku me li jor hanî ser ziman wê li ser wê temenê pêşveçûnên hegomonîkî wê êdî ew wê li şûn bimênê.

Dema ku mirov li ser têngîna tendurustê bihizirê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têngîna tendurustê bi dîroka wê re di awayekê gelemper de wê heta wê demê pêvajoyên ku wê bijîn pêwîstiya fahmkirina wê hebê. Ber ku wê li ser wan pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê, ev dem wê di awayekê de wê, bijîn û wê pêşketinê bi xwe re wê bijîn. Ev demên ku wê heta wê demê wê li wan were wê, weke demna ku wê êdî wê bi kînetîkî ku wê pêşketin wê bi têngîna tendurustê rew bi awayekê bi sazûmanî û pergali wê hin bi hin wê pêşkeve. Pêvajoyên pêşketinê tendurustiyê li kurdistanê wê di dîmenê wê yê ku em dibînin de wê zêdetirî wê di awayekê bi sazûmanî de wê di demên serdemên navîn de wê were dîtin. Ber ku wê çerçoveyek civakî wê pîr zêde ku ew xwediyê mejuyek dîrêj bê wê, di nava wê mejuya xwe ya dirêj de wê mejiyê xwe yê tendurustê û hwd wê biafirênê. Wê pêvajoyên xwe yên bi pêşketinê re wê bijî. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ev wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê têngîna tendurustiyê wê di wê demê de wê, pêşketinê ku wê diviyabû ku ew wan bijî û ku ew wan najî wê êdî wê bi demê re wê li herêmê wê bê nîşanaka dîmenekê din ê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, di serî de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di mijara têngîna tendurustê de wê, hertimî wê aliyekê wê yê giring wê hebê. Ew jî wê ew bê ku wê têngîna tendurustê wê li ser çî temenê wê pêşkeve bê. Di wê temenê de wê, di nava pêvajoyên wê yên pêşketinê de wê ev wê were dîtin. Di demên kevnera ên herêmê de wê, pêvajoyên pêşketina bi têngîna tendurustê re wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijara têngîna tendurustê de wê, di wê temenê de wê, berê wê hertimî wê bi aliyê ya 'baş ve bê. Di wê temenê de wê têngîna 'bo gel tendurustî' wê di wayekê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê têngîna tendurustê wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bigihênê li pêvajoyên xwe yên pêşketinê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên tendurustê ku mirov li wê dinerê wê, dibînê ku wê di demên destpêkê ên pêşketina jîyane mirov de wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê, li ser temenê pêşketinê a bi çerçoveyek civakî de wê bide nîşandin. Di nava jîyanê de wê têngîna tendurustê wê, di wê temenê de wê, di demên kevnera ên kurdistanê de wê li ser temenekê pirralî wê mirov dibînê ku wê pêşkeve. Minaq wê, rêyên weke yên başkirinê, dermankirinê û hwd wê, di awayekê de wê, bi zêdeyî wê li ser temenekê ku wê di nava zerdeştîyên kevn de wê pêşkeve wê, awayekê weke yê ku wê, bûdîst wê li asya dûr bi têngînên weke tendurustiyê re wê pêşbixin wê ji wê ne cûdatir bê.

Di wê demên kevnera de wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, awayekê wê yê pêşketinê wê bi temenî wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, têngîna tendurustê wê, dema ku mirov wê, werênê ser ziman wê, di wê demê de wê di awa û rengêkê bi ber pêvajoyek pêşketinê a komplika de wê bidest çuyinê wê bikê. Di zikhevdû de wê awayekê pirr-pergalî ku wê bi wê re wê pêşkeve wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê di nava wê de wê di wê rengê de wê, were dîtin.

Di nava pêvajoyên wê yên pêşketinê de wê, gotina tendurustê wê, pêvajoyên pêşketinê ên ku ew di xwe de dijî ku mirov wan bikê ku mirov ji hevdu derxê wê di wê temenê de wê, di demên hemdem û destpêka demên hemdem de wê temenekê zêde pêşketi wê bixwe re wê bide çêkirin. Di aslê xwe de wê, di demên hemdem de û di destpêka demên hemdem de wê gelek kirin û pêşketinên bi tendurustî ku em wan weke kirinên tendurustî ên hemdem dibînin wê mejuyek wan dem dirêj wê hebê û wê di wê temenê de wê, ew kirin wê weke kirinna ku wê di awayekê de wê di demên wê yên berê de ku ew hatina azmûn kirin bin.

Di wê temenê de em, î ro çendî ku em bêjin ku em di derbarê jîyane demên berê û têngihên wan ên tendurustî de xwedî zanîn jî lê wê li deverekî wê ew zanîna me ya di derbarê wan demên berê de wê kêmbimênê. Wê mirov di dema hewldana fahmkirinê a li wan de wê hîs dikê. Di çerçoveya pêvajoyên pêşketinê ên tendurustê wê pêvajoyên pêşketinê wê di awa û rengêkê de wê xwe bidina dîyarkirin. Di nava jîyanê de wê, kirinên tendurustî ku wê mirov wê carekê wê ew wê bi azmûn bikê wê piştî wê ne tenê wê ew wê weke di awayekê de wê bikê wê ew wê ji aliyekê din ve jî wê blê temenê fahmkirinên din ên ku mirov wan bi wê

re fahmbikê û werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Tendurustiya hemdem wê di awayekê de wê bi şewayê xwe yên pêşketinê wê, çendî ku wê li ser temenê wê yê xwezayî jî bê lê wê piştre wê ji wê dûrkeve. Wê di awayekê de wê li ser kifşkirinên bi anatomiyê û hwd re wê, bi pêşketinên biolojîkî re wê, pêvajoyên xwe yên di astek bilind de ku wê bijî re wê, dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Têgînên tendurustî wê di wê çerçoveyê de wê, heta demên me yên dawî jî wê li kurdistanê wê, li ser temenekê têgîna tendurustê a xwezayî re wê, xwe bide dîyarkirin. Gav neavêtina bi ber awayekê hemdem û ankû em bi wê rengê bêjin ne karina derbaskirina wan astengiyên hegomionîkî û zêhnî ên li pêşîya xwe wê, weke aliyekê ku wê temenê tengezerîya wê di awayekê de jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê temenê û çerçoveyê de wê di awayekê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna tendurustê a hemdem wê di awayekê de wê, weke bi têgînên weke yên şaneyê û hwd re wê bi hewldanên weke yên gihiştina li menên wê yên bingihîn û ankû qatka bingihîn û hwd re wê di awayekê de wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Pêvajoyên têgîna tendurustê ên teybetî û gelemperî wê di awayekê de wê di zikhevdû de wê temenê hevdu û pêşketina hevdu wê biafirênin. Ber vê yekê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê dikarê wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê. Di mijara têgîna tendurustê a demên hemdem de wê, di aslê xwe de wê, pêvajoyên pêşxistinên bi biolojîkî û hwd re wê derkeve li pêş. Wê lêkolînên bi lebratuwarî wê bi wê re wê, bigihijê li temenekê. Wê di wê temenê de wê, ev jî wê, di awayekê de wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li kurdistanê wê li ser temenê têgînan tendurustiya xwezayî re wê di wê temenê de wê, pêvajoyên xwe yên ku wê bijî wê pîrr zêde wê watedar bin. Di wê temenê de wê, dema ku mirov awayên pêşketina wê ên xwezayî wê dihizirê wê di awayekê de wê, li ser temenekê nasîna xwezayê û pîrraniya cûreyên şîneyên xwezayî re wê di awayekê de wê, pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bide dîyarkirin. Nasîna şîneyan û zanîna ku wê çî wê bo çî wê baş bê wê di wê temenê de wê di dema

nexweşîyekê de wê çî wê weke 'derman' wê serî wê were li wê xistin wê êdî wê bi wê re wê di awayekê de wê, were têgihîştin.

Minaq Dinwerî wê dema ku ew cûreyên şînayîyan wan salixdikê wê di awayekê de wê li pişt mejiyê wî yê hizirkirinê wê ev têgihîştin wê ji aliyekê ve wê di mejiyê wî de wê hebê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, zanîna xwezayî wê di wê rengê de wê li pêş bê. Wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê, di nava xwezayê de wê, bi zanîna xwezayê re wê pêvajoyên pêşketina tendurustê wê. di awayekê de wê, weke aliyekê giring wê biafirênê. Ev wê, di demên hemdem de jî wê, di awayekê de wê weke temenekê ku wê li gorî wê têngîna hemdemîya wê bi aliyên wê yên din re wê were kifşkirin û pêşxistin re wê bê kifşkirin û kirin weke temen ji wê re. Di demên hemdem de wê, kifşkirina navaroka şînayîyan ku ew çî element weke 'wîtamînan' û hwd wê di wê de wê hebê û yan jî wê çî wê bo çî wê baş bê wê di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê têngîna tendurustê wê temenê wê bi hemdemî wê were çêkirin.

Xosletên xwezayî ên ku wê di wê temenê de wê bi temen û awayekê sentetîkî jî wê bê fahmkirin û wê dîmenekê fahmkirinê wê bi wan wê bê gihiştin li wan wê di wê temenê de wê, êdî wê, temenê wê biafirênê. Xweza wê hê jî wê di demên hemdem de wê weke dermanê yekser ê temen û bingihî di têngîna tendurustê a hemdem de jî bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman.

Pêvajoyên têngîna tendurustê wê, dema ku mirov li wan bihizirê mirov divê ku wê li ser temenekê tendurustî a civakî re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ji xwe tendurustî wê di wê temenê de wê, bi xosletên xwe yên 'bo alikariyê' re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de çendî ku wê alikarî bikê û wê bi wê re wê başkirinê û dermankirinê wê bikê wê zêdetirî jî wê ev wê ji wê re wê weke temenekê azmûnî ku ew xwe bi wê pêşdixê jî wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di xwe de û bi xwezayê re wê têngîna tendurustê wê bigihênê temenekê pêşketinê ku ew hertimî li ser wê re pêşkeve û pêvajoyên xwe yên pêşketinê li ser wê re bijî jî. ...

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizira bota, sale 2009